НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

На правах рукопису

РУССКИХ Тетяна Вікторівна

УДК 342.951:351.713:340.13(477+4/8)

КОНЦЕПЦІЯ НОРМ М'ЯКОГО ПРАВА У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ МИТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Спеціальність 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор
ДОДІН Євген Васильович,
професор кафедри морського та митного права

Одеса – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП…… 4

РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА МИТНОГО ПРАВА В УМОВАХ РЕФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

1.1. Стан наукових розробок щодо теми дослідження ……..….. 11

1.2. Поняття та види джерел митного права України ……...….. 21

1.3. Фактори, що впливають на створення джерел митного права України: зовнішні та внутрішні ……..….40

1.4. М'яке та модельне право в системі джерел митного права ……...……..51

Висновки до розділу 1 ……...….. 61

РОЗДІЛ 2. М'ЯКЕ ПРАВО ЯК РЕГУЛЯТОР МІЖНАРОДНИХ МИТНИХ ВІДНОСИН

2.1. Історія формування джерел митного права ……...…...… 64

2.2. Сутність міжнародного митного права та його джерела ……...73

2.3. Місце м'якого права в системі джерел міжнародного митного права ……..…88

Висновки до розділу 2……..…102

РОЗДІЛ 3. М'ЯКЕ ПРАВО ЯК РЕГУЛЯТОР МИТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

3.1. Вплив м'якого права на здійснення державної митної справи ……...105

3.2. Механізм перетворення норм м'якого права на норми національного

митного права……..…128
3.3. Втілення норм м’якого права у Митний кодекс України ……..…. 139

Висновки до розділу 3 ……...… 153

ВИСНОВКИ……...… 157

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……...……161

ВСТУП

Актуальність теми. Система права України на сучасному етапі її розвитку постійно удосконалюється та реформується, у зв'язку з чим змінюються та переоцінюються основні постулати права як на рівні окремих галузей, так і в цілому в теорії права. Не виключенням є митне право України. У зв'язку з обранням курсу на вступ до Європейського союзу (далі – ЄС) та необхідність спрощення зовнішньоекономічної діяльності виникла потреба у прийнятті відповідного законодавства та імплементації значної кількості міжнародних норм різної юридичної сили. Переоцінка визначення сутності чинних джерел державної митної справи призвела до розширення їх системи. Існуючі митні відносини потребують якісно нового виду регулювання. Саме тому детальний аналіз м'якого права як одного з регуляторів митних відносин є актуальним та необхідним.

Процеси оновлення українського законодавства, що регулює суспільні відносини у різних сферах у цілому, та у сфері державної митної справи, зокрема, потребують зосередження уваги вчених та практиків на механізмах, що їх супроводжують. Норми м'якого права дозволяють впроваджувати нові стандарти здійснення державної митної справи таким чином, щоб відбулося їх втілення у практичну діяльність, а юридичні кордони між державами було усунено. На жаль, використання норм «м'якого» права у сфері державної митної справи характеризується наявністю значних недоліків: по-перше, відсутність законодавчого закріплення поняття м'якого права та його норм; по-друге, відсутність будь-яких теоретичних досліджень щодо механізмів перетворення норм м'якого права на «тверде» право та перетворення норм міжнародного митного права на національне митне право; по-третє, відсутність належної наукової розробленості системи джерел митного права взагалі.

Зміни у державній митній політиці, нові підходи до митного оформлення та митного контролю, розширення прав суб'єктів митного

права, реорганізація органів доходів і зборів потребують використання гнучких правових засобів їх закріплення та подальшого реформування митного законодавства України. Відсутність комплексного теоретичного дослідження, присвяченого використанню норм м'якого права у державній митній справі, також негативно впливає на ефективність реалізації новел у митному праві. Окрім того, правове регулювання суспільних відносин у цій сфері потребує залучення нових джерел права, яких визнано міжнародною спільнотою.

Дослідження місця та ролі у державній митній справі м'якого права науковці та практики обмежували лише розглядом окремих його норм, пов'язаних з регулюванням та вирішенням окремих деліктних питань, акцентуючи при цьому особливу увагу на міжнародних стандартах їх реалізації. Зазначене свідчить про фрагментарність дослідження м'якого права як джерела митного права та регулятора суспільних відносин у державній митній справі, що зобов'язує детально зупинитися на його аналізові та виокремленні специфічних ознак.

Таким чином, недостатність розробок на теоретичному рівні, наявність практичних правових питань та актуальність зумовили необхідність і важливість теоретичного обґрунтування та внесення науково аргументованих пропозицій, рекомендацій щодо адаптації вітчизняного митного законодавства та подальшого його удосконалення, що стосується використання норм м'якого права в регулюванні державної митної справи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі морського та митного права Національного університету «Одеська юридична академія» відповідно до плану наукових досліджень «Визначення шляхів підвищення ролі норм морського, митного та інформаційного законодавства для подальшого забезпечення економічної незалежності України у XXI столітті». Вона є частиною науково-дослідної роботи університету в рамках загальної теми «Традиції та новації у сучасній українській

державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970).

Мета та задачі дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб на основі аналізу напрямків сучасної державної митної політики та норм чинного законодавства України, узагальнення практики їх реалізації визначити місце норм м'якого права в системі джерел митного права України та розробити на цій основі науково обґрунтовані пропозиції, рекомендації, спрямовані на удосконалення законодавства щодо практики його реалізації та подальшого його залучення до системи джерел митного права.

Для досягнення поставленої мети основну увагу було приділено вирішено таких задач:

охарактеризувати стан наукових розробок щодо теми дослідження;

визначити сутність джерел митного права на сучасному етапі та їх систему;

охарактеризувати фактори, що впливають на створення джерел митного права України;

визначити сутність м'якого та модельного права;

охарактеризувати міжнародне митне право та його джерела;

визначити місце норм м'якого права в системі джерел міжнародного митного права;

встановити вплив норм м'якого права на митні відносин в Україні;

охарактеризувати механізм перетворення норм м'якого права на норми національного митного права;

охарактеризувати використання концепції м'якого права у Митному кодексі України;

сформулювати конкретні пропозиції та рекомендації щодо використання норм м'якого права в регулюванні державної митної справи.

Об'єктом дослідження є джерела митного права.

Предметом дослідження є концепція норм м'якого права у сфері

регулювання митних відносин в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність методів та прийомів наукового пізнання. В основі методологічної конструкції усієї дисертаційної роботи лежить системний аналіз, який і визначив напрямки дослідження місця м'якого права в регулюванні митних відносин. Використано також окремі методи наукового пізнання. Діалектичний метод пізнання дозволив дослідити проблеми, пов'язані з визначенням особливостей м'якого права [п.п. 1.1, 1.4, р. 3]. За допомогою логіко-системного методу сформульовано та поглиблено понятійний апарат, який використано у дослідженні [п. 1.2]. Формально-логічний метод використано для аналізу та з'ясування формування джерел митного права [п. п. 1.3]. Структурно-функціональний метод застосовано для аналізу елементів системи джерел міжнародного митного права [п. 2.2]. Застосування методів моделювання, аналізу та синтезу дозволило сформулювати пропозиції щодо удосконалення наявної системи джерел митного права.

Науково-теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі теорії держави і права, теорії державного управління, адміністративного права і процесу, митного права та міжнародного права: І.Г. Бережнюка, Г.М. Вельяминова, Є.В. Додіна, А.А. Дубініна, Н.М. Дукової, Є.В. Житарєва, Ф.Л. Жоріна, О.І. Зельніченко, С.В. Ківалова, О.В. Київець, Б.А. Кормича, З.Ю. Кунєва, І.І. Лукашука, Л.Х. Мингазова, В.В. Мицик, Д.В. Приймаченко В.В. Прокопенка, П.В. Саваськова, К.К. Сандровского, С.В. Сорокіна, С.С. Терещенко, Р.М. Халафяна, В.В. Ченцова, І.В. Шалінської, М.Г. Шульги та багатьох інших.

Нормативною базою дисертації є Конституція і закони України, постанови Верховної Ради України (далі – ВРУ), міжнародні нормативно-правові акти, які ратифіковано Україною, укази і розпорядження Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів

України, норми м’якого права.

Емпіричну базу дослідження становить узагальнення практики діяльності у сфері здійснення державної митної справи, а також публікації у періодичних виданнях та довідкова література.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є першим у вітчизняній міжнародно-правовій та митно-правовій науці монографічним дослідженням м’якого права у системі джерел митного права. У результаті здійсненого дослідження сформульовано ряд нових наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем, зокрема:

уперше:

обґрунтовано існування окремого джерела митного права – м’якого права;

запропоновано визначення поняття м’яке право як сукупність юридично необов’язкових міжнародних норм, створюваних державами, міжнародними організаціями, що не суперечать основним принципам і нормам міжнародного права і спрямованих на регулювання міжнародних відносин;

визначено місце м’якого права в системі джерел міжнародного митного права та національного митного права України;

удосконалено:

розуміння системи джерел митного права України, до якої входять такі елементи, як: Конституція України та закони України; міжнародні договори, які належним чином ратифіковані Верховною Радою України; підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють питання здійснення митної справи; звичаєве право (напр., торгові звичаї); судово-арбітражна практика; норми м’якого права (акти міжнародних організацій, політичні домовленості);

визначення поняття «норма м’якого права» як юридично необов’язкове правило поведінки, встановлене в односторонньому порядку

міжнародною організацією (норма-рекомендація) або узгоджене суб'єктами міжнародного права (політична домовленість), закріплене як принцип діяльності або формально визначених норм і реалізоване державами на добровільній основі в рамках міжнародного та національного права;

градацію факторів, що впливають на формування системи джерел митного права України, зокрема їх класифіковано на внутрішні (сукупність чинників, які виникають у межах держави) та зовнішні (сукупність чинників, які виникають у межах декількох держав, їх союзів, міжнародної спільноти у цілому);

набули подальшого розвитку:

аргументи щодо сутності механізмів перетворення м'якого права на міжнародне митне право та національне митне право в частині імплементації норм м'якого права в національне законодавство;

аргументи щодо доцільності використання Україною м'якого права в регулюванні митних відносин;

запропоновано шляхи усунення колізій норм національного та митного права, яких засновано на м'якому праві.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані у дисертаційному дослідженні положення, узагальнення, висновки та пропозиції мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для науки адміністративного і митного права та практики діяльності органів доходів і зборів. Результати дослідження можуть бути використаними у:

науково-дослідній сфері – для подальшого розгляду проблеми використання норм м'якого права в регулюванні митних відносин;

правотворчій діяльності – при підготовці нових нормативних актів, які регулюють державну митну справу;

правозастосовній діяльності – для втілення у правову дійсність міжнародних стандартів регулювання митних відносин;

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін:

«Митне право», «Міжнародне митне право», «Джерела митного права».

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на: Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій ювілею академіка С.В. Ківалова «Правове життя сучасної України» (м. Одеса,16–17 травня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України» (м. Одеса, 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості та тенденції розвитку правотворчості в умовах трансформації суспільства», присвяченій святкуванню 85-річчя ювілею Одеської державної Академії будівництва та архітектурі (м. Одеса, 17 квітня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених «Фінансова політика та фінансово-економічні механізми забезпечення прогресивного суспільного розвитку та економічної безпеки: науковий погляд молоді» (м. Дніпропетровськ, 24 квітня 2015 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Цінність права як найефективнішого регулятора суспільних відносин» (м. Харків, 2–3 жовтня 2015 р.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у 6 наукових статтях, 5 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку,1 – у зарубіжному науковому виданні, а також у 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

РОЗДІЛ І
ДЖЕРЕЛА МИТНОГО ПРАВА В УМОВАХ РЕФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

1.1. Стан наукових роробок щодо теми дослідження

Дослідженням проблематики використання норм м'якого права в регулюванні суспільних відносин займалися провідні вітчизняні та зарубіжні учені – представники різноманітних сфер наукового пізнання.

У рамках митного права на теперішній час відсутнє комплексне дослідження використання м'якого права в регулюванні митних правовідносин, його місця серед інших джерел митного права, механізму перетворення на юридично обов'язкові норми права.

У будь-якому разі специфікуючи норми м'якого права до визначеної галузі права необхідно встановити, що являє собою м'яке право, якими є його первинна роль і сутність у системі міжнародного права. Адже м'яке право завжди є джерелом міжнародного права, незважаючи на сферу суспільних правовідносин, яку воно регулює.

Визначенню сутності м'якого права приділяли увагу такі вчені, як: Р.Р. Бекстер, А.В. Боломатов, Ю.М. Колосов, В.І. Кузнєцов, Т.В. Матвєєва, В.В. Мицик, Г.И. Тункін, К. Чинкін і ряд інших. На увагу заслуговує дослідження, здійснене К.В. Смирновою, яка систематизує різні підходи до сутності цього правового явища та пропонує їх згрупувати в конкретні варіації концепції м'якого права. Дослідниця виокремлює такі вираження концепції м'якого права.

По-перше, це концепція, відповідно до якої під м'яким правом розуміється визначений нормативний масив чи документи, які містять:

а) норми договорів, які визначені неоднозначно щодо свого змісту і не породжують для держав конкретних прав та обов'язків;

б) норми, що містяться в резолюціях міжнародних організацій, які не

мають юридично обов’язкової сили.

У першому випадку йдеться про особливий вид міжнародно-правових норм, що, на відміну від «твердого права», не породжують чітких прав і обов’язків, а дають лише загальну настанову, яку, проте, суб’єкти мають наслідувати. В іншому аспекті термін «м’яке» право застосовуються для позначення і закріплення не правових міжнародних норм, що містяться в не правових актах, резолюціях міжнародних органів і організацій, у спільних заявах, комюніке. При цьому норми «м’якого» права мають необов’язковий характер. Один із прихильників цієї концепції, Х. Хіллгенберг стверджує, що норми «м’якого права» мають власне юридичну природу, а не моральну чи політичну. До актів «м’якого права» він зараховує:

1) міжнародні угоди, яких було укладено не як договори, і таким чином, вони не регулюються Віденською конвенцією про міжнародні договори, але відіграють значну роль у міжнародних відносинах;

2) резолюції міжнародних організацій.

Схожої точки зору дотримувалися Д. Голд та І.І. Лукашук.

Друга концепція «м’якого права» характеризується виржнням через сукупність норм, в яких відсутні ті чи інші ознаки норм «твердого» права. В основному прихильниками цього підходу є західна та американська доктрини міжнародного права. На основі поділу актів на обов’язкові та необов’язкові зарубіжними вченими міжнародне право прийнято розподіляти на «тверде» та «м’яке» відповідно. Таких поглядів дотримуються Дж. Бургес, Д. Трубек та Кім Док Чжу. Так, норвезький юрист Дж. Бургес пропонує розуміти «тверде» право (hard law) як сукупність норм, «які формують правові системи у традиційному сенсі». Норма твердого права – ідеальна модель у формі «чистої законності», яка має формальну вираженість та за характером має бути загальною та абстрактною. М’яке право – це правила, які не виражені в такій формі.

В американській правовій доктрині також простежується поділ права

на тверде на м’яке. Так, наприклад, у дослідженні, здійсненому Д. Трубеком, П. Коттирелом і М. Нансе, зазначено, що тверде право визначає юридичні зобов’язання, які мають конкретне значення та делегують повноваження щодо тлумачення та імплементації права. Зобов’язання розглядаються у тому сенсі, що держави, приймаючи такі норми, беруть на себе зобов’язання не тільки щодо предмета та цілі цих норм, але й підпадають під дію правил і процедур усього міжнародного права. Під конкретністю розуміється те, що такі норми однозначно визначають модель поведінки. Делегування повноважень означає, що третя сторона у праві виносити авторитетну точку зору щодо імплементації, тлумачення та застосування норм для того, щоб існував механізм вирішення суперечок і процедура внесення поправок. Поняття «м’якого» права вчені використовують для визначення норм, стосовно яких один чи декілька із вищеперерахованих аспектів втрачають свою характерність.

Третя концепція є більш узагальненою. Доктрина зводить до поняття «м’якого права» сукупність усіх норм необов’язкового характеру. Наприклад, Р. Уоллас характеризує «м’яке право як загальний термін, що використовується для визначення юридично необов’язкових міжнародних інструментів». Американський вчений А. Д’Амато вважає, що більша частина «м’якого» права запроваджується за допомогою «м’яких» (необов’язкових) інструментів, таких як рекомендації, резолюції міжнародних організацій, декларації, «фінальні документи», що публікуються після завершення міжнародних конференцій, тощо. У цьому зв’язку, Г. Тункін наголошував на тому, що «до основних причин посилення значення норм міжнародного «м’якого» права в процесі регулювання відносин між державами належить прагнення держав до створення норм, що не накладають на них суворі юридичні зобов’язання, але здійснюють певний регулюючий вплив на їх поведінку». Спільною рисою при характеристиці норм міжнародного «м’якого» права є їх рекомендаційність та відсутність юридичних наслідків за їх невиконання.

Схожої думки дотримується, зокрема Д. Терлецький, зазначаючи, що феномен «м'якого» права покликаний характеризувати необов'язкові норми, яких, проте, дотримуються суб'єкти міжнародного права. Іншими словами м'яке право являє собою субсидіарний механізм регулювання відносин, що має власні особливості виразу та призначення [129, с. 77].

Слід додати, що поняття «концепція м'якого права» та «м'яке право» взаємопов'язані, але не тотожні. На основі узагальнення тлумачень сутності та виокремлення особливостей м'якого права виокремлюють підходи до його розуміння. А концепція м'якого права – це узагальнена ідея існуючого у праві явища – м'якого права, яке використовується різними галузями права як на міжнародному, так і на національному рівні.

Окремим напрямком досліджень м'якого права є окреслення його використання у праві ЄС. На увагу заслуговують наукові положення, надані І.В. Шалінською Автор зазначає, що факультативний (забезпечувальний) рівень права ЄС та Ради Європи складається власне з джерел, які містять норми-рекомендації. Для ЄС – це рекомендації та думки (opinion). Рекомендації та думки не мають зобов'язального характеру. Вони не вимагають причини та правової підстави, а також не підлягають юрисдикції Європейського Суду. Однак відсутність зобов'язального характеру не означає, що рекомендації та думки не слід брати до уваги – їх невиконання має бути продиктоване важливими аргументами. Рекомендації та думки можуть ухвалюватися найважливішими органами ЄС, а їх адресатами можуть бути як країни чи органи Спільнот, так і фізичні та юридичні особи. Рекомендація відрізняється від думки насамперед тим, що не лише формулює певну оцінку ситуації, але й пропонує конкретні дії для виходу з неї.

Крім того, у ході дослідження автор встановила, що усі акти, які містять норми-рекомендації, загальні принципи та цілі, не встановлюючи при цьому конкретних зобов'язань, можна віднести до актів «м'якого права» у європейській системі права. При цьому, є можливим

виокремлення таких варіантів значення актів «м'якого права», які і визначають їх місце в європейській системі джерел права:

1) необов'язкова допомога при інтерпретації, що означає можливість європейських та національних установ самим вирішувати доцільність чи недоцільність застосування актів «м'якого права» при тлумаченні правових норм;

2) обов'язкова допомога при інтерпретації, що зобов'язує країн-учасниць європейської спільноти брати до уваги акти «м'якого права» при правотворчій та правозастосовній діяльності;

3) забезпечення послідовної інтерпретації, що передбачає обов'язок країн-учасниць поступово приводити акти національної системи права у відповідність із рекомендаціями та думками, висловленими міжнародними установами [141].

Визначенням сутності м'якого права успішно займалася професор Т.Н. Нешатаєва, яка розглядала в рамках м'якого права резолюції – рекомендації організацій в системі ООН, що включають формулювання, які являють собою нові правила у сфері міжнародних відносин.

До резолюцій такого роду автор зараховує:

декларації, що встановлюють нові правила;

програми розвитку певної галузі по співпраці держав;

кодекси поведінки держав у сфері спеціального міжнародно-правововового регулювання; тощо.

Усім цим формам вираження норм м'якого права притаманні такі спільні риси:

назва, яка свідчить про те, що даний акт не підлягає терміновій реалізації – програма, хартія, декларація;

наявність формулювань, що вказують на необов'язковість даних правил цих міжнародних актів, наприклад, «може» замість «повинен» або використання словосполучень «у міру необходності», «настільки, насільки це можливо»;

в актах м’якого права містяться посилання на моральні постулати та цінності;

викладення норм м’якого права дає можливості для суб’єктивного їх тлумачення [106, с. 101].

Указані характеристики відповідають сутності м’якого права. Проте це не є повний їх перелік.

Значним кроком для встановлення сутності м’якого права стало дослідження суб’єктів м’якого права, здійснене І.В. Шалінською. Дослідниця охарактеризувала значення суб’єктів «м’якого права», здійснила їх класифікацію та виокремлення основних груп, зокрема, у двох основних розрізах:

хто (які суб’єкти права) створює м’яке право;

на кого (на яких суб’єктів) поширюють свою дію акти м’якого права.

Так, у сфері міжнародного права до числа тих, хто створює акти м’якого права, віднесено держави як суб’єктів міжнародної правотворчості, зокрема, в рамках міжнародних конференцій, а також різноманітні міжнародні організації. На рівні національної нормотворчості суб’єктами м’якого права визначено окремі державні органи та їх структурні підрозділи, які у ході виконання покладених на них повноважень видають положення, постанови, інструкції, роз’яснення, накази, листи, що не встановлюють обов’язків для суб’єктів права, але містять інформацію про процедури, роз’яснення норм «твердого права» або встановлення мінімальних стандартів, вимог тощо.

Акцентовано увагу на тому, що на практиці суб’єкти міжнародного права укладають не тільки міжнародні договори, але й ряд інших актів (протоколи зустрічей, протоколи та меморандуми про наміри або про взаєморозуміння, спільні плани, декларації тощо), що, як правило, не містять юридичних, фінансових та інших зобов’язань сторін. Цілей у таких актів дві:

закріплення підсумків, підтвердження значущості візиту або

міжнародного заходу (тобто вони укладаються для того, щоб додати ваги заходу);

виключення складних процедур, передбачених для ратифікації державою міжнародного договору.

У дослідженні обґрунтовано, що суб'єктів «м'якого права», на яких поширюють свою дію акти м'якого права, варто виокремити як на міжнародному, так і на національному рівнях, по-перше, самих творців таких актів, а також усіх суб'єктів правовідносин певної галузі, сфери міжнародних відносин чи учасників внутрішньодержавних правовідносин, що врегульована актами м'якого права. Таким чином, у цьомуу розрізі, суб'єктами «м'якого права» може бути будь-хто, починаючи від цілої держави як суб'єкта права, міжнародної організації, недержавних об'єднань, і закінчуючи окремими фізичними особами, які дотримуються рекомендацій, передбачених актами м'якого права [142, с. 174].

Крім того, дослідниця провела дослідження місця м'якого в системі джерел права України. На думку І.В. Шалінської, форма існування та юридична юридична актів м'якого права в системі джерел права України має прояв у: рекомендаціях, роз'ясненнях, листах органів державної влади, типових положеннях та договорах, примірних статутах, а також постановах пленумів вищих органів судової влади [143, с. 32].

Із цим твердженням доволі важко погодитися. Вбачається, що в першу чергу, акти м'якого права – це акти міжнародного характеру. Тому, визначення їх місця в системі джерел права України є неможливим без урахування цієї обставини. Імплементуючи міжнародні норми в національне законодавство, здійснюється включення у нього і міжнародних м'яких норм.

Крім цього, до норм м'якого права належать політичні домовленості, які також опосередковано є джерелом права в Україні.

Звісно, є можливою специфікація концепції м'якого права до національного законодавства. Проте в рамках дослідження місця м'якого

права в системі джерел права будь-якої держави, включаючи Українську, необхідно починати з визначення м'якого права в його первинному значенні, доповнюючи цю характеристику національними рекомендаційними нормами.

Окремим напрямком наукових досліджень щодо сутності м'якого права є його використання для регулювання різних сфер суспільних відносин. Використання висновків, які отримані аналогічно позитивно впливові на встановлення ключових особливостей м'якого права.

Так, досліджуючи використання м'якого права у сфері прав і свобод людини, І.С. Демченко акцентує увагу на підвищенні ролі м'якого права в регулюванні проблем щодо прав людини на охорону здоров'я. Саме вони, на думку науковця, конкретизують акти «жорсткого права» та розширюють сферу відповідних відносин. Крім того, норми м'якого права породжують певні правові наслідки, що можуть знайти свій прояв, як у регулюючому впливові на розвиток національного законодавства, так і в подальшій трансформації у норми «жорсткого права» [60, с. 153].

Наприклад, О.С. Волохов при встановленні ролі м'якого права в регулюванні праці, стверджує його більшу практичність у порівнянні з нормами «дорсткого права», яке наділено юридичною силою. На думку дослідника, більшість міжнародних актів у сфері праці, які належать до «твердого права, є результатом компромісу, який досягається під час дипломатичних переговорів чи у ході роботи відповідних структур міжнародних організацій, зазвичай за рахунок втрати чіткості та ясності формулювання міжнародних норм. У свою чергу, м'яке право, не породжуючи юридичних обов'язків для держав, дає змогу конкретизувати певні норми «твердого права» або ж навіть сприяє подальшій розробці та удосконаленню останніх [49, с. 96].

На популяризацію використання м'якого права в регулюванні суспільних відносин звертають увагу О.С. Шеремет та Я.А. Жиденко. У своєму дослідженні, яке присвячено тенденціям розвитку м'якого права,

вчені вказують на такі положення.

У сфері навколишнього середовища акти м'якого права часто йдуть за міжнародними договорами і використовуються, щоб конкретизувати, розширити принципи, встановлені в текстах договорів.

У сфері роззброєння, контролю за озброєнням і міжнародної безпеки акти м'якого права застосовуються, щоб підтвердити і зміцнити прихильність держав до положень міжнародних договорів, а також сприяти залученню до числа учасників договору держави, які поки що не підписали або не ратифікували його, тощо. Роль м'якого права тут, таким чином, полягає у підтримці та посиленні процесу виконання міжнародних договорів.

У сфері регулювання використання космічного простору створення м'якого права здійснюється на універсальному рівні. М'яке право відіграє тут особливу роль, оскільки це нова сфера відносин. Специфіка розвитку м'якого права у цій сфері, так само як і міжнародного космічного права в цілому, залежатиме від розвитку науково-технічного прогресу.

Роль м'якого права зміцнюється на регіональному рівні (взагалі за географічною ознакою). Особливо це помітно в деяких сферах відносин, таких як: економіка, екологія і безпека. Цьому є об'єктивні причини, очевидно, що для захисту Арктики і Середземного моря потрібно різні заходи. Більш того у сфері безпеки, слід враховувати діяльність регіональних організацій і угод з безпеки (ЄС, ОБСЄ тощо). Наприклад, м'яке право значною мірою вплинуло на формування загальної зовнішньої політики і системи безпеки в ЄС (друга опора). Це дає дослідникам відтави говорити про особливості системи регулювання у цій галузі.

Географічні та культурні особливості регіону справляють істотний вплив на зміст і форму м'якого права. Посилюється роль м'якого права в житті міжурядових організацій, у тому числі в процесі формування нових міжурядових структур. Тенденція формалізації відносин між міжурядовими організаціями та організаціями, створеними на базі актів

м’якого права, триває. М’яке право все більше набирає ваги у тих сферах, де застосування міжнародного права є обмеженим, – це, передусім, проблеми внутрішньодержавного походження (внутрішні збройні конфлікти), а також у таких сферах, де держави зараз вважають за краще не укладати юридично обов’язкових угод [145].

Розглядаючи місце м’якого права в реулюванні митних відносин та в системі джерел митного права Украни, необідно зазначити, що дослідженя у цьому напрямку не здійснювалися. Проте, зважаючи на сутностість м’якого права стає зрозумілим, що розгляд рекомендацій ВМО, різного роду політичних домовленостей щодо реулювання митних відносин, необов’язкових актів Ради Європи у митній сфері, є складовими розгляду м’якого права у митній справі.

Прикладом може стати дослідження І.Г. Бережнюка щодо митного реулювання в Україні, і хоча, розглядаючи діяльність ВМО та акти, яки вона приймає, не названо прямо актами м’якого права, проте по суті більшість із них є такими. Автор зазначає, що з метою допомоги своїм членам, підвищення ефективності їх примусових зусиль і досягнення балансу між контролем і сприянням ВМО здійснила всебічну технічну допомогу і навчальну програму. Крім того, вона створила Регіональні відомчі органи зв’язку (RILOs), які підтримуються глобальною базою даних, мережею митної діяльності (CEN) для полегшення обміну інформацією та її використання. Рекомендації, прийняті Радою ВМО, є одним із практичних інструментів для забезпечення найвищого рівня гармонізації. Ці рекомендації не є обов’язковими, але вони можуть бути формально прийняті за умови їх запровадження, що непрямим чином зобов’язує уряди застосовувати їх положення. Рекомендації прийнято з метою:

сприяти співробітництву між митними адміністраціями;

стандартизувати процедури сплати мита;

спростити міжнародні перевезення товарів і туристичні подорожі;

сприяти гармонізованому використанню інформаційних технологій;

спростити і розширити застосування деяких міжнародних конвенцій;

спростити і гармонізувати митні документи тощо [40, с. 369].

Виходячи з мети і задач цього дослідження, можна стверджувати про наявність фундаментальних положень м'якого права. Все ж відсутність комлексного розгляду місця м'якого права в державній митній справі опосередковує важливість його встновлення. Сучасний стан реформаційних процесів в Українській державі підкріплює актуальність цього дослідження.

1.2. Поняття та види джерел митного права України

Процеси глобалізації на сучасному етапі розвитку людства впливають на функціонування держав, національних правових систем, що, у свою чергу, не може не спричинити посилення взаємозалежності держав у різних сферах. Суттєвим чином на зміну взаємодії джерел міжнародного та національного права впливають єдність світового співтовариства, зміцнення взаємозалежності держав, які прагнуть до сумісності їх політико-правових систем та здатності взаємодіяти одні з одними та з глобальною системою в цілому як її складових частин. Переоцінка сутності джерел права в рамках національної правової системи опосередковує зміни структури джерел права і на галузевому рівні.

На думку О.Ф. Скакун, у теорії права під джерелом права прийнято розуміти похідні від держави чи визнані нею офіційно-документальні форми вираження і закріплення норм права, які надають їм юридичного, загальнообов'язкового значення [126, с. 208].

В.С. Нерсесянц стверджує, що джерела (форми) права – це офіційно визначені форми зовнішнього вираження змісту права. Офіційно-владна (державна) визначеність таких форм, в яких вміст діючого права знаходить своє зовнішнє вираження, об'єктивацію й існування, надає джерелам права

і праву в цілому, інституціональну визначеність і впорядкованість. Це означає, що норми чинного права (його нормативний зміст) містяться лише в певних (офіційно визнаних) джерелах права, які являють собою офіційно певні (інституціоналізовані) форми закріплення та існування норм права [105, с. 457].

Необхідно враховувати й те, що кожна галузь права має власні особливості застосування цієї юридичної категорії, що зумовлені особливостями норм галузі права, специфікою галузевої правотворчості, юридичними доктринальними традиціями [114, с. 321].

Не виключенням є і митне право. Митне право являє собою сукупність норм, що регламентують відносини, безпосередньо пов'язані з переміщенням через митний кордон України товарів та багажу під відповідний митний режим, із виконанням усіх вимог цього переміщення [61, с. 17]. Джерела митного права становлять єдину, цілісну систему, елементи (складові частини) якої перебувають у відносній субординації та ієрархічній підпорядкованості відповідно до логіки правового регулювання митної справи.

Ф.Л. Жорін визначає джерела митного права як офіційно-документальні форми відображення і закріплення норм права, що створюються органами державної влади та стосуються загальних норм поведінки у митній галузі [69, с. 40].

В.В. Ченцов під джерелами митного права розуміє правові акти органів державної влади, в яких установлюються норми митного права – загальні правила поведінки у митній сфері. Крім того, джерелом митного права може бути не будь-який правовий акт, а тільки той, який містить загальні правила щодо митної справи та її елементів. Таким чином, джерело митного права має носити нормативний характер (тому різні накази керівників митних органів про призначення на посаду, перерахування коштів, оголошення дисциплінарних стягнень, скасування незаконного акта органу нижчого рівня тощо не є джерелами митного

права, тому що не містять загальнообов'язкових правил поведінки). Акти по конкретних питаннях називаються індивідуальними. Індивідуальні правові акти є юридичними фактами і породжують, змінюють або припиняють конкретні правові відносини у митній сфері. Індивідуальний характер правових актів може бути виражено у конкретності припис для певного суб'єкта, регулюванні конкретних відносин, однократності реалізації (застосування, виконання). У митно-правових актах можуть міститися одночасно й нормативні приписи, і приписи оперативно-виконавчого або правоохоронного характеру [139, с. 18].

Джерелами митного права є різноманітні зовнішні форми вираження норм митного права, які встановлюють загальні правила поведінки суб'єктів у митній сфері. У зв'язку з тим, що у більшості митні відносини є владовідносинами, основне регулятивне навантаження приходиться на нормативні акти. Це пояснюється тим, що при здійсненні митної справи митні органи та їх посадові особи повинні керуватися виключно нормами права [65, с. 26].

У науковій літературі зустрічається категорія «джерела митної справи» як вихідні від держави або визнані нею офіційно-документальні форми вираження та закріплення норм митної справи, надання їм юридичного, загальнообов'язкового значення [65, с. 23].

Виходячи із загальнотеоретичного підходу до визначення категорії «джерело права» та з урахуванням особливостей митного права України, можна надати таке визначення поняття «джерела митного права» – це офіційно визначені форми зовнішнього вираження змісту митного права, які встановлюють основи регулювання державною митною справою.

Необхідно зазначити, що право як соціальне явище офіційно формується, існує та розширюється у певній формі, що відповідає фундаментальній ознаці права – формальній визначеності. Форма права показує, яким чином держава створює, фіксує ту чи іншу норму права і в якому вигляді ця норма доводиться до свідомості членів суспільства.

У цьому значенні форма права є сукупністю визнаних конкретною державою офіційно-документальних способів зовнішнього вираження і закріплення правових норм, змісту права. Саме завдяки державно-офіційним способам вираження і закріплення норм права, тобто певним формам права, загальні правила набувають загальнообов'язкового юридичного значення.

Із цього боку, всі форми права є джерелами, але не кожне джерело набуває якостей офіційної норми права. Для того, щоб джерело набуло якостей державної обов'язковості і загальності, необхідним є його санкціонування органами правотворчої влади [134, с. 146].

Джерела митного права повинні відповідати основними принципами побудови – конституційності і законності. Конституційність у цьому разі передбачає сувору відповідність усіх джерел права основним принципам митного регулювання, закріпленим у Конституції України. Законність означає обов'язкову відповідність підзаконних актів приписам законів, на підставі й на розвиток яких приймалися ці підзаконні акти. У разі порушення цієї вимоги підзаконні акти у встановленому законом порядку визнаються недійсними [139, с. 19].

Митне право, як і багато галузей права, спирається на конституційну основу й на саму Конституцію. Одночасно із цим митне право ґрунтується як на внутрішньому, так і на міжнародному законодавстві. Конституція являє собою платформу, міцну базу для розвитку законодавства, у тому числі й митного.

Національна митна справа – це продукт митної політики держави, реалізовує моделі механізмів економічного розвитку держави. Але залишаються відкритими питання імплементації міжнародних стандартів. Враховуючи соціально-економічні перетворення останніх років, необхідно переглянути існуючу систему джерел митного права [86, с. 165].

У кожній правовій системі світу, а також у міждержавних правових системах джерела права мають характерні особливості, зумовлені

соціальними факторами, відмінності щодо кількості та питомої ваги конкретних джерел. У відповідному типі правових систем, національній чи міждержавній правовій системі функціонує і специфічна система джерел права, яка формується у конкретно-історичних умовах і залежить від рівня розвитку конкретного суспільства.

Термін «система джерел права» дедалі частіше використовується у вітчизняній юридичній літературі, хоча попри це в українській юридичній науці та практиці стійке використання має поняття «система законодавства» у широкому розумінні (як сукупність нормативно-правових актів). Останнє свідчить про те, що єдина вітчизняна концепція «системи джерел права» не сформована і дотепер, а це породжує низку проблем у вітчизняній юридичній науці та в юридичній практиці [136, с. 29].

Система джерел права – результат руху і взаємодії правосвідомості, юридичної практики і системи юридичних інституцій. Жодне джерело права не повинно мати довільний характер та ігнорувати чинну правову систему країни. Джерела права зосереджують у собі не лише норми права, але й об’єктивно зумовлений процес їх утворення й реалізації, і є засобами формалізованого закріплення не лише самого позитивного права, але й окремих моментів стадій становлення й реалізації права. Система юридичних джерел права історично складається у будь-якому централізованому суспільстві як відповідь на необхідність упорядкування, уніфікації процесу правового регулювання. Внаслідок своєї сутності і виконуваних функцій ця узгодженість становить єдине системне утворення, коли джерела права можуть досконально виконати свої функції. Таке утворення несе в собі оптимальні важелі стабільності і формалізованості, чіткості і ясності, ієрархічності та ефективності.

Теоретики права виокремлюють ієрархічну структуру системи джерел права, федеративну структуру системи джерел права (структура системи джерел права автономних утворень), горизонтальну (галузеву

структуру) тощо [64, с. 220].

Так, Н.М. Пархоменко виокремлює такі ознаки системи джерел права:

а) вона складається з багатьох різнорідних частин – підсистем джерел права – системи нормативно-правових актів, системи нормативно-правових договорів, системи правових прецедентів, які взаємодіють завдяки системним зв'язкам;

б) її здатність до змін унаслідок впливу як з боку інших підсистем правової системи, так і з боку нормоутворених джерел права; різка зміна обставин може призвести до її нестабільності, до фрагментації системи джерел права, коли частина джерел права не діє, або суперечить іншій частині, паралізуючи її;

в) у процесі розвитку переходить з рівня на рівень – від звичаєвого неписаного права – до писаного права, від фрагментарних нормативних сукупностей через кодифікацію – до складної динамічної системи;

г) у процесі функціонування завдяки системним зв'язкам виявляються нові принципи правоположення, приписи існування яких не передбачені у процесі її формування, яких прямо не закріплено в юридичних джерелах права;

д) охоплює національну; ієрархічну та горизонтальну (галузеву) структуру;

е) характеризується внутрішньою узгодженістю (взаємозв'язок та несуперечність джерел права);

є) має суб'єктивно-об'єктивний характер (суб'єктивний – системність джерел права формується суб'єктами правотворчості, але при цьому є об'єктивна потреба її існування);

ж) спостерігається активний характер джерел права, що виявляється не лише стосовно системи права чи правової системи в цілому, але й щодо безпосередньо пов'язаних із правом систем (судової, системи законодавчих і виконавчих органів державної влади тощо);

з) наділена динамічністю, що має вияв у такому: пряма та безпосередня дія; удосконалення джерел права; оновлення; процеси диференціації та інтеграції джерел права [112, с. 183].

Важливим при встановленні сутності поняття «система джерел права» видається розмежування з такими поняттями як «система права» та «система законодавства».

Система джерел права, як уже було зазначено, є найширшим поняттям і комплексом взаємопов'язаних та взаємоузгоджених нормативно-правових приписів, що об'єктивовані у відповідних зовнішніх формах права.

До складу системи джерел права входить система нормативно-правових актів, яка є комплексом нормативно-правових приписів, що містяться у нормативно-правових актах (законах та підзаконних актах), а до складу останньої входять дві підсистеми: законодавства та підзаконних нормативно-правових актів. При цьому під системою законодавства потрібно розуміти комплекс приписів, що містяться в законах.

Ці підсистеми взаємопов'язані та взаємодіють у межах системи джерел права, забезпечуючи її цілісність, тобто нормативно-правову організацію, необхідну для правового регулювання суспільних відносин.

Категорію «система джерел права» необхідно відмежовувати від дефініції «система права». У загальному вигляді їх співвідношення можна розкрити за найбільш суттєвими ознаками: система права має об'єктивний характер, оскільки утворюється відповідно до потреб суспільства, натомість система джерел права має суб'єктивний характер, тому що формується правотворчим суб'єктом і фіксує його волевиявлення через нормативно-правові приписи; первинним елементом системи права є норма права, а первинним елементом системи джерел права є нормативно-правовий припис, за допомогою якого формалізується зміст норми права; норми права групуються в межах системи у правові інститути та галузі права (мають галузеву структуру), а нормативно-правові приписи

групуються у нормативно-правові інститути, міжгалузеві інститути, галузі, підгалузі та інші системні утворення (мають поліструктурну будову: галузевий, ієрархічний, підсистемний та інші зрізи); система права відображає внутрішню будову позитивного права, а система джерел права є зовнішньою формою вираження норми та системи права [137, с. 38].

Виходячи із вищезазначеного, можна охарактеризувати систему джерел митного права як сукупність усіх форм юридичного закріплення й організаційного забезпечення інформації про загальнообов'язкові правила поведінки (юридичні норми) у сукупності їх взаємозв'язків, через які об'єктивізуються приписи, що регулюють державну митну справу.

Систему джерел митного права Україну становлять:

1) Конституція України та закони України;

2) міжнародні договори, які належним чином ратифіковані ВРУ;

3) підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють питання здійснення митної справи;

4) звичаєве право (наприклад, торгові звичаї);

5) судово-арбітражна практика;

6) норми м'якого права (акти міжнародних організацій, модельні закони, політичні домовленості).

Для встановлення сутності джерел митного права України необхідно окремо охарактеризувати їх види.

Основним джерелом митного права, як і інших галузей права України, є Конституція України. В ній встановлено ряд норм, які мають загальне значення: про спрямування діяльності держави та її органів, про верховенство права, про міжнародні договори як частину національного законодавства України, про забезпечення регулювання і захисту власності, екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки, спрямованість зовнішньоекономічної діяльності на забезпечення національних інтересів

шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства тощо.

Наприклад, відповідно до п. 9 ст. 92 Конституції України засади зовнішньоекономічної діяльності і митної справи визначаються виключно законами України. До повноважень КМ України п. 8 ст. 116 Конституції України віднесено організацію і забезпечення здійснення зовнішньоекономічної діяльності України та митної справи [10].

Серед законів чільне місце в системі джерел митного права посідає МК України як кодифіковане зібрання найбільш важливих норм митного права. Як відомо, одним із критеріїв виокремлення галузі права є кодифікований акт, який виконує інтегрувальну роль (носія) сукупності нормативно-правових приписів, що здійснюють правове регулювання суспільних відносин, пов’язаних з переміщенням через митний кордон товарів і транспортних засобів [115].

Перший МК України було прийнято у грудні 1991 р. (введено в дію з 1 січня 1992 р.), у період, коли формувалися основні засади державності та незалежності України в законодавчому плані. І хоча введення в дію цього нормативно-правового акта на той час відіграло позитивну роль, потреби розвитку суспільних відносин опосередкували прийняття другого та третього МК України.

Верховною Радою України 11 липня 2002 р. було прийнято другий Митний кодекс України, який вступив у дію з 1 січня 2004 р. [139, с. 19].

Значних змін зазнало митне законодавство України у зв’язку з прийняттям у березні 2012 р. нового МК України. Цей новий правовий акт, що увібрав у себе як попередній позитивний, так і сучасний досвід правового регулювання митної справи, являє собою разом із Конституцією України основу митного законодавства. Кожен кодекс охоплював певний період правового регулювання комплексу відносин, що включаються зазвичай до поняття «митна справа», та вводив у дію нові стандарти. Насамперед необхідно зазначити, що обсяг нового МК України у

порівнянні зі старим значно збільшився. Змінилася і структура документа.

Істотні зміни відбулися в регламентації митних режимів, оформлення, здійснення митного контролю, визначення митної вартості. Статтею 2 МК України встановлено особливий порядок набрання чинності законами України з питань державної митної справи, нормативно-правовими актами з питань державної митної справи, виданими Кабміном та Державною митною службою. МК України вводить поняття уповноваженого економічного оператора, яким вважається підприємство, що відповідає певним умовам (ст. 14 МК України) та має право користуватися спеціальними спрощеннями (ст. 15 МК України) [28].

Положення МК України деталізуються у поточних законах. Їх можна класифікувати на прямі та змішані. Відповідно прямими вважаються ті акти, дію яких спрямовано на регулювання відносин у сфері митної справи. Змішані закони як джерела митного права – це ті, що містять у собі норми різної галузевої приналежності і регулюють відносини у двох або більше галузях права.

У сфері митного права до прямих законів можна віднести Митний кодекс України, Закони України «Про Митний тариф України», «Про зовнішньоекономічну діяльність» тощо. Змішані закони включають норми із різних галузей законодавства, регулюючи певний блок відносин. Відносити повністю цей блок до митного законодавства недоцільно, тому що ці відносини є набагато ширшими за тих, яких урегульовано митним правом [139, с. 20]. Наприклад, Закони України «Про транзит вантажів», «Про карантин рослин», «Про вивіз, ввезення й повернення культурних цінностей», «Про гуманітарну допомогу» тощо.

Далі в системі джерел митного права необхідно розглянути міжнародні договори як основний інструмент уніфікації митних правил. У зв’язку з тим, що Конституція України не містить вказівки на загальний принцип примата міжнародного права над внутрішнім, поступова ідентифікація українського митного законодавства із загальноприйнятими

нормами міжнародного митного права протікає не так швидко й виразно. Зі змісту ст. 9 Основного Закону країни випливає, що складовою національного законодавства стають лише чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надає Верховна Рада України.

Існує взаємовплив міжнародного і національного права. Щоб норма міжнародного права стала обов'язковою в середині держави, має відбутися трансформація міжнародно-правової норми в національні законодавчі та інші нормативно-правові акти, тобто має бути проведена процедура імплементації.

Можливі й інші варіанти, наприклад, включення норм міжнародного договору до чинних нормативних правових актів шляхом внесення до них змін і доповнень чи опосередкування міжнародних договорів у системі митного законодавства України через прийняття нового нормативного правового акта, який реалізує норми міжнародного акта, або включення відповідних правових норм до нормативного правового акта у процесі розвитку законодавства. Так, у національному законодавстві з'явилися норми, що регулюють переміщення об'єктів права інтелектуальної власності.

Наступними за юридичною силою джерелом митного права є підзаконні нормативно-правові акти. Їх підзаконність означає, що вони приймаються на виконання і розвиток законів і повинні відповідати їм. Організаційно-правовою гарантією є вимога реєстрації нормативних підзаконних актів.

По кількісних параметрах підзаконні акти – найбільш численний вид джерел митного права. Цьому сприяє велика кількість відсильних норм у текстах митних законів. Підвищення ролі підзаконних актів у системі джерел митного права пояснюється, крім того, наявністю у митному законодавстві численних «широких» формулювань. При всій важливості законів для регулювання митної діяльності, вони об'єктивно не в змозі вирішити усіх питань, що виникають у зв'язку з динамічним, мобільним

характером митної справи. Митні закони, маючи фундаментальний характер, розраховані на тривалий термін дії. Вирішити завдання більш оперативного регулювання митних відносин, забезпечити можливості швидкого реагування на виникаючі питання покликане поточне нормативне регулювання митної справи.

Міністерство фінансів України є основним суб'єктом правотворчої діяльності у галузі митної справи. Умовно можна виокремити такі етапи реалізації цим органом правотворчої діяльності у митній сфері: повна самостійність у виданні наказів (1991–2007 рр.), обмежена самостійність щодо видання наказів (2007–2011 рр.), видання нормативних актів організаційно-розпорядчого характеру (2011–2013 рр.), повна самостійність у виданні наказів (2013–2014 рр.), видання нормативних актів організаційно-розпорядчого характеру (2014 р. – до теперішнього часу) [66, с. 33].

У митному праві України присутня значна частка відомчих норм, що приймаються наказами Державної митної служби України. Державна митна служба України як центральний орган виконавчої влади, що забезпечує проведення в життя державної митної політики, організовує функціонування митної системи та здійснює управління цією сферою відповідно до п. 8 Положення про державну митну службу України в межах своєї компетенції видає накази, організовує і контролює їх виконання. У передбачених законодавством України випадках її рішення є обов'язковими для виконання центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоуправління, підприємствами, закладами й організаціями усіх форм власності та громадянами. У разі необхідності ДМСУ видає разом з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування спільні акти. Нормативно-правові акти Держмитслужби України, як і інші, підлягають державній реєстрації в Міністерстві юстиції України [65, с. 23].

Звичаєве право відіграє не останню роль у регулюванні митних

відносин та є одним із джерел митного права. Важливо сказати, що при цьому відсутнє навіть згадування про таке правове явище міжнародної правової системи, як загальновизнані принципи й норми міжнародного права, які існують, як правило, у формі міжнародно-правових звичаїв.

У митній справі міжнародно-правові звичаї найчастіше використовуються у двох випадках – при митному оформленні вантажу, який перевозиться морем, і при визначенні митної вартості товарів. У першому випадку застосовуються звичаї морських портів, за допомогою яких регулюються такі питання, як черговість пропуску суден для митного огляду, процедура сплати деяких видів портових зборів, стягування яких доручено митниці. У другому – митна звичаєва практика, що склалася у міжнародній торгівлі, визнається як один із можливих способів визначення митної вартості. У міжнародному праві загальновизнані принципи й норми мають найвищу юридичну силу, визначають зміст усіх інших міжнародно-правових норм. Наприклад, принцип (режим) найбільшого сприяння означає, що іноземні суб'єкти господарської діяльності мають певний обсяг прав преференцій і пільг щодо мита, податків та зборів, якими користується і (або) буде користуватися іноземний суб'єкт господарської діяльності іноземної держави, якому надано такий режим на підставі взаємної угоди згідно з відповідними договорами України.

Паритетний принцип означає договірне зобов'язання встановити для іноземних громадян і юридичних осіб такий самий режим, якими користуються громадяни та юридичні особи даної країни. У митній сфері національний режим може надаватися на договірній основі, а також в односторонньому порядку.

Принцип взаємності передбачає зобов'язання сторін надати одна одній рівноцінні вигоди або поступки. У митній справі він використовується при визначенні митних пільг для окремих категорій іноземних громадян (співробітників посольств, консульств, членів їх сімей та ін.).

Загальновизнані принципи міжнародного права відіграють визначальну роль у розвиткові національного права й законодавства у цілому і митного права й законодавства України, зокрема. Внаслідок спеціального застосування вони набувають щодо митного права й законодавства суміжного характеру, сприяючи розвиткові цієї галузі права. Зазначені принципи також визначають зміст міжнародних договорів, багато з них втілюють у собі ті ідеї, до яких законодавець повинен прагнути у побудові правової держави. Інакше кажучи, їм властивий ідеологічний вплив, що виражається в дії загального праворозуміння. Це не виключає також концептуального впливу, тобто прямого чи непрямого запозичення правових теорій (доктрин). Можливе й добровільне використання іноземного права, коли держава допускає застосування тих чи інших правових інститутів і норм міжнародного права, зокрема міжнародного митного права [147, с. 74].

У рамках застосування звичаєвого права необхідно розглянути і торговельний звичай.

Уперше можливість регулювання митних відносин за допомогою торгівельного звичаю було закріплено Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Відповідно до ч. 1 ст. 6 суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності при складанні тексту зовнішньоекономічного договору (контракту) мають право використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації, правила міжнародних органів та організацій, якщо це не заборонено прямо та у виключній формі цим та іншими законами України [4].

Указом Президента України Про заходи щодо впорядкування розрахунків за договорами, що укладають суб'єкти підприємницької діяльності України визначено, що розрахунки за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), укладеними суб'єктами підприємницької діяльності України усіх форм власності, предметом яких є товари (роботи, послуги), здійснюються відповідно до Уніфікованих правил та звичаїв для

документарних акредитивів Міжнародної торгової палати, Уніфікованих правил з інкасо Міжнародної торгової палати [7].

Нову версію Інкотермс 2010 р. було опубліковано Міжнародною торговельною палатою та широко застосовують у статусі звичаю міжнародної торгівлі з 1 січня 2011 р. разом зі старими збірниками правил, серед яких найбільш популярні Інкотермс 1990 і Інкотермс 2000.

Проте в Україні, згідно з п. 2 Указу № 567/94 передбачено, що українські суб'єкти можуть застосовувати під час укладання договорів (природно, згідно з законодавством України) лише ту редакцію правил Інкотермс, яку було офіційно оприлюднено шляхом опублікування в газеті «Урядовий кур'єр» (останньою опублікованою є редакція Інкотермс 2000). Правила Інкотермс є об'єктом авторського права та, відповідно, їх офіційний переклад та публікація можливі лише з відома правовласника – ICC. Але Уряд України не мав дозволу на ці дії, таким чином застосування правил Інкотермс 2010 в Україні було неможливим. Вирішити цю колізію дозволив Указ Президента України № 589/2011 від 19 травня 2011 р., який визнав такими, що втратили чинність Укази Президента від 4 жовтня 1994 р. № 567 «Про застосування Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів» та від 1 липня 1995 р. № 505 «Про внесення змін до Указу Президента України від 4 жовтня 1994 р. № 567», забезпечивши таким чином можливість використання правил Інкотермс у редакції 2010 р. в Україні. Цей Указ було опубліковано у газеті «Урядовий кур'єр» 26 травня 2011 р.

Таким чином, із 26 травня 2011 р. Правила Інкотермс 2010, як і правила попередніх редакцій, можуть використовуватися у передбаченому законодавством порядку під час здійснення як міжнародної, так і внутрішньої торгівлі [130, с. 546].

Далі в системі джерел митного права слід виокремити судово-арбітражну практику. Обґрунтованими є погляди тих дослідників, які визнають джерелами національного права правові позиції, сформульовані

Конституційним Судом України у процесі вирішення ним справ конституційної юрисдикції (при офіційному тлумаченні Конституції й законів України, розгляді щодо конституційності актів Верховної Ради України, Президента й Кабінету Міністрів України). Зазначене стосується митного права, оскільки у практичній діяльності Конституційного Суду України є рішення й у справах, пов'язаних зі сферою митного регулювання.

Так, у п. 6 мотивувальної частини Рішення від 23 червня 2009 р. № 15-рп/2009 (справа про тимчасову надбавку до діючих ставок ввізного мита) Конституційний Суд України визначив правову позицію про те, що конституційне повноваження Кабінету Міністрів України стосовно забезпечення проведення податкової політики, встановлене у п. 3 ст. 116 Основного Закону України, не передбачає права Уряду встановлювати загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі) або визначати окремі елементи правового механізму їх регулювання [24].

Доктринальне значення для розвитку національного митного законодавства та практики діяльності українських митних органів мають також правові позиції Європейського Суду з прав людини, які передбачають необхідність приведення внутрішньої практики митної діяльності у відповідність до загальновизнаних принципів міжнародного права, зумовлюють виплату державами – учасницями Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Так, прецедентного значення для окреслення меж повноважень митних органів України набуло Рішення Європейського Суду від 25 лютого 2003 р. у справі Функе (Funke) проти Франції. У зв'язку з розслідуванням можливих порушень законодавства про зарубіжні фінансові операції служба митниці разом з представником судової поліції 14 січня 1980 р. провели обшук за місцем проживання пана Функе та його дружини. Вилучено низку документів і предметів. У квітні 1982 р. митна адміністрація отримала від Суду розпорядження про арешт майна цього

громадянина на суму 100 200 французьких франків для забезпечення сплати митних штрафів. Банківські рахунки пана Функе із серпня 1982 р. було блоковано, а на його нерухоме майно накладено арешт. Ці заходи знято лише в липні 1990 р. за заявою його дружини. Вирішуючи справу, Європейський Суд у п. 56 і 57 свого Рішення засвідчив, що визнає право держав удаватися до деяких заходів, наприклад таких, як огляд житла й вилучення речових доказів для встановлення правопорушення у сфері валютних операцій і переслідування винних у судовому порядку. Але при цьому необхідно, щоб у законодавстві та практиці було достатньо гарантій для захисту від зловживань. Митна адміністрація Франції на той час мала значні права: зокрема, сама визначала, які провадити перевірки, коли, скільки і протягом якого часу. Митна адміністрація ніколи не пред'являла пану Функе прямих звинувачень у порушенні відповідного валютного і фінансового законодавства, а одразу застосувала заходи втручання в особисте життя громадянина. Тим самим констатовано порушення митною службою Франції ст. 8 Конвенції, відповідно до якої кожна людина має право на повагу особистого і сімейного життя, недоторканність житла і таємницю кореспонденції.

Із цієї правової позиції Європейського Суду випливає, що й у митному законодавстві України необхідна послідовна реалізація принципу співмірності, щоб митні органи застосовували примус до суб'єктів митних операцій тільки з урахуванням ступеня вчиненого правопорушення і з обов'язковим попереднім застосуванням запобіжних заходів щодо неприпустимості протиправної поведінки (методу переконання).

Європейський Суд прийняв низку рішень із питань визначення умов оподаткування імпорту товарів між державами – членами ЄС та інших постанов щодо розв'язання проблем митного регулювання. Наприклад, допустимими митними зборами, на думку Суду, є лише ті, які задовольняють одну з таких умов:

збір є частиною національної податкової системи, що рівною мірою стосується і внутрішніх, і аналогічних товарів, які імпортуються;

збір – це компенсація за послуги, фактично надані суб'єктові економічної діяльності, і стягується в сумі, пропорційній наданій послузі;

збір компенсує витрати на інспекційні заходи, передбачені зобов'язаннями країн – членів Співтовариства в правових актах ЄС [73, с. 43].

До системи джерел митного права належить м'яке право. Сучасні міжнародні відносини регулюються не тільки за допомогою міжнародних договорів та міжнародно-правових звичаїв, але і за допомогою документів, що не створюють правових зобов'язань. Практика укладання таких актів існує досить тривалий час, і держави ставляться до них з великою відповідальністю. Уже в 1934 р. Посол Федеративної Республіки Німеччина в Ірландії Карл Стралп висловив думку, що більшу увагу слід приділяти саме таким, не договірним, зобов'язанням [153, с. 500]. Використання таких актів стало поширюватися. У практиці держав і в науці до цієї категорії документів застосовується термін «м'яке право» (soft law).

Крім словосполучення «м'яке право» також використовуються й інші терміни, наприклад: «зелене право», «перед право», «субправо» [35, с. 149], «програмне право» (programmatory law) що виокремлює умовну «неповноцінність» актів «м'якого права» у порівнянні з правовими. Стосовно актів «м'якого права» використовуються також терміни: «не договірні угоди» (non-treaty agreements) [153, с. 515], міжнародні «документи, що не мають офіційного статусу» або «неофіційні міжнародні акти», неформальні документи (informal instruments) [117, с. 34].

У цілому в літературі термін «м'яке право» застосовується до двох категорій норм: перша – це декларативні норми міжнародних договорів. Уперше термін «м'яке право» було ужито саме щодо таких норм. У зарубіжній доктрині цей феномен отримав назву legal soft law [158, с.

196]. Такі норми швидше можуть мати найменування «м'яких юридичних зобов'язань», їх правова природа не повинна підлягати сумніву [158, с. 47]. Друга категорія (non-legal soft law) [162, с. 432] – це норми, що володіють не юридичною, а морально-політичною обов'язковою силою. Сюди ж ряд авторів відносить і ті норми, що складаються на практиці звичаю.

Від вирішення питання про сутність м'якого права залежить, включати чи ні м'яке право до системи митного права та чи можна віднести джерела м'якого права до джерел митного права. Формально такі стандарти не містять зобов'язального елементу навіть для держав-членів цих організацій. Однак держави-члени не мають змоги (повноважень) запропонувати альтернативні правила, і оскільки їх відмова виконувати такі стандарти може негативно вплинути на їх інтереси, держави вважають за доцільне поводитися відповідно до «необов'язкових норм», отже, виникло і продовжує розвиватися «м'яке право». Тенденція розвитку таких норм свідчить про виникнення в недалекому майбутньому нового основного джерела міжнародного права – стандарту.

Правову природу цих правил та стандартів до кінця не визначено. Виключно практики держав у галузі застосування стандартів недостатньо для того, щоб така практика перетворилася на звичай загального міжнародного права. Ще менше підстав вважати такі норми близькими за своєю природою до договірних зобов'язань держави, хоча в окремих сферах держави вже готові наділити ІМО повноваженнями зі створення норм зобов'язуючого характеру, особливо у сфері вирішення питань аварій у морі та їх наслідків. Категорію «стандарт» можна знайти і в праві Ради Європи, яка, зокрема, покликана забезпечити стандарти забезпечення прав людини [76, с. 16].

З урахуванням стратегічного розвитку України, спрямуванням митної політики до міжнародних стандартів та участі Української держави в діяльності міжнародних організацій, які певним чином регулюють митну справу, можна стверджувати, що м'яке право є частиною митного права

України, а отже його джерела є джерелами митного права. Детальніше питання щодо сутності м'якого права та його місця в системі джерел митного права України буде розглянуто в наступних розділах роботи.

Значниим недоліком наукового розуміння сутності джерел митного права є невідповідність розвитку суспільних відносин. Переосмислення їх системи дозволить впроважити в практику здійсненя державної митної справи загальноприйнятих міжнародних стандартів та норм.

Розглянуті у цій частині дослідження аспекти, що розкривають зміст джерел митного права, дозволяють по новому оцінювати їх значення, виявити недоліки та переваги при використанні кожного з них. Крім того, опозиціювання норм м'якого права як джерела митного права України – це нове бачення й митного права України взагалі.

1.3. Фактори, що впливають на створення джерел митного права України: зовнішні та внутрішні

Орієнтація державної влади України на європейські та світові цінності впливає на формування нового правового мислення. Це, у свою чергу, сприяє удосконаленню механізмів правового регулювання державної митної справи. І як результат, впливає на перегляд окремих фундаментальних положень теорії права і митного права, зокрема.

Утворення права – це складний, тривалий, багатофакторний соціальний процес формування (виникнення, розвитку і зміни) норм права, що починається з узагальнення соціальних відносин, поведінки, договорів тощо, в яких відображаються потреби й інтереси більшості населення відповідно до його розуміння свободи, рівності і справедливості, і завершується наданням їм певної форми (джерела) права з визначеним державним забезпеченням (реалізацією, охороною, захистом) [126, с. 204].

Н.М. Крестовська та Л.Г. Матвеева визначають правоутворення як процес, який включає виникнення потреб суспільства у врегулюванні

певних відносин і актів поведінки, їх усвідомлення, формулювання і юридичне оформлення у вигляді правових норм. Процес правоутворення відбувається безперервно, оскільки постійно виникають нові види суспільних відносин, нові суб'єкти вимагають визнання свого права, а старі – розширення або зміни своїх правових можливостей [85, с. 258].

Нормотворчі акти, насамперед закони, фіксують досягнутий рівень розвитку права, проте поступово застарівають, вимагають змін. Як тільки право, збагачене новими соціальними відносинами та їх нормативами, переростає рамки кодексів, законів, воно їх ламає. Настає пора створення нових законодавчих актів, нормативно-правових договорів, появи правових прецедентів, якими не тільки закріплюються нові позитивні правові відносини і гальмуються негативні, але й стимулюється подальший розвиток фактичних відносин у прогресивному напрямку. Отже, відбувається поступова трансформація фактичних соціальних відносин у правовідносини, соціальної поведінки у правозначущу поведінку; договорів, не передбачених актами законодавства і укладених на власний розсуд, на офіційно санкціоновані тощо.

Державі належить відповідальна роль у закріпленні, санкціонуванні і встановленні права – законодавчій і підзаконній нормотворчості. Вона:

санкціонує норми-звичаї, норми моралі, релігії;

уточнює і конкретизує загальні правила поведінки;

узагальнює і визнає повторювані нові суспільні (економічні, політичні, культурні, технічні) відносини;

встановлює процедури їх реалізації;

визначає заходи примусу до правопорушників;

формулює права й обов'язки людини і громадянина відповідно до міжнародних стандартів тощо.

Різні країни мають свої особливості формування права. Можна виокремити такі основні етапи (рівні) утворення права в державно-організованому суспільстві:

1) матеріальний – вплив природних (географічних, кліматичних та інших), культурних, релігійних, економічних, політичних факторів на формування права (право відображає відносини, що фактично склалися або складаються в суспільстві, соціальну дійсність);

2) ідейний (гносеологічний) – генезис і розвиток права у формі правосвідомості, правових ідей, концепцій, теорій, доктрин, тобто в неінституціональних формах, коли «відображені» у праві суспільні відносини і соціальна дійсність відволікаються від своєї матеріальності, знеособлюються, стають ідеальними зразками, стандартами і моделями, нормативами;

3) інституційний – діяльність державних і громадських органів, інституцій (органів держави і місцевого самоврядування), що офіційно наділені повноваженнями санкціонувати або встановлювати норми права, тобто об’єктивувати їх у визначені форми права (ідеальні зразки і моделі, нормативи, що сформовані в суспільстві та здатні набувати певної форми завдяки залученню вироблених для цього нормотворчих процедур);

4) формальний (юридичний) – результат процедурно-процесуальної діяльності уповноважених органів з надання юридичної сили правилам поведінки (санкціонування існуючих чи встановлення нових), це етап (рівень) об’єктивації їх у формальних джерелах права (нормативно-правовий акт, нормативно-правовий договір, правовий прецедент, релігійно-правовий текст, правова доктрина) та їх наступної реалізації. Співвідношення цих джерел (форм) права є неоднаковим у правових системах різних держав. Але у будь-якій правовій системі практика реалізації права узагальнюється, чим стимулюється подальший розвиток права і зумовлюється безперервність процесу правоутворення. Відбувається перехід від об’єктивного права до суб’єктивного (і навпаки).

Кожному з етапів (рівнів) правоутворення властиві відповідні нормотворчі фактори [126, с. 205]. Джерело права в генетичному розумінні характеризують як умови формування права, тобто фактори

правотворчості, так і загальнолюдські цінності, що безпосередньо впливають на процес формування та функціонування права [70, с. 165]. Поява нових джерел права зумовлена внутрішніми і зовнішніми (міжнародними) факторами. До внутрішніх факторів О.Ф. Скакун зараховує:

менталітет народу;

правосвідомість;

правову культуру;

економічні відносини;

державно-управлінську структуру.

Зовнішні фактори, на думку вченої, виявляються в гармонізації законодавства, імплементації норм міжнародного гуманітарного права в національне право, використанні прецедентної практики Європейського Суду з прав людини та ін. [126, с. 207].

Інші теоретики права до факторів, що обумовили появу права, зараховують матеріальні (потреби суспільства, обумовлені соціально-економічними потребами його розвитку) та ідеологічні (система уявлень суб'єктів про те, яким має бути право). Мета, зміст та результати правотворчої діяльності обумовлюються різного роду особливостями, що об'єктивно існують у суспільстві в різних сферах відносин [70, с. 165]. Не виключенням є сфера митних правовідносин.

З іншої точки зору, фактори, що впливають на розвиток джерел права, можна розглянути як сукупність матеріальних, ідейних, інституційних джерел права, що формують формальні джерела права (форми вираження і закріплення норм права).

Матеріальні джерела права являють собою сукупність природних, історичних, культурних, релігійних, політичних, економічних та інших правотворчих факторів об'єктивного характеру, які обумовлюють виникнення, розвиток та зміст права. Ідейним джерелом права є правосвідомість як правотворчий фактор суб'єктивного характеру, через

який об’єктивні правотворчі чинники впливають на майбутній зміст правових норм.

Інституційним джерелом права у найбільш широкому, загальному розумінні визнається держава, державна влада, у силу того, що саме держава опосередковує зв’язок права з об’єктивно існуючими суспільними відносинами та надає правовим установленням загальнообов’язкового характеру. У більш вузькому зрозумінні інституційним джерелом права є правотворча діяльність держави через уповноважені органи, що спрямована на встановлення або санкціонування норм права.

Існує твердження, що для суб’єктів, які встановлюють правові норми, і для суб’єктів, які їх застосовують, фактори формування джерел права є різними. Так, у разі правотворчості факторами формування джерел права є: юридичний мотив, суспільні відносини, що мають правову природу, типові види правомірної поведінки, конкретні фактичні правовідносини, правові принципи, конституція, міжнародно-правові угоди, загальнолюдські цінності, правова культура та правосвідомість. В іншому разі, для суб’єктів, які здійснюють правозастосовну діяльність факторами формування джерел права можуть бути юридична практика, юридична наука тощо [32].

Митному праву властиві особливості процесу правоутворення та характерні фактори, що впливають на формування його джерел. У першу чергу, слід зазначити, що сутність здійснення державної митної справи безпосередньо пов’язана з переміщенням через митний кордон, при цьому, регулювання митних відносин неможливо здійснювати ізольовано від загальновизнаних міжнародних стандартів.

Класифікація факторів – це розподіл їх за групами залежно від загальних ознак, що дає можливість точніше оцінити місце та роль кожного фактору [80]. Доцільно поділяти фактори, що впливають на формування джерел митного права на внутрішні (сукупність чинників, які виникають у межах держави) та зовнішні (сукупність чинників, які

виникають у межах декількох держав, їх союзів, міжнародної спільноти взагалі). Необхідно розглянути їх структуру.

Структура внутрішніх факторів включає:

економічні фактори визначають загальний стан економіки країни, особливості її економічної системи, особливості розвитку окремих галузей економіки, програми уряду щодо захисту внутрішнього ринку та окремих його сфер, екологічної безпеки країни;

політичні фактори, обумовлені змістом і функціями митної політики. Наприклад, С.В. Ківалов та Б.А. Кормич визначають митну політику як певний комплекс заходів, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування митних кордонів і захисту національних інтересів, а також національної безпеки держави в зовнішньоекономічній сфері [78, с. 256]. Продуктом митної політики, що відображає специфіку саме цього виду політики, є зняття або створення перешкод на шляху діяльності осіб щодо задоволення індивідуальних або певним чином об'єднаних інтересів. Правовою формою втілення таких перешкод є норми митного законодавства. Різновиди перешкод – фізичні, технічні, фіскальні бар'єри.

ідеологічні фактори формування джерел митного права є динамічними, вони постійно змінюють позитивне право, залежно від сили зовнішніх впливів певних суб'єктивних інтересів. Насиченість права якимось окремим суб'єктивним змістом після позитивного (нормативного) його закріплення (утвердження) теж розуміється як справедливість. При цьому право – умова самосвідомості, усвідомлення особою себе як суверенну особистість базується на визнанні такими інших людей, а відповідно самозобов'язує у відношенні до прийнятих до себе прав і свобод не тільки в рамках особистої автономії, але і з урахуванням необхідної взаємної зобов'язаності поза суб'єктивними пріоритетами. Відсутність зовнішніх обмежень не дозволяє сформуватися внутрішнім, а значить, в умовах індивідуального самовизначення, особистої автономії, створюється наявність зовнішніх форм зобов'язаності і регламентації. За

допомогою об’єктивного чи суб’єктивного наповнення справедливості у праві суспільство має знайти консенсус між усіма існуючими інтересами у даній правовій системі. Із наведеного випливає, що правову систему пристосовує до своїх цілей та до свого існування існуюча ідеологія (ставлення) суспільства щодо подій навколишнього середовища. Вдалим прикладом цього є утвердження та панування комуністичної ідеології в Радянському Союзі. Таким чином, ідея права включає в себе умови свободи і принципи її обмеження. Завданням права, як усієї правової системи, є найбільш можливе збереження існуючої об’єктивної міри справедливості між усіма учасниками суспільних взаємодій. Фактор об’єктивності в існуючій мірі справедливості є нормативним відображенням найбільш загальної волі учасників суспільних взаємодій [109, с. 106].

соціальні фактори формування джерел митного права включають: суб’єктів суспільно-виробничої (зокрема економічної) діяльності; потреби людей у самовідтворенні шляхом суспільно-виробничої діяльності (індивідуальної, групової або суспільної); суспільно-виробничі відносини, зокрема соціально-економічні і соціально-політичні, що складаються між суб’єктами суспільно-виробничої діяльності у процесі обміну працею, результатами праці та перерозподілу національного багатства; узгоджені та санкціоновані більшістю членів суспільно-виробничих відносин правові правила і норми. Основними соціальними регуляторами правової системи є соціальні норми, соціальні інтереси і соціальні очікування соціальних суб’єктів, завдяки яким формуються їх правосвідомість і правова культура, що зумовлює їх соціальну поведінку і діяльність (правомірну чи неправомірну), функціонування соціально-правових відносин, від яких залежать стан і характер правової системи [107, с. 28].

Зовнішні фактори формування джерел митного права включають членство держави в різноманітних міжнародних організаціях, наявність двосторонніх та багатосторонніх міжнародних угод, участь держави у

митних та економічних союзах, підтримка певних міжнародно-правових та економічних санкцій, політика уряду щодо надання преференцій окремим державам, практика укладення модельних законів тощо.

Окремо необхідно зупинитися на використанні модельних законів як фактору, що впливає на формування джерел митного права. Найсприятливішими сферами впровадження модельних нормативних актів є нові та актуальні сфери суспільних відносин, які мають глобальний характер. До таких питань можна віднести врегулювання митних відносин.

Імплементація міжнародних угод може відбуватися як шляхом інкорпорації, так і шляхом трансформації. А виконання директив, поряд із трансформацією їх положень до національного законодавства, завжди вимагає впровадження додаткових норм, спрямованих на конкретизацію та деталізацію відповідних положень директив. Тому цей спосіб імплементації норм директив до положень національного законодавства держав-членів отримав у праві ЄС назву «транспозиції». За зазначених обставин зростає нагальна потреба в гармонізації законодавства цих країн не тільки у міждержавних відносинах, але й у кожній із них. Це зумовлюється потребою створення узгодженого правового простору, який сприяв би всебічному розвиткові економічних, торговельних, культурних, інших зв'язків між країнами та плідно впливав на розвиток прогресивних процесів також у їх внутрішньодержавному житті [84, с. 24].

Відповідно ефективність правотворчої діяльності залежить від врахування цих факторів, а також принципів правотворчої діяльності. Це найважливіший засіб управління суспільством, із точки зору формування стратегії його розвитку, а також показник цивілізованості й демократизації суспільства [70, с. 175]. Тому, виникає необхідність використання модельних законів.

Слід зазначити, що використання модельної нормотворчості привнесло ряд прогресивних новел у національне митне законодавство. Взаємодія українського законодавства та запозичення модельних норм

відбуваються як у рамках СНД, так і в порядку співробітництва з Європейським Союзом. Прикладом використання європейського модельного закону є прийняття Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» та Закон України «Про електронний цифровий підпис» відповідно до Директиви 99/93/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу від 13 грудня 1999 р. про електронний підпис, відповідають вищезазначеній Директиві, але не ідентичні їй.

Співпраця у рамках СНД на теперішній час вбачається особливо актуальною для України, адже Міжпарламентська асамблея сфокусувалася на вирішенні питань особливо важливих для українського сьогодення, таких як боротьба з корупцією, боротьба з нелегальною міграцією. Особливу увагу в рамках співробітництва СНД та України буде приділено перспективам модельної законотворчості «Про заходи щодо реалізації другого етапу (2012 – 2015 рр.) Стратегії економічного розвитку Співдружності Незалежних Держав на період до 2020 року» – «Про порядок участі органів місцевої влади в прикордонному співробітництві», «Рекомендації щодо законодавчого забезпечення інноваційного розвитку економік країн Співдружності Незалежних Держав», «Конвенцію про міжрегіональне співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав (проект)», «Про захист конкуренції».

Так, застосування модельної нормотворчості у процесі формування національного митного законодавства є можливим двома шляхами:

1) створення нормативної бази, використовуючи модельні норми розроблені Міжпарламентською Асамблеєю країн-учасниць СНД;

2) імплементації в національний правопорядок директив ЄС чи прийняття на їх базі відповідних законів чи підзаконних актів. Директиви ЄС є насамперед актами гармонізації національного права та права ЄС.

Одним із способів гармонізації у цьому разі є транспозиція директив ЄС до національного законодавства асоційованих країн через посилання на

ці акти або їх внесення до додатків до Угоди про Єдиного економічного простору чи постанов такого органу асоціації, як Спільний комітет (ст. 7). Гармонізація національного права асоційованих країн із правом Євросоюзу здійснюється шляхом імплементації положень директив ЄС до їх національного правового поля. Залежно від сфер, в яких здійснюється гармонізація, відповідні положення мають характер як «твердих», так і «м'яких» зобов'язань сторін. Визначення таких галузей, як правило, враховує особливості відносин із конкретною країною.

Другою формою гармонізації національного права з модельним є використання модельного законодавства Співдружності Незалежних Держав. Статут Співдружності передбачає, цілями якого є всебічний і збалансований економічний і соціальний розвиток держав-членів в рамках загальноекономічного простору, міждержавна кооперація та інтеграція, забезпечення прав та основних свобод людини відповідно до загальновизнаних принципів і норм міжнародного права. Співпраця в економічній, соціальній і правовій сферах передбачає координацію соціальної політики, розробку спільних соціальних програм і заходів щодо зниження соціальної напруженості у зв'язку з проведенням економічних реформ.

Проте, саме використання результатів модельної правотворчості було покликано вирішити подвійну задачу: з одного боку, уніфікувати тією мірою, якою це вбачалося за можливе, законодавство країн-учасниць СНД, а, з іншого – подолати радянські застарілості в законодавстві, спираючись на власний та міжнародний правовий досвід та з використанням правової техніки, що є спорідненою для всіх держав-членів [72, с. 65].

Модельні акти, як правило, розробляються міжнародними організаціями, рідше – державами, і потім пропонуються законодавчим органам різних країн як зразок, на основі якого може бути прийнято той або інший правовий документ. Ю.А. Тихомиров як особливий різновид

модельних актів називає доктринальні законопроекти, підготовлені науковими колективами або окремими фахівцями. Однак такі проекти навряд чи привернуть увагу держав, якщо не одержать підтримки (у тій або іншій формі) якої-небудь авторитетної міжнародної організації. При цьому у більшості випадків жодна держава не пов'язана «a priori» зобов'язанням використовувати цю модель.

Головна властивість модельних актів – це те, що вони є своєрідним мостом між нормами міжнародного і внутрішнього права, вплітаються в тканину названих нормативних систем. Модельні закони безпосередньо вбирають у себе принципи, норми міжнародного права, переводячи їх у нормативно-концентрованому вигляді в національні законодавчі акти. Їм властивий рекомендаційний характер, що не виключає імперативних норм, визнаних у порядку добровільних самозобов'язань [68, с. 38].

Модельний закон – це законодавчий акт типового характеру, який містить нормативні рекомендації, а також варіанти можливих правових рішень тих чи інших питань певної сфери суспільних відносин [36, 685].

Модельний нормативний акт – це рекомендаційний закон, що приймається законодавчим інструментом федеративної держави, державним об'єднанням або міжнародними організаціями з метою узгодження нормативної орієнтації суб'єктів законодавчої діяльності відповідного об'єднання.

Виходячи із цього визначення, зовнішня політика України має бути спрямованою на гармонізацію законодавства з іншими державами, на інтеграцію з якими у певній сфері відносин направлено вектор зовнішньої політики. За таких умов модельний нормативний акт у всіх формах його прояву – загальні принципи, основні засади, конвенції, зразковий закон, модель кодексу, основні умови, основні положення – був би просто необхідним інструментом. Водночас зовнішня політика, яка проводиться в Українській державі, є суттєвою перешкодою до використання модельних нормативних актів [68, с. 40].

1.4. М’яке та модельне право в системі джерел митного права

Виникнення концепції м’якого права пов’язане з об’єктивними якостями, властивими міжнародній нормативній системі. Насамперед, це відсутність єдиного центру нормотворчості, єдиної ієрархії джерел міжнародного права, погоджувальна природа міжнародного права.

Сучасні міжнародні відносини регулюються не тільки за допомогою міжнародних договорів та міжнародно-правових звичаїв, але і за допомогою документів, що не створюють правових зобов’язань. Практика укладання таких актів існує досить тривалий час, і держави ставляться до них з великою відповідальністю. Уже в 1934 р. Посол Федеративної Республіки Німеччина в Ірландії Карл Стралп висловив думку, що більшу увагу слід приділяти саме таким, не договірним, зобов’язання [153, с. 500]. Використання таких актів стало поширюватися. У практиці держав і в науці до цієї категорії документів застосовується термін «м’яке право» (soft law).

Незважаючи на те, що не договірні угоди використовувалися для регулювання міжнародних відносин і раніше, появу концепції «м’якого права», скоріше, слід пов’язувати з діяльністю органів ООН. Це навіть знайшло відображення у визначенні «м’якого права», яке дає великий юридичний словник. «М’яке право» – у міжнародній практиці термін, що означає рекомендаційні норми. Поява цього терміна було обумовлено прийняттям Генеральною Асамблеєю ООН великої кількості резолюцій, що мають згідно зі Статутом ООН, рекомендаційний характер (за винятком резолюцій з організаційних питань ООН та фінансово-бюджетних питань) і не є нормами міжнародного права.

В історії формування концепції міжнародного м’якого права можна виокремити кілька етапів:

1) попередній етап, пов’язаний з початком дискусій про правову природу резолюцій Генеральної Асамблеї ООН (50–60-ті р. XX ст.).

Наприкінці цього періоду у вітчизняній науці сформувалася концепція «рекомендаційних норм міжнародного права» [46, с. 315];

2) етап формування концепції (70-ті роки). Біля витоків концепції стояли західні вчені: Д. Діоммон, Л. Голд, В. Шелтон, С. Венглер, С. Роттер, Л. Віраллі, Б. Мунк, А. Ратнер та ін. Цей етап характеризувався таким:

а) різким збільшенням активності Генеральної Асамблеї ООН;

б) створенням та діяльністю Наради з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ).

Однак, так само як і щодо резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, природа актів НБСЄ/ОБСЄ довгий час обговорювалася. Особливу увагу політики приділяли вирішенню питання про природу зобов'язань Заключного акта 1975 р [57, с. 556]. Офіційна позиція США із цього питання полягала у відстоюванні необов'язкового характеру Заключного акта. Радянський Союз, на противагу цьому, виходив із того, що підписання Акта на найвищому рівні від імені усіх 35 держав-учасниць додало його положенням характеру авторитетних, взаємних зобов'язань. За такими позиціями стояли конкретні політичні цілі. У країн соціалістичного табору – додання НБСЄ статусу органу, який став би альтернативою НАТО, у країн Заходу – не допустити цього [75, с. 498]. США також боялися посилення руху за виведення американських збройних сил з Європи Дискусія навколо документів НБСЄ/ОБСЄ привернула увагу до проблеми заключних актів конференцій і статусу організацій, заснованих на основі актів «м'якого права»;

3) наступним важливим етапом для розвитку м'якого права стала Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. Стало відомо, що м'яке право набуває усе більшого значення у міжнародному житті, особливо в деяких сферах, нових для міжнародно-правового регулювання;

4) важливою віхою в історії «м'якого права» став Саміт тисячоліття,

прийнята на 56-й сесії Генеральної Асамблеї ООН Декларація тисячоліття (2000 р.) за якою послідували акти ООН та міжнародних конференцій.

Слід зупинитися також і на концепції рекомендаційної норми, висунутої Г.М. Вельяміновим на основі аналізу результатів діяльності Конференції ООН з торгівлі та розвитку 1964 р. Рекомендаційна норма, на думку вченого, має правовий характер і може бути визначена як «норма, виконання якої рекомендовано, але не обов'язково, факультативно. Однак при її виконанні обумовлюється дотримання певних обов'язків, а також виникають зобов'язальні правовідносини між відповідними суб'єктами права» [47, с. 84].

На відміну від концепції рекомендаційних норм, поняття м'яке право має безліч інтерпретацій. У науці немає єдиної оцінки природи м'якого права. Це стосується не тільки загальних моментів, але й окремих нюансів, пов'язаних з м'яким правом. Щоб проілюструвати це, необхідно надати декілька визначень із зарубіжної літератури.

Оксфордський юридичний словник містить таку дефініцію: «М'яке право» (у міжнародному праві) – це правила поведінки, наприклад: міжнародні договори, які ще не вступили в силу, резолюції ООН чи міжнародних конференцій, які не є обов'язковими за своєю природою, проте являють собою більш ніж просто заяви про політичні прагнення» [161]. Іноді визначення «м'якого права» дається просто шляхом перерахування актів, що не мають обов'язкової сили (рекомендації міжнародних організацій, спільні комюніке, спільні заяви, меморандуми намірів і тощо).

О.В. Палагусинець, зокрема, пропонує власну класифікацію актів, що приймаються в межах компетенції парламентських організацій або за участю цих організацій чи їх парламентських органів:

1) установчі акти даних організацій чи органів, якщо вони мають свої власні статути;

2) договори про штаб-квартиру та статус організації та

представників, що беруть участь в її діяльності, та її адміністративного персоналу;

3) угоди про асоціацію третіх держав у діяльності цих органів та організацій;

4) угоди про співпрацю з державами та міжнародними організаціями;

5) конвенції та угоди, ухвалені та прийняті у межах міжпарламентських організацій чи органів, що підлягають ратифікації державами-членами;

6) конвенції, закони та інші акти модельного законодавства;

7) резолюції, рішення, постанови та інші акти, що містять норми так званого «м'якого» права;

8) акти, що стосуються внутрішньої діяльності міжпарламентських органів та організацій [111, с. 122].

Вважається, що це невірно, тому що акти м'якого права можуть містити й правові норми (наприклад, норми, закріплені у міжнародних договорах, звичайні норми міжнародного права).

У цілому в літературі термін «м'яке право» застосовується до двох категорій норм: перша – це декларативні норми міжнародних договорів. Вперше термін «м'яке право» було вжито саме щодо таких норм. У зарубіжній доктрині цей феномен отримав назву legal soft law [158, с. 196]. Такі норми скоріше можуть мати найменування «м'яких юридичних зобов'язань», їх правова природа не повинна підлягати сумніву [158, с. 47]. Друга категорія (non-legal soft law) [162, с. 432] – це норми, що володіють не юридичною, а морально-політичною обов'язковою силою. Сюди ж ряд авторів зараховує і ті норми, що складаються на практиці звичаю.

Окремі автори до «м'якого права» зараховують міжнародні угоди суб'єктів федерацій. Тут слід зазначити, що можливість участі політичних утворень з обмеженою компетенцією в міжнародних відносинах

опосередковується положеннями внутрішнього законодавства відповідної країни. Як слушно зазначає І. В. Шалінська, для вирішення цієї проблеми слід розглянути декілька питань:

1) чи є угоди суб'єктів федерації про здійснення міжнародних зв'язків актами м'якого права?;

2) чи є можливість у суб'єктів федерацій брати участь в угодах федеральних органів влади, які не є міжнародними договорами?;

3) які можливості суб'єктів федерацій у питаннях взаємин з міжнародними організаціями?

Для кожної федеративної держави ситуація із правотворчістю суб'єктів федерації буде різною. Для прикладу, в Росії договори суб'єктів федерації про здійснення міжнародних зв'язків містять юридичні зобов'язання сторін і за своїм статусом віднесені до нормативно-правових актів суб'єктів федерації. Таку позицію висловив Правовий Департамент Міністерства Іноземних Справ Росії у своїх Рекомендаціях суб'єктам Федерації щодо підготовки та укладання угод. Конституції багатьох держав, у тому числі і Конституція України, передбачають також право суб'єктів унітарних держав укладати міжнародні угоди. Чи можна вважати ці угоди м'яким правом? Однозначно ні, оскільки для набуття такими міжнародними договорами чинності, вони повинні бути належним чином ратифікованими відповідним державним органом, що автоматично зараховує такі акти до актів «твердого права» (крім норм м'якого права, які містяться у преамбулах та загальних положеннях таких договорів).

М'яке право допускає участь у його створенні, а також у підписанні актів м'якого права інших, ніж держави або державні органи, учасників. Так, у міждержавному переговорному процесі з вироблення угоди про мирне врегулювання конфлікту в Північній Ірландії (Белфастська Угода або Угода «Страсної п'ятниці») брали участь опозиційні партії Північної Ірландії. Серед прикладів підписання актів «м'якого права» недержавними суб'єктами можна назвати Меморандум про розуміння до Конвенції про

збереження мігруючих видів диких тварин від 23 червня 1979 р., який, поряд із державами, підписали дві неурядові природоохоронні організації. Крім цього, в зарубіжних коментарях усе частіше поняття «м'яке право» застосовується до діяльності транснаціональних корпорацій, зокрема до зростаючій кількості угод, що укладаються між такими корпораціями в різних сферах економіки. Цей процес отримав назву «режиму саморегулювання» (self-regulation або self-contained regime).Такі документи слід розглядати з позицій міжнародного права саме як приклади актів м'якого права [142, с. 172].

Український учений О.М. Шпакович зазначає: «Норми «м'якого права», що зазвичай містяться в резолюціях міжнародних організацій та формально не є обов'язковими, найчастіше дотримуються державами-членами та імплементуються в національне право через включення аналогічних за змістом норм у національне законодавство. Це пояснюється тим, що норми «м'якого права» мають вагому політичну та моральну значимість і зазвичай створюються організаціями, що мають значний авторитет» [146, с. 150].

Акти м'якого права мають відповідати (як на етапі формування норми, так і при її виконанні) основним принципам міжнародного права, таким як: сумлінне виконання міжнародних зобов'язань, співробітництво і суверенна рівність держав, повагу прав і свобод людинитощо. Саме головним принципом сумлінного виконання міжнародних зобов'язань пояснюється правило, згідно з яким усі наступні міжнародні політичні домовленості не мають суперечити попереднім [81, с. 246].

На міжнародному рівні м'яке право формується, крім держав та міжнародних міжурядових організацій, іще однією групою суб'єктів. У сучасних міжнародних відносинах держави все частіше створюють міжнародні міжурядові переговорні об'єднання (форуми, наради), які, незважаючи на «м'яко-правову» основу створення, мають тенденцію з часом набувати рис міжнародних міжурядових організацій. Останнім

часом тенденція до інституціоналізації постійно діючих міжнародних форумів проявляється найбільш яскраво. Деякі з таких форумів (наприклад, Арктична Рада, Кімберлійський процес тощо) у здійсненні зовнішніх зв'язків з міжнародними міжурядовими організаціями виступають від свого імені, що, поряд з іншими фактами, дає підстави робити висновок про наявність у таких об'єднань міжнародної правосуб'єктності [142, с. 171].

Поняття «норма м'якого права» (norm of soft law) широко використовується в літературі вченими (наприклад, Е. Д'Амато [151], Д. Шелтон [154], І.І. Лукашук [90, с. 234], Є.Г. Ляхов [95, с. 572] та ін.) Як уже було сказано, значення слова «norm» в англійській мові виходить за рамки чисто правового. Деякі фахівці (Х. Хіллгенберг [153], П. Санд [149], У. Фастенрат [150] та ін.) використовують більш конкретне значення. Із точки зору англосаксонської правової системи, вираз «rules of soft law», що також має перекладатися на російську мову як «норми м'якого права», а не «правила м'якого права».

Для виявлення особливостей норм м'якого права необхідно здійснити їх порівняльний аналіз із міжнародно-правовими нормами.

Під нормою міжнародного права розуміється правило (модель поведінки) учасників міждержавних відносин, що забезпечується примусом, здійснюваним державами індивідуально або колективно, безпосередньо або через утворені ними міжнародні механізми [95, с. 49].

Із цього визначення можна виокремити такі ознаки міжнародно-правової норми:

1) міжнародно-правова норма – це правило поведінки, що має загальний характер. Слід зазначити, що в науці висловлюється думка, що міжнародно-правова норма не може бути «загальною», вона завжди є конкретною. Якщо норма (маю на увазі загальновизнані принципи) має загальний, невизначений, нечіткий характер, то така норма не повинна розглядатися як правова. Однак фраза «загальний характер» тут означає,

що норма розрахована не на разове, а на неодноразове застосування. Це є однією з відмінних особливостей правових норм;

2) міжнародно-правова норма регулює міждержавні правовідносини, тобто вмістом такої норми є міжнародно-правові зобов'язання учасників міждержавного спілкування;

3) примушування здійснюється самими учасниками міждержавних відносин. Порушення норми міжнародного права тягне міжнародно-правову відповідальність.

Важливим моментом є спосіб формування норми міжнародного права. В основі кожної норми лежить узгоджене волевиявлення держав, яке стосується двох моментів:

1) змісту норми;

2) рішення щодо її обов'язковості.

Спосіб формулювання правила поведінки в наведеному нагадує текст міжнародного договору. Проте у цьому разі не можна говорити про вміст юридичного зобов'язання. Сторони досягли узгодженого волевиявлення з приводу змісту правила і самого факту його існування, але не досягли його щодо визнання цього правила юридично обов'язковим. Правило закріплено в документі, що має згідно зі Статутом ООН рекомендаційний характер. Таким чином, норма «м'якого права» не володіє другою ознакою правової норми – властивістю формальної визначеності. У силу цього змістом норм «м'якого права» не є права й обов'язки сторін у міжнародно-правовому сенсі.

Якщо норма міжнародного права забезпечується міжнародно-правовим примусом, то стосовно норми м'якого права цього сказати не можна. Сторони позбавлені можливості скористатися правовими засобами примусу.

Реалізація норм м'якого права здійснюється державами самостійно, шляхом добровільного виконання. Порушення норми м'якого права не тягне міжнародно-правової відповідальності. Це не означає, що

ігнорування м’яко-правових зобов’язань завжди залишається безкарним, у такому разі може виникнути, наприклад, політична чи економічна відповідальність [133, с. 24].

Отже, на підставі здійсненого аналізу можна сформулювати визначення м’якого права – це сукупність юридично необов’язкових міжнародних норм, створюваних державами, міжнародними організаціями, що не суперечать основним принципам і нормам міжнародного права, і спрямованих на регулювання міжнародних відносин. Ці норми не містять міжнародно-правових зобов’язань і закріплюються в рекомендаційних актах міжнародних організацій, багатосторонніх, двосторонніх і односторонніх політичних актах держав.

Юридична обов’язковість норм м’якого права може бути надана тільки шляхом відповідного волевиявлення суб’єктів міжнародного права, тобто в процесі міжнародного правотворчості.

До першої групи норм м’якого права І.І. Лукашук зараховує положення міжнародних договорів, що містять гнучкі установки. У них використовуються обтічні, гнучкі формулювання типу «зроблять зусилля», «оскільки це можливо» і тощо. Однак, незважаючи на притаманну їм гнучкість, ці норми відносять до міжнародно-правових. Такі норми часто зустрічаються в міжнародних еконогічних договорах в силу складності досягнення загальної згоди щодо змісту конкретних договірних норм. Однак слід зазначити, що у більшості міжнародних договорах, що містять досить «тверді» приписи, у преамбулах містяться норми «м’якого права» (як і інших частинах договорів, насамперед політичних), які є юридично обов’язковими правовими нормами.

До другого виду норм м’якого права належать ті, що містяться в не правових актах, резолюціях міжнародних органів та організацій, у спільних заявах, комюніке. Норми м’якого права другого виду взаємодіють із нормами міжнародного права, забезпечуючи попереднє, передправове регулювання, прокладаючи шлях праву. До другого виду норм м’якого

права І.І. Лукашук зараховує ті договори, які найближчим часом можуть вступити в силу [91, с. 113].

Слід погодиться щодо складності й неоднозначності такої класифікації, що об'єднує правові та неправові норми в один вид, визначають одним терміном [98, с. 179]. Їх «м'якість/гнучкість», як об'єднуюча їх якість, породжена різними причинами. Ці норми мають різну природу і неоднакові механізми реалізації.

Слід зазначити, що об'єднані у другу групу не правові норми, у свою чергу, також мають різну природу, призначення і механізм дії.

По-перше, це морально-політичні норми, що містяться насамперед у рішеннях конференцій, міжнародних організацій (передусім системи ООН та її органів, інших міжнародних політичних організацій), у спільних заявах, комюніке. Їх регуляторна функція є дуже незначною. Деякі автори заперечують їх приналежність до норм міжнародного права з причини відсутності в них юридичних зобов'язань [120, с. 22].

Навпаки, другий вид норм – норми, що містяться в резолюціях міжнародних організацій, – виконують значну регуляторну функцію, як самостійну, так і допоміжну стосовно до міжнародно-правового регулювання.

Третій вид – норми договорів, що не вступили в силу, в ряді випадків є тими допоміжними засобами, за допомогою яких визначається зміст норм міжнародного звичаєвого права.

У цій частині дослідження розглянуто історичні передумови виникнення м'якого права. Зміна до нього ставлення різними науковцями та постійне доповнення й уточнення його змісту триває і на теперішній час. На основі узагальнення підходів до цього джерела права, а також з урахуванням практики його використання, цілком обґрунтованим є тлумачення м'якого права як сукупність юридично не обов'язкових міжнародних норм, створюваних державами, міжнародними організаціями, що не суперечать основним принципам і нормам міжнародного права і

спрямованих на регулювання міжнародних відносин. Ці норми не містять міжнародно-правових зобов'язань і закріплюються в рекомендаційних актах міжнародних організацій, багатосторонніх, двосторонніх і односторонніх політичних актах держав.

Висновки до розділу 1

1. Встановлено, що поняття «концепція м'якого права» та «м'яке право» взаємопов'язані, але не тотожні. На основі узагальнення тлумачень сутності та виокремлення особливостей м'якого права виокремлюють підходи до його розуміння. А концепція м'якого права – це узагальнена ідея існуючого у праві явища – м'якого права, яке використовується різними галузями права як на міжнародному, так і на національному рівні.

2. Обгрутовано, що в першу чергу, акти м'якого права – це акти міжнародного характеру. Тому визначення їх місця в системі джерел права України неможливе без урахування цієї обставини. Імплементуючи міжнародні норми в національне законодавство, здійснюється їх включення у нього і міжнародних м'яких норм. Крім цього, до норм м'якого права належать політичні домовленості, які також опосередковано є джерелом права в Україні. Можливою є специфікація концепції м'якого права до національного законодавства. Проте в рамках дослідження місця м'якого права в системі джерел права будь-якої держави, включаючи Українську, необхідно починати з визначення м'якого права в його первинному значенні, доповнюючи цю характеристику національними рекомендаційними нормами.

3. Визначено поняття «джерела митного права» як офіційно визначені форми зовнішнього вираження змісту митного права, які встановлюють основи регулювання державною митною справою.

4. Визначено, що система джерел митного права – це сукупність усіх форм юридичного закріплення й організаційного забезпечення інформації

про загальнообов'язкові правила поведінки (юридичні норми) у сукупності їх взаємозв'язків, через які об'єктивізуються приписи, що регулюють державну митну справу.

5. Виявлено, що значним недоліком наукового розуміння сутності джерел митного права є невідповідність розвитку суспільних відносин. Переосмислення їх системи дозволить впровадити в практику здійсненя державної митної справи загальноприйнятих міжнародних стандартів та норм.

6. На основі наукової методології висвітлено систему джерел митного права України, елементами якою є: Конституція України та закони України; міжнародні договори, які належним чином ратифіковано ВРУ; підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють питання здійснення митної справи; звичаєве право (наприклад, торгові звичаї); судово-арбітражна практика; норми м'якого права (акти міжнародних організацій, модельні закони, політичні домовленості).

7. На основі нового бачення змісту джерел митного права по новому оцінене їх значення, виявлено недоліки та переваги при використанні кожного з них.

8. Обґрунтовано, що для митного права є властивими особливості процесу правоутворення та характерні фактори, що впливають на формування його джерел. У першу чергу, слід зазначити, що сутність здійснення державної митної справи безпосередньо пов'язана з переміщенням через митний кордон, при цьому, регулювання митних відносин неможливо здійснювати ізольовано від загальновизнаних міжнародних стандартів.

9. Класифіковано фактори, що впливають на формування джерел митного права на внутрішні (сукупність чинників, які виникають у межах держави) та зовнішні (сукупність чинників, які виникають у межах декількох держав, їх союзів, міжнародної спільноти в цілому).

10. Установлено, що м’яке право є джерелом митного права України і під ним розуміється сукупність юридично необов’язкових міжнародних норм, створюваних державами, міжнародними організаціями, що не суперечать основним принципам і нормам міжнародного права і спрямованих на регулювання міжнародних відносин.

РОЗДІЛ 2

М'ЯКЕ ПРАВО ЯК РЕГУЛЯТОР МІЖНАРОДНИХ МИТНИХ ВІДНОСИН

2.1. Історія формування джерел митного права

Термін «джерело права» уперше було введено в науковий обіг давньоримським мислителем Титом Лівієм, який охарактеризував Закони XII таблиць як fons omnis publici privatique iuris – джерело публічного і приватного права [54, с. 61].

У подальшій історії формування поняття «джерело права» було виявлено дві головні тенденції:

1) суб'єктивістська – більш рання і стійка, визначала поняття через правостворюючі сили, Бога, церкву, державу тощо;

2) об'єктивістська – більш пізня і фрагментарна, визначала поняття через дух, розум, свідомість, психіку та правову культуру [119, с. 143].

Ефективність функціонування державного механізму безпосередньо пов'язана з існуванням та дією правових засобів регулювання суспільних відносин. Тому, необхідно розглянути співвідношення таких понять, як «форма права» і «джерело права».

Під формою права необхідно розуміти організацію власного змісту права, способи його існування, прояву, упорядкування та функціонування. Розрізняють внутрішню та зовнішню форми права. Внутрішньою формою є система права, структура його змісту, а під зовнішньою розуміються джерела права [70, с. 310]. Джерело права розкриває витоки формування права, причини і закономірності процесу його виникнення і розвитку, а форма права показує, як зміст права нормативно організується і виражається ззовні [128, с. 209].

Існують такі підходи до визначення сутності джерел права:

1) філософський – полягає в опосередкуванні світоглядних ідей, яких було покладено в основу правової системи (теологічні, ліберальні, консервативні тощо);

2) матеріальний – визначає матеріальні, соціально-економічні умови життя, суспільні відносини в цілому, природні, культурні, політичні, релігійні та інші чинники, які обумовлюють виникнення та зміст права. До соціально-економічних умов належать спосіб виробництва, матеріальні умови життя, форми власності. Ці потреби є матеріальними джерелами права. Конкретний рівень розвитку виробництва, соціально-економічні умови життєдіяльності суспільства визначають зміст і форми державної влади, норм права;

3) ідейний – коли під терміном «джерело права» розуміють різні правові вчення, правові ідеї, концепції, правосвідомість суб'єктів правотворчості, що формують певне праворозуміння і покладені в основу норм права;

4) інституційний – як правотворча діяльність органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, які встановлюють або санкціонують норми права. У більш широкому розумінні інституційне джерело права – це держава, державна влада в силу того, що саме держава опосередковує зв'язок права з об'єктивно існуючими суспільними відносинами та надає правовим приписам загальнообов'язкового значення;

5) пізнавальний – це підготовчі документи і матеріали, проекти нормативно-правових актів, які використовуються у тлумаченні юридичних текстів, такий же характер мають юридично нечинні історико-правові пам'ятки – Закони Хаммурапі, Руська Правда тощо;

6) формальний (юридичний) – це юридично оформлений результат ідеологічного усвідомлення об'єктивних потреб суспільного розвитку. Інакше кажучи, формальне (юридичне) джерело права – це зовнішня форма права [131, с. 12].

Кожна система права має свої конкретно визначені джерела права.

До основних джерел (форм) права зараховують:

нормативно-правовий акт;

нормативно-правовий договір (внутрішньодержавний);

міжнародно-правовий акт (договір);

правовий прецедент (судовий і адміністративний);

правовий звичай;

правову доктрину (доктринальний текст);

релігійно-правовий текст (релігійно-правову норму).

У різних правових системах співвідношення та взаємодія між джерелами права мають свої особливості. Наприклад, у правовій практиці в Україні не використовуються релігійні тексти, виключно рідко застосовуються юридичний прецедент і правовий звичай. Навпаки, у ряді держав Африки та Океанії правові звичаї зберігають своє значення і є основою правової системи. В Англії основною формою права залишається юридичний прецедент. Основними джерелами мусульманського права є Коран і Сунна (життєпис пророка Мухаммеда) [85, с. 233].

Історичні передумови формування сучасної системи джерел міжнародного права обумовлюються визначеними тенденціями. Одні джерела з'явилися, розвивали міжнародне право і, в результаті докорінних змін у міжнародних відносинах, припинили виконання функції джерела міжнародного права (рішення вселенських церковних соборів). Інші залишаються характерним джерелом міжнародного права протягом усієї історії його розвитку (звичай міжнародного права).

На думку О.В. Задорожного, В.Г. Буткевича, В.В. Мицик історія розвитку науки міжнародного права у галузі джерел права відбувалася між двома категоричними точками зору:

термін «джерело міжнародного права» надуманий, двозначний і розпливчастий. Застосовувати його в системі, де приймаються обов'язкові рішення, небезпечно, у першу чергу, для функціонування самої системи;

джерело міжнародного права – це будь-який аргумент, що

використовується у міжнародних домаганнях для підтвердження існування певного правила чи норми [71].

Беручи за основу такий підхід, джерела міжнародного права уявляються як певне невизначене явище, яке й дотепер не набуло визначеного тлумачення. Категорія джерела міжнародного права не абстрактне явище. Хоча не вироблено єдиного підходу до системи джерел міжнародного права, проте більшість дослідників із різних країн погоджуються з природою джерел міжнародного права, визначеним рухом їх розвитку та факторів, які на це впливають, а також з переліком елементів системи джерел міжнародного права. Стверджувати, що джерела міжнародного права є явище абстрактне або ж занадто узагальнювати його не доцільно та суперечить будь-яким правилами наукового пізнання.

Представники різних правових шкіл тривалий час досліджували сутність джерел міжнародного права. При висвітленні цього питання не можна не звернутися до наукового дослідження О.В. Київець, де систематизовано різні етапи наукової думки щодо сутності та розвитку джерел міжнародного права. Дослідниця зазначає, що поява міжнародного права та відповідно визначена форма його зовнішнього вираження вбачається в Римському праві й іменується терміном «право народів» або jus gentium. Для тогочасного розвитку людства це було відповідне міжнародне право, яке не пропогувало ніяких відносин з іншими державами на основі рівності та взаємної поваги. Прагнучи до світового панування, римляни нав’язували своє право підкореним народам. Крім того, автором виокремлено ідеї науковців, які відіграли важливу роль у розвиткові джерел міжнародного права. Наприклад, концепція принципів природного права, які є обов’язковими для всіх народів Гуго Гроція, який у роботі «Три книги про право війни та миру» виокремлює найвище «природне право» (jus naturae) та навмисно створене (jus voluntarium). Гроцій у роботі досліджує ті питання, які є актуальними і в теперішній час (відсутність формально визначених ознак джерел міжнародного права, що

дозволяє говорити про відсутність міжнародного права як системи норм, а лише про наявність окремих норм міжнародно-правового характеру).

Важливим видається також акцент на ідеях Еміріха де Ваттеля. Його книга «Право народів, або принципи природного права, які застосовуються до поведінки і справ націй та суверенів» відображає основи сучасного міжнародного права (права держави на безпеку, деякі обов'язки держав тощо). Основною ідею Е. Ваттеля стало незастосування сили при виконанні державами своїх обов'язків, оскільки всі держави є рівними. Право народів за Е. Ваттелем – це не що інше, як природне право, яке застосовується до держав. Позитивне право народів відповідно є таких видів: Добровільне право (виникає з передбачуваної згоди); Договірне право (виникає з наданої згоди); Звичаєве право (виникає з мовчазної згоди) [77, с. 116].

Наступний розвиток міжнародного права та відповідно постійне переосмислення та переоцінка сутності його джерел характеризувалися впливом розвитку зовнішньоекономічних відносин між дежавами, війнами, політичною експансією, розвитком та досягненнями науки, що в результаті призвели до активізації застосування спільних зусиль для вирішення найгостріших проблем.

На початку XIX ст. відбулися конгреси і конференції (Віденський конгрес 1815 р., Аденський конгрес 1818 р., Берлінський конгрес 1878 р., Гаазькі конференції миру 1899 р. та 1907 р.), було створено прототипи сучасного дипломатичного устрою. Згодом міжнародне право настільки зміцніло, що утворилися його галузі (міжнародне повітряне, космічне, гуманітарне право, а також інститути міжнародно-правового регулювання в мережі Інтернет тощо) [100, с. 437].

Сучасний період характеризується встановленням примату норм міжнародного права перед нормами національних правових систем. Це засвідчує утворення, зокрема, органів міжнародної юстиції (Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд та ін.), рішення яких є

обов’язковими для держав-учасниць.

Із кінця XX ст. можна говорити про нові загальносвітові зміни у міжнародних відносинах і міжнародному праві. Якісно змінився предмет (об’єкт) міжнародного права, яке до цього функціонувало в умовах двополярної системи з властивими їй загальними, спільними принципами і нормами міжнародного права й особливими міждержавними об’єднаннями, системами гарантій за додержанням міжнародних зобов’язань, контролю за належним функціонуванням системи безпеки тощо. Розпад соціалістичної системи, поява низки держав – нових суб’єктів міжнародного права, лібералізація міжнародних економічних відносин стимулювали всебічний розвиток міжнародного співробітництва за участю держав, міждержавних об’єднань, неурядових організацій, юридичних і фізичних осіб.

Історія джерел митного міжнародного права (у їх сучасному розумінні) ознаменована та діяльністю Міжнародної торговельної палати (International Chamber of Commerce (ICC).

Система міжнародного співробітництва у митній справі пройшла декілька еволюційних етапів. Першу міжнародну митну організацію було створено в 1890 р. Вона мала назву Міжнародний союз для публікації митних тарифів і виконувала, скоріше, інформаційні, ніж організаційні функції. Ця організація діє й нині, та нараховує 50 держав учасниць [127, с. 67].

Окремі питання у сфері митного законодавства (спрощення митних формальностей, зведення до мінімуму заборон та обмежень у зовнішній торгівлі, співробітництво у боротьбі з контрабандою та ін.) вирішувалися на Женевських конференціях 1923 та 1928 рр. Саме за підсумками роботи першої з них укладено міжнародну Конвенцію про спрощення митних та інших формальностей 1923 р., яку підписала 21 держава. Відповідно до її положень учасникам заборонялося митними формальностями маскувати митний тариф або ліцензування, а також передбачалася можливість

заснування між сусідніми державами спільної інспекції для проведення огляду і пропуску товарів. Конвенція, договірними сторонами якої є майже половина держав – членів ЄС, чинна до цього часу.

Крім того, у цей період було прийнято:

Конвенцію про свободу транзиту (Барселона, 20 квітня 1921 р.);

Міжнародну конвенцію про припинення обігу порнографічних видань (Женева, 1923);

Міжнародну угоду про свободу руху та транзиту (Барселона, 25 травня 1925 р.);

Конвенцію про припинення контрабанди алкоголю (Гельсінкі, 1925 р.).

Поряд із діяльністю першої митної організації та роботою міжнародних конференцій у галузі митного співробітництва європейських держав поступово почали з’являтися перші приклади міжнародної судової практики, спрямованої на визначення основних понять такого співробітництва, його змісту і напрямів [101, с. 33].

На теперішній час спостерігається визнання торговельного звичаю як джерела міжнародного митного права. Так, Міжнародною торговельною палатою (International Chamber of Commerce (ICC) було проведено роботу з узагальнення умов поставки товару та, починаючи з 1923 р., запропоновано їх базисні умови (скорочено Інкотермс від «міжнародні торговельні терміни» (International Commercial Terms), які увібрали в себе торговельні звичаї.

Правила Інкотермс є стандартними торговельними термінами, що найчастіше використовуються у міжнародних договорах купівлі-продажу. Їх було розроблено та підтримуються експертами й практиками, яких об’єднує Міжнародна торговельна палата (ICC), та стали загальновизнаним стандартом у світі міжнародного бізнесу. Інкотермс визнано ЮНСІТРАЛ світовим стандартом тлумачення найбільш уживаних термінів у міжнародній торгівлі [130, с. 546].

У 30-ті рр. XX ст. Лігою Націй було підписано угоду «Про спрощення митних процедур та інших формальностей». Крім зазначеного, результати роботи окремих міжнародних конференцій Ліги Націй використовувалися державами з метою координації власних дій у напрямку зниження митних тарифів та максимального скорочення нетарифних торговельних бар'єрів на регіональному рівні. Так, 22 грудня 1930 р. у м. Осло Данія, Норвегія, Швеція, Голландія, Бельгія і Люксембург підписали Конвенцію про економічне зближення, основні положення якої країни «групи Осло» запозичили з проекту економічної конференції Ліги Націй 1930 р. [113].

Однак події, пов'язані з початком Другої світової війни та її перебігом, змусили європейські держави тимчасово припинити спільну діяльність у вирішенні проблем митного співробітництва. В.В. Мицик зазначає: «Європейські країни знову повернулися до питань міжнародного митного співробітництва лише після Другої світової війни» [97, с. 63]

Історія джерел міжнародного митного права 12 вересня 1947 р. Зазнала переломного моменту. Саме цього дня з ініціативи 13 урядів західноєвропейських держав, що входили до складу Комітету європейського економічного співробітництва, дали згоду на створення Робочої групи, яка досліджувала б можливість створення одного чи декількох європейських митних союзів, заснованих на принципах ГАТТ. У 1948 р. за ініціативи 13 західноєвропейських держав за допомогою Постійного бюро тарифів було організовано Економічну і Митну комісії, основні функції яких полягали в запровадженні загальної товарної номенклатури та розробці принципів оцінки товарів з митними цілями. Комісія також вивчала способи уніфікації митних процедур. Результатом роботи цих двох комітетів стало підписання 15 грудня 1950 р. у Брюсселі двох конвенцій – Конвенції по номенклатурі для класифікації митних тарифів і Конвенції по оцінці товарів у митних цілях. Тоді ж було підписано установчий документ першої спеціалізованої митної організації

Конвенція про створення Ради митного співробітництва (РМС), що набула чинності 4 листопада 1952 р. Саме ця організація із середини 90-х рр. XX ст. отримала назву Всесвітня митна 68 організація (ВМО), а результати її діяльності становлять основу джерел міжнародного митного права.

ВМО є незалежним міждержавним органом, діяльність якого на теперішній час зосереджено у таких сферах: вирішення питань безпеки та поліпшення світової торгівлі, розвиток потенціалу національних митних служб, боротьба з підробками та контрафактом [127, с. 68].

Після визначення основних напрямів митної співпраці держав у галузі міжнародної торгівлі у перші повоєнні роки на порядок дня встали питання гармонізації митних процедур у пасажирському сполученні, пошуку шляхів і засобів лібералізації митного контролю і регламентують його норм митного права. Із цією метою в травні 1954 р. в Нью-Йорку було скликано Конференцію ООН з митних формальностей щодо туристів, яка розглянула, а потім прийняла проекти трьох міжнародних конвенцій. Через 9 років, в 1963 р., у Римі було скликано Конференцію ООН з міжнародних подорожей та туризму, на якій було прийнято документи, що визначали порядок проходження митних і прикордонних формальностей щодо туристів та їхнього багажу, а також формальностей, які стосуються автотранспортних засобів, літаків і прогулянкових суден, що використовуються у туристських цілях.

Що стосується конвенцій, прийнятих в 1954 р. в Нью-Йорку, то їх, як зазначалося, три:

Конвенція про митні пільги для туристів;

Додатковий протокол до Конвенції про митні пільги для туристів, що стосується ввезення, належать до туризму довідкових матеріалів;

Митна конвенція про тимчасове ввезення приватних дорожніх перевізних засобів.

З 1978 р. використовується основна Брюссельська митна номенклатура, яка стала підґрунтям побудови національних митних

тарифів у сфері зовнішньоторговельних відносин близько 150 держав. Використання Брюссельської номенклатури значно спростило і здешевило облік зовнішньоторговельних операцій на національному рівні і надало можливість зіставлення митних тарифів окремих країн. Рада митного співробітництва в 1984 р. прийняла рішення щодо використання системи регіонального представництва за такою структурою регіонів: Північна Африка, Близький та Середній Схід; 70 Південь Сахари (англомовні країни); Північ Сахари (франко-, іспано- та португаломовні країни); Далекий Схід, Південна та Південно-Східна Азія, Австралія та Тихоокеанські острови; Північна Америка, Південна Америка, Центральна Америка та Карибський басейн; Європа (40 країн). У 1988 р. розпочався новий етап уніфікації митних правил на базі більш досконалої Гармонізованої системи опису і кодування товарів, розробленої Радою Митного Співробітництва за участі експертів багатьох країн і міжнародних економічних організацій. Постійно діючим виконавчим органом ВМО є Секретаріат [127, с. 69].

Таким чином, точкою відліку, коли міжнародне митне право розпочинає перехід від регулювання локальних міжнародних митних відносин у бік напрацювання норм універсального характеру, можна вважати початок діяльності Міжнародного союзу з публікації митних тарифів. Важливу роль у розвиткові універсального міжнародного митного права відіграли багатосторонні міжнародні конференції Ліги Націй, під час роботи яких постійно обговорювалися проблемні питання правового регулювання міжнародних митних відносин, зокрема, стосовно зведення до мінімуму заборон і обмежень у зовнішній торгівлі, посилення боротьби з контрабандою, спрощення митних та інших формальностей на кордонах тощо.

2.2. Сутність міжнародного митного права та його джерела

Міжнародне митне право є галуззю міжнародного права. Це твердження виклакає ряд суперечностей та доповнень. У рамках дослідження норм м'якого права як регулятора міжнародних митних відносин необхідно зупинитися на окресленні об'єкта регулювання.

Говорячи про міжнародне митне право як повноцінну галузь права, науковці чітко відмічають коло суспільних відносин, яке воно регулює.

І навпаки, заперечуючи самостійність цієї галуззі, розширюються або звужуються, втрачають межі ті суспільні відносини, які ним регулюються.

На думку Б.Н. Габрічідзе та А.Г. Чернявського міжнародне митне право необхідно вважати самостійною галуззю міжнародного права. Це опосередковано такими положеннями:

специфіка об'єкта регулювання – міждержавні митні відносини та зв'язки;

особливості джерел права у галузі міжнародних митних відносин та засобів створення таких джерел;

об'єм, що постійно розширюється, а по суті диверсифікація правового регулювання міждержавних митних відносин;

зацікавленість міжнародного співтовариства у подальшому розвиткові співпраці у митній сфері, що сприяє появі усе більшої кількості правових норм і формуванню міжнародного митного права як галузі загального міжнародного права [51, с. 505].

Існують протилежні думки про сутність міжнародного митного права. Так, на думку Б.І. Кучер, необхідно розрізняти поняття «система міжнародного економічного права як галузь міжнародного права» і «система міжнародного економічного права як наука та навчальна дисципліна». Поділяючи останню на загальну і спеціальну частини, він зараховує міжнародне митне право саме до структури його спеціальної частини [88, с. 30]. І.І. Лукашук визначає міжнародне митне право як підгалузь міжнародного адміністративного права, оскільки норми

міжнародного адміністративного права це норми внутрішнього права міжнародних організацій, що мають специфічну обов'язкову силу, необхідну для регулювання внутрішньо-організаційної діяльності [90, с. 90].

Митне право регулює відносини, які включають зовнішньоторгівельні зв’язки з іншими державами, що опосередковує певні стандарти цього регулювання. Вплив законодавства одних держав на інші безпосередньо приводить до вироблення одноманітного порядку проходження митних процедур, тим самим до спрощення регулювання цієї діяльності. Міжнародне право з моменту своєї появи було покликане регулювати торговельні відносини між державами. Із плином часу, предмети торгівлі змінилися, а отже і змінилися способи її регулювання. Митна справа включає ряд складових, які не можна назвати торговим правом. Відносини, які її становлять, утворюють своєрідний масив, який потребує адекватного правового регулювання. Національне митне право постійно розвивається відповідно до стандартів, яких прийнято більшістю розвинутих країн світу. Це не є штучним процесом чи просто імплементацією норм. Це необхідність, адже ізолювавши свої кордони від інших держав, припинивши ведення торгівлі та здійснення економічної діяльності з ними, врешті, проблеми з переміщенням осіб призведе до краху держави. Тому величезне значення у митному регулюванні відіграє право, яке певним чином групує правові норми різних держав, виокремлює пріорітетні напрмки розвитку, встановлює механізми введення новел та рекомендації щодо легітимності цього процесу. Таким правом є міжнародне митне право. І говорити про його відсутність або включати до іншої галузі міжнародного права є, як мінімум, необгрунтовано та недоцільно.

Єдиного підходу до визначення міжнародного митного права немає. Наприклад, в юридичних словниках міжнародне митне право визначено як сукупність міжнародно-правових норм і принципів (зобов’язань і правил),

встановлених між державами і (або) міжнародними організаціями на договірній основі, регулюючих відносини у сфері міжнародної співпраці по митних питаннях [128].

На думку К.Г. Борисова, міжнародне митне право – це узагальнені правила і зобов’язання держав світової спільноти, норми і принципи щодо регулювання стосунків в організації митного контролю:

за переміщенням через їх митні кордони предметів, товарів, фізичних осіб, послуг і капіталів;

за встановленням і уніфікацією митних тарифів, що діють на створених державами єдиних митних територіях у рамках митних союзів і митних зон;

за умовами стягнення мита і митних зборів та встановлення рівня митних ставок;

за проведенням спільних заходів щодо боротьби з контрабандою, зміцненню економічної безпеки держав, втіленням у життя принципу митного роззброєння [38, с. 616].

Цікавою видається думка К.К. Сандровського, який вбачає подвійну сутність міжнародного митного права. З одного боку, це особлива система норм міжнародного права, яка регулює відносини, що виникають у ході співробітництва держав та інших суб’єктів міжнародного права по митних та інших пов’язаних із перестином митних кордонів держав питаннях міжнародних економічних, торговельних, транспортних зв'язків і туризму. З іншого боку, це самостійна галузь міжнародного права, яка складається з принципів і норм, яуі регулюють відносини, що складаються між суб'єктами міжнародного права у процесі їх співпраці по митних і пов’язаних з ними питаннях міжнародних економічних, торговельних, транспортних зв'язків і туризму [122, с. 79].

На думку К.А. Бєкяшева та Є.Г. Моїсєєва, міжнародне митне право являє собою систему принципів та норм, які регулюють відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародного митного права у сфері

митної справи [39, с. 135].

Виходячи із вищезазначеного, можна визначити міжнародне митне право як самостійну комплексну галузь права, яка регулює суспільні відносини між суб'єктами міжнародного права, які виникають у процесі їх співпраці з питаннь митного характеру. Словосполучення «питання митного характеру» як характеристика сукупності суспільних відносин означає все, що входить у доктринальне вітчизняне поняття митної справи, а також взаємообумовлючі сфери буття. Як вірно зазначає З.Ю. Кунєва, з урахуванням міжнародної специфіки цих відносин до них можна застосовувати такі конкретизучі поняття, як: «забезпечення виконання» чи «діяльність із забезпечення дотримання митного законодавства». Це дозволяє ідентифікувати сукупність різноманітних видів діяльності, поєднаних спільною метою – створенням організаційно-правової основи для виконання стандартних обов'язків осіб під час реалізації свого суб'єктивного права на діяльність, пов'язану з міжнародним фізичним обігом товарів.

З огляду на традиційне місце митних служб світу в національних системах державних органів можна визначити певні різновиди митної діяльності, до яких світовою практикою встановлюються певні стандарти.

1. Діяльність органів публічної влади щодо реалізації позитивних прав і обов'язків суб'єктів приватного права полягає у застосуванні норм митного законодавства щодо транспортних засобів і товарів, які переміщуються в законний спосіб, складається із процесуальних норм і процедур.

2. Приватна діяльність щодо реалізації власних позитивних прав і обов'язків, що безпосередньо пов'язана з дотриманням та виконанням правових норм митного законодавства. У сфері митної діяльності ці два різновиди діяльності отримали назву «митні формальності», залежно від суб'єкта митні формальності митних адміністрацій та суб'єктів ЗЕД.

3. Діяльність органів публічної влади спрямована на організаційно-

правове забезпечення дотримання митного законодавства, і пов’язана із запобіганням його порушенню.

4. Діяльність органів публічної влади з організаційно-правового забезпечення попередніх діяльностей реалізується під час виконання митною службою адміністративних та операційних функцій. Цей напрям визначає властивості діяльності митної служби. Таким чином, виокремлено основні різновиди діяльності, з яких складається вітчизняна митна справа і які підлягають аналізові й розвиткові [87, с. 166].

Взаємообумовлюючою частиною суспільних відносин, які є предметом міжнародного митного права, є міжнародне співробітництво.

У держави і суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності є свої інтереси у митній сфері, які переважно не збігаються. Чим меншою є суперечливість реалізації цих інтересів у митній сфері, тим розвиненішою вважається митна справа.

Співробітництво означає цілеспрямовану і постійну, спільну і узгоджену, широку за масштабами і різноманітну за формами та напрямками діяльність, яка стосується загальних інтересів держав, що співпрацюють, і спрямована на досягнення єдиних цілей [53, с. 61].

Важко не погодитися з думкою В.Т. Комзюк щодо визначення міжнародного митного співробітництва як специфічного та взаємного виду діяльності митних органів із міжнародними митними організаціями у митній сфері, що характеризується здійсненням узгоджених та скоординованих дій двох та більше держав у відповідних правових формах та з використанням необхідних методів діяльності, а також спрямоване на досягнення рівноваги у митно-правовому регулюванні між державами, встановлення єдиного порядку надання міжнародно-правової допомоги у митних питаннях, досягнення поставлених перед митними органами держав спільних завдань, яким є забезпечення нормального функціонування митних органів, запобігання порушення митних правил перетину через державний кордон, виявлення та припинення контрабанди

[82, с. 104].

Крім того, автор виокремлює основні ознаки, які характеризують міжнародну взаємодію:

1) діяльність двох та більше країн, міжнародних організацій, окремих митних органів іноземних держав;

2) діяльність має характер спільних, узгоджених та скоординованих дій;

3) виражається у відповідних правових формах та методах діяльності;

4) спрямована на досягнення спільних для держав-учасниць завдань та мети.

Суспільні відносини, які становлять предмет міжнародного митного права, регулюються на основі визначених джерел міжнародного права. Особливістю розгляду міжнародно-правових джерел є те, що предмет їх розгляду – це одночасно декілька напрямків митної діяльності. Деякі міжнародні акти мають комплексний характер, тобто визначають загальні підходи до формування, реалізації та розвитку митного законодавства й митної справи. Важливим є питання, насамперед, про визначення підходу до розкриття сутності і визначення напрямків використання положень цих нормативно-правових актів у практичній діяльності.

Розглядаючи категорії та поняття, що характеризують міжнародне право, необхідно враховувати факт відсутності їх однозначного тлумачення. У цьому разі, це обумовлено не просто галуззю права чи поглядами науковців, але й взагалі підходами, які використовуються для встановлення сутності права та його інститутів різними правовими системами. Міжнародне право характеризується рядом ознак, які відрізняють його від національного права, серед яких і особливості джерел міжнародного права. Як уявляється необхідно визначити, що взагалі являє собою система джерел міжнародного права, які особливості притаманні її складовим, та врешті в чому полягає і чим опосередкована специфічність

м’якого права у цій системі.

Порівняно з внутрішнім правом у міжнародному спостерігається відсутність класичної законодавчої, судової та виконавчої влади. Тут немає єдиного органу, який уповноважений створювати правові норми, які були б обов’язковими для всіх суб’єктів міжнародного права, а також відповідної системи судів, наділених юрисдикційними повноваженнями щодо вказаних суб'єктів без чітко вираженої на те їхньої згоди [102, с. 437], тобто, говорячи про джерела міжнародного права, не можна надавати їм властивих для національного права характеристик. Адже така помилка призводить до сутністно необгрунтованого підходу до їх змісту та функціонального призначення. Аспекти, пов’язані з визначенням джерел міжнародного права, становлять для міжнародного співтовариства неоціненний науковий інтерес.

Розглянувши чинники, які вплинули на формування системи джерел міжнародного права, можна зосередитися на самому понятті «система джерел міжнародного права та визначення її складових».

Саме поняття «система» означає порядок або систематичність [58, с. 379]. Використання та пристосування категорії «система» до права, а точніше до його джерел упорядковує його, наділяє планомірністю, опосередковує розташування і взаємообумовленість елементів. На думку М.М. Марченко, родовими та видовими ознаками різноманітних систем є:

наявність структурних елементів;

системоутворювальні зв’язки між елементами;

утворення цілісної системи в результаті взаємозв’язку та взаємодії утворювальних її елементів;

наявність у структурних елементів певної автономії і відносної самостійності стосовно одне до одного, а системи в цілому – стосовно до оточуючих систем [93, с. 175].

Система джерел міжнародного права являє собою сукупність формально визначених правил та стандартів, які взаємопов’язані між

собою та спрямованні на однотипне врегулювання суспільних відносин і забезпечуються волею та згодою суверенних держав.

Що саме зараховувати до системи джерел міжнародного права – знову ж таки залежить від ряду підстав, типу: правова система, правова школа, визначений дослідник тощо. Охопити усі ці фактори неможливо, але можна виокремити конкретні тенденції та відправні точки, тим самим сформулювати підходи до системи джерел права. У першу чергу, слід зупинитися на позитивістській концепції джерел міжнародного права. Її ключовими постулатами є:

сприйняття волі держави як головного джерела;

основне є єдине легітимне його вираження – офіційний текст права;

основним елементом системи міжнародного права є міжнародні договори;

міжнародні звичаї є джерелом міжнародного права внаслідок мовчазної згоди держав.

Нормативістська концепція стосовно система джерел міжнародного права надає такі орієнтири для подальшого вивчення цього питання: система джерел опосередкована певною наднормою, не в формальному значенні, а нормотворчим процесом; джерела міжнародного права визначають обов'язкові правила поведінки; прослідковується чітка ієрархія між джерелами міжнародного права тощо.

Однією з найпопулярніших, і з плином часу все ж по новому актуальною є і концепція природного права, яка визначає такі важливі моменти для визначення джерел міжнародного права та його системи. Сюди можна зарахувати:

основним джерелм права є загальнолюдські принципи;

інші джерела міжнародного права повинні відповідати та не суперечити основному джерелу міжнародного права тощо.

Існує і ряд похідних від неї концепцій, наприклад, позитивістська концепція природного права, яка до норм природного права зараховує і

норми права, яких було прийнято усіма народами, тобто природне право є результатом порівняльно-правових досліджень над позитивним правом [1034.

Відповідно до п. 1 ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН до джерел міжнародного права належать:

а) міжнародні конвенції, як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, безперечно визнані державами, які є сторонами спору;

б) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної як правова норма;

в) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями;

г) із застереженням, указаним у ст. 59, судові рішення та доктрини найкваліфікованіших фахівців із публічного права різних як допоміжного засобу для визначення правових норм [1].

Сучасне міжнародне право не встановлює точного переліку джерел міжнародного права, а також їх ієрархії. Як вірно зазначають Л.Д. Тимченко та В.П. Кононенко, положення цієї норми зазвичай сприймається як таке, що встановлює перелік джерел міжнародного права, який, однак, не є загальнообов’язковим: з огляду на специфіку міжнародного права й процесу створення його норм не має визнаного усіма суб'єктами міжнародного права будь-якого правового акта, яким встановлювалися би перелік цих джерел та їх визначення. Його можна вважати відправною точкою при розгляді питання щодо джерел міжнародного права [99].

Думка про найвищу юридичну силу міжнародних договорів також є невдалою, адже міжнародне право не можна звести виключно до цього джерела. На думку О.В. Київець, слід шукати той елемент, який зможе повернути міжнародному праву повагу як найефективнішому регулятору відносин між державами. Ним може стати opinio juris – класичний елемент міжнародного звичаю, який свідчить про визнання суб’єктом за правилом

поведінки обов'язкового характеру. Таким чином можна буде змістити наголос із форми існування норми на її нормативність. Від того, як розуміється нормативність джерела, залежить розуміння нормативності усієї системи. Якщо для джерел національного права категорія нормативності не є сумнівною, то для джерел міжнародного права ця категорія є відносною, причому сама нормативність є абсолютною, якщо мова йде про категорію принципів міжнародного права незалежно від форми їх закріплення, та відносною, якщо мова йде про договір та звичай. Стосовно договору ця відносність є об'єктивною, оскільки існує чіткий намір сторін щодо обов'язковості такого договору саме для них, однак така нормативність об'єктивно виражається у формі підписання, ратифікації, приєднання або в інший спосіб, обумовлений сторонами. Складніше з нормативністю міжнародних звичаїв, оскільки нормативність у цьому разі є не просто відносною. Така відносність має подвійний характер: об'єктивний (практика) та суб'єктивний (opinio juris), причому об'єктивний та суб'єктивний елементи мають збігатися, оскільки без цього збігу нормативність звичаю не виникає. Нормативність міжнародного права в сучасному його розумінні є вертикальною, оскільки в її основі знаходяться норми jus cogens. Це не означає, що до виникнення імперативної норми ознак нормативності не існувало взагалі, вона існувала у вигляді горизонтальної нормативності. Звичайно, і горизонтальна, і вертикальна нормативність взаємопов'язані між собою і не існують одна поза одною [76, с. 19].

Питання про ієрархію джерел міжнародного права опосередковує такі положення.

По-перше, основні джерела міжнародного права (насамперед, договір та звичай) є рівноправними і не мають пріоритету один перед одним.

По-друге, норми міжнародного права, які містяться в одному джерелі, можуть змінювати норми, що містяться в іншому джерелі. Так,

наприклад, у взаємних стосунках певних сторін договірна норма може змінити звичаєву норму, а норма звичаєва може змінити договірну норму.

По-третє, в рамках міжнародного права вищу юридичну силу мають норми jus cogens (імперативні норми).

По-четверте, колізії між нормами міжнародного права, які походять з різних джерел, вирішуються за допомогою спеціальних колізійних норм (наприклад таких, як lex specialis derogat legi generali та lex posteriori derogat legi priori).

По-п’яте, хоча ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН і не встановлює ієрархії джерел міжнародного права, її перелік віддзеркалює лише певну практичну черговість застосування джерел міжнародного права з огляду на ступінь їхньої визначеності [104].

Для того, щоб чітко уявляти, які елементи входять до системи джерел міжнародного, потрібно чітко уявляти, якими ознаками вони мають бути наділеними, тобто кожне джерело міжнародного права:

1) поєднує харктеристики притамані різним правовим система, стаючи певним систематизованим видом того чи іншого зовнішнього вираження права;

2) його функціональне призначення опосередковане виробленням єдиного підходу для врегулювання суспільних відносин, узгодженням інтересів множинної кількості суверенних держав та народів з метою усунення конфліктів та відмінних способів їх вирішення;

3) воно вбирає в себе найбільш обгрунтовані методи впливу права на суспільні відносини, відкидаючи ті, які є менш ефективними, встановлюючи при цьому якісно нові єдині правові стандарти;

4) є невід’ємною частиною правової системи кожної держави, що правда розмір цієї складової різниться в залежності від готовності держави бути демократичною, громадянською та правовою;

5) завжди знаходиться в динаміці, яка спричинена зміною пріорітетів цінностей для людства в цілому, що доповнюють його;

6) сфера його регулювання завжди залежить від масштабу проблем, які виникають у процесі людської та державної діяльності тощо.

Виходячи із вищезазначеного, стає очевидним, що система джерел міжнародного права опосередковується рівнем розвитку суспільних відносин, побудовою та функціонуванням єдиних міжнародних та міждержавних утворень, створенням єдиних підходів до вирішення різних проблем правового характеру. Все це свідчить про подвійну природу сучасного етапу розвитку системи джерел міжнародного права. З одного боку, спостерігається постійне зближення правових систем та спрямування до поглинання міжнародним правом національного, а з іншого – стримування державами процесів інтеграції з метою збереження власного суверенітету. У будь-якому разі, на теперішній час до системи джерел міжнародного права належать:

1. Міжнародні конвенції та договори.

2. Міжнародний звичай, визнаний як правова норма.

3. Загальнолюдські принципи права.

4. Судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих фахівців із міжнародного права.

5. Норми м’якого права.

Міжнародні договори, будучи основним джерелом сучасного міжнародного митного права, з одного боку, покликані вирішувати потреби митної практики, а, з іншого, – визначати (особливо це стосується універсальних договорів) шляхи подальшого розвитку митної справи, встановлюючи прийнятні для держав міжнародні стандарти у цій галузі.

Універсальними (загальними) багатосторонніми договорами вважаються або кодифікаційні договори, або ті, об’єкт або цілі яких становлять інтерес для міжнародного співтовариства у цілому. У міжнародному митному праві такими є Конвенція Кіото 1973 або Конвенція Найробі 1977 та ін. В універсальних міжнародних договорах мають право брати участь усі заінтересовані держави, і будь-які спроби

перешкодити реалізації цього права не мають під собою жодних юридичних підстав, оскільки всі держави є рівноправними членами міжнародного співтовариства.

Крім універсальних, у міжнародному митному праві, як і в інших галузях, міжнародні договори поділяються на двосторонні та багатосторонні, але вже обмежені або колом учасників, або предметом регулювання. Інакше кажучи, тут, як і в міжнародному праві в цілому, міжнародні договори класифікуються за загальним правилом як за кількістю учасників, так і за предметом регулювання.

Крім того, потрібно мати на увазі, що в загальному масиві правових норм, що регулюють митні відносини між державами, крім власне митних конвенцій помітну роль здавна відіграють торгові договори, договори про торгівлю і мореплавання і тощо, в яких значна увага приділяється і митним питанням [123].

Традиційні норми міжнародного митного права формуються у практиці міжнародних відносин унаслідок часто повторюваних дій держав, які стають правилом. Нормою вона стає лише, коли визнається усіма або більшістю країн як обов'язкове правило, що відображає загальну практику держав.

Звичай як джерело міжнародного митного права може мати як універсальний характер – з огляду на загальність визначення, так і регіональний – шляхом визнання обмежених економічних відносин у тих чи інших сферах співробітництва; наприклад, звичаї торгових портів, національні звичаї і традиції народів. Існують, наприклад, збірники «Звичаї портів», які видаються адміністраціями міжнародних торговельних портів або торговельними портами окремих держав.

У певних випадках джерелом міжнародного митного права можуть бути зв’язки (торговельного і митного характеру) і національні традиції, що мають міжнародний характер.

Ці звичаї знайшли своє відбиття у ряді документів міжнародної організації, а також у збірнику «Інкотермс» 1953, 1980, 1990 рр., Одноманітних правилах для документальних акредитивів 1974 р., розроблених Міжнародною торговельною палатою, і Загальних умов торгівлі, розроблених Європейською економічною комісією ООН, та ін.

Одним із допоміжних джерел міжнародного митного права є діюча практика у сфері міжнародних митних відносин, а саме: практика митного контролю держав з реалізації норм і правил національного законодавства і норм міжнародних угод. Прикладом може бути:

система прикордонного контролю за валютою і валютними цінностями в Україні;

система митного контролю за вивозом культурних та історичних цінностей Східної Німеччини,;

практика здійснення співробітництва митних органів на кордонах; методика визначення митної вартості;

правила застосування мита і митної ставки;

митне оформлення операцій з давальницькою сировиною.

Головним завданням митних органів є виконання функцій захисту митної території та прискорення руху через кордон [99].

Постійний вплив практики держав на формування норм міжнародного права і міжнародного права на практику міжнародних відносин створює реальні умови, в яких вирішуються різні питання міжнародних зв’язків держав. За сучасних умов посилюється тенденція до вирішення суперечливих питань у сфері зовнішньоекономічних зв’язків шляхом переговорів і укладання міжнародних угод. Договірна практика може бути прецедентом, і тому має важливе значення для розвитку сучасного міжнародного митного права.

Під прецедентами у сфері міжнародних економічних відносин розуміють судові або адміністративні рішення з конкретних проблем здійснення зовнішньоекономічної діяльності, які стали обов’язковими

правилами для розв’язання таких аналогічних випадків. Отже, прецеденти міжнародних відносин є джерелом регулювання у даній сфері співробітництва держав [55, с. 696].

Беручи за основу факт існування міжнародного митного права у цій частині дослідження було встановлено поняття системи його джерел як сукупність формально визначених правил та стандартів, які взаємопов’язані між собою та спрямовані на однотипне врегулювання суспільних відносин і забезпечуються волею та згодою суверенних держав. Стан цієї системи залежить від рівня розвитку суспільних відносин, побудови та функціонування єдиних міжнародних та міждержавних утворень, створення єдиних підходів до вирішення різних проблем правового характеру.

Все це свідчить про подвійну природу сучасного етапу розвитку системи джерел міжнародного права. З одного боку, спостерігається постійне зближення правових систем та спрямування до поглинання міжнародним правом національного, а, з іншого, – стримування державами процесів інтеграції з метою збереження власного суверенітету.

2.3. Місце м’якого права в системі джерел міжнародного митного права

Кожному з джерел міжнародного митного права притаманні свої специфічні властивості, які опосередковані сутністю та правовою природою того чи іншого зовнішнього вираження права. В рамках цього дослідження доцільно зупинитися на спільних, відмінних особливих характеристиках м’якого права в системі джерел міжнародного права, визначення його впливу на митні відносини на міжнародному рівні.

Серед спільних властивостей джерел міжнародного митного права можна виокремити:

загальносоціальне спрямування та функціональне призначення;

мету імплементації та використання державами однотипного підходу для вирішення правових колізій та врегулювання суспільних відносин;

відмінне від національного права розуміння джерел права, їх системи, сутності кожного з елементів;

обгрунтування загальноціннісними завданнями та пріорітетами;

використання механізмів авторитету та моралі для прийняття нових міжнародних норм;

вирішення тих проблем, які не в змозі врегулювати національні засоби правового регулювання;

перетворюються на національні норми права за обов'язкової згоди у будь-якій формі суверенної держави, і більше ніяким способом (включаючи вимушену згоду на застосування тих чи інших міжнародних норм) тощо.

До специфічних ознак м'якого права можна зарахувати:

1) регулюють найбільш динамічні, нестабільні, мінливі міжнародні відносини, які вимагають відповідного гнучкого підходу;

2) є оперативним вирішенням виникаючих міжнародних проблем, стимулюючи при цьому нормотворчу діяльність міжнародних організацій та держав на рівні укладення політичних домовленостей;

3) відмінні механізми санкціонування, моніторингу та нагляду за дотриманням м'якого права;

4) відмінний процес та причини імплементації норм м'якого права національними правовими системами, який в результаті надає їм того ж статусу, що й перетворені норми так званого «твердого» міжнародного права;

5) опосередковане тенденцією стримання процесів інтеграції суспільних процесів та гармонізації законодавства та збереженням суверенітету окремих держав тощо.

Розглядаючи роль м'якого права в регулюванні митних відносин, необхідно систематизивувати можливі її інтерпритації. У першу чергу,

можна говорити про можливість перетворення норм та стандартів м’якого права на тверде право.

Процес правотворчості складається з двох основних стадій:

стадії виявлення потреби у правовому регулюванні, формування міжнародно-правової позиції;

стадії самої нормотворчої діяльності.

На початковому етапі мають велике значення чинники об'єктивної реальності (матеріальні джерела). Вони стають спонукальною силою процесу правотворення.

Другий етап правотворчості пов'язаний з правовими умовами, такими, як визначення кола відносин, які підлягають правовому регулюванню, вибір необхідної правової форми, встановлення заходів правового регулювання тощо. [96, с. 68].

Таким чином, найважливішим фактором у правотворчому процесі є волевиявлення держави. Волевиявлення може виражатися безпосередньо і шляхом мовчазної згоди. Тут мова йде про два механізми створення міжнародно-правових норм: договірній практиці і стихійному нормотворенні, результатом якого стають міжнародні звичайні норми.

Виходячи із вищезазначеного, можна стверджувати, що норми м’якого права є предправом для міжнародних договорів або перетворюються на усталений міжнародний звичай. Для того, щоб цей механізм запрацював, необхідна сукупність фактичних, правових, ідеологічних та інших чинників, які створюють оптимальне середовище для нового статусу норми м’якого права.

До підстав, які опосередковують зміни якості норми м’якого права, можна зарахувати такі. Перш за все, при створенні будь-якої норми велику вагу відіграє інтерес. У цьому разі існує зацікавленість держав у виникненні конкретної правової норми.

Крім того, матеріальні джерела – умови суспільного розвитку – вимагають правового регулювання. Необхідність правового регулювання

виникає тоді, коли його здійснення підготовлено ходом суспільного розвитку, коли існують відносини, що створюють базу для правових норм (джерела права в матеріальному сенсі). Міжнародному регулюванню повинні піддаватися лише ті міжнародні відносини, які цього потребують. Якщо ж цього немає, то навіть при об'єктивній можливості регулювання воно є недоцільним, оскільки призведе лише до розтрати зусиль і породить даремні норми. Тут виявляється така закономірність: найбільш динамічні, нестабільні, мінливі відносини вимагають відповідного гнучкого підходу – це сфера застосування «м'якого права». Це, до речі, одна з причин того, що «м'яке право» найбільш поширене у порівняно молодих галузях. Стабілізація відносин викликає необхідність їх правового регулювання [123].

По-друге, динаміка міжнародних відносин вимагає оперативного вирішення виникаючих міжнародних проблем, що стимулює нормотворчу діяльність міжнародних організацій. Прийняття не загальнообов'язкових актів у період відносної стабілізації пов'язано багато в чому з процесом кодифікації, розробки міжнародних конвенційних норм. Міжнародні відносини та регулюючі їх міжнародні норми знаходяться у постійній динаміці, цей процес не зупиняється і з придбанням нормою правового характеру, зміст навіть писаної правової норми здатен розширюватися. М'яке право містить узгоджені стандарти поведінки держав, а наявність загальновизнаної практики є однією з важливих передумов виникнення міжнародної звичайної норми.

По-третє, багато норм м'якого права реалізуються лише за умови їх імплементації у внутрішнє законодавство держав. Тому, незважаючи на рекомендаційний характер таких актів, держави використовують їх положення на внутрішньодержавному рівні, що приводить до появи звичайних норм права. Показовою у цьому плані є Загальна декларація прав людини, визнання якої більшістю держав додало їй статусу звичайної норми міжнародного права.

Існують і внутрішні чинники перетворення м’якого права на «тверде», адже сама міжнародна норма також повинна мати поруч якостей, які необхідні їй, щоб стати правовою. Стабілізація відносин може свідчити про ефективність норми, яка їх регулює.

Стосовно порівняння «м’якого права» і твердого права, можна виокремитии такі критерії:

1. М’яке право часто є неписаними правилами, які з часом перетворюються на міжнародні норми. Вони становляться твердим правом саме тоді, коли необхідним є більш жорстке регулювання. Однак часто «м’яке право» перетворюється на тверде право.

2. Сторони погоджуються вести переговори за допомогою м'якого права, але без жодних зобов’язань підписання будь яких актів. Це робить відповідальність угод більш легкою для прийняття. Тверде право замикає їх, оскільки «м’яке право» відтворює більш сприятливі умови для прийняття.

3. Договори і міжнародні угоди потребують багато часу для підготовки й підтвердження. М’яке право значною мірою зменшує час на підготовку необхідних документів і одразу ж отримає відображення на практиці. Підписання угоди йде швидше при використанні м’якого права.

4. Багато з правил, які впливають на міжнародні угоди, створюються шляхом використання м’якого права. Норми м’якого права не так суворі, як тверде право, а отже держави-учасниці проявляють інтерес саме до таких угод.

5. Внутрішнє м’яке право часто використовується як прийнятна практика. Після прийняття рішення успішно використовуються в суді як прецедент, який має потенціал для перетворення на тверде право.

6. М’яке право часто використовується в екологічних справах.

7. Здатність забезпечувати дотримання «м’якого права» є не такою сильною, як твердого права.

8. Може бути легше досягнуто згоду, коли використовується форма

«м’якого права», тому що держави, як правило, неохоче пов'язують себе з договорами (твердим правом), які можуть обмежити свій суверенітет і в кінцевому підсумку призвести до санкцій у разі порушення положень договору.

9. М’яке право відрізняється від твердого права тим, що вони не вимагають формальної ратифікації країнами і, отже, мають більш прямий і швидкий вплив на практику держав, крім договорів.

М’яке право може допомогти визначити стандарти поведінки та стимулювати механізми їх реалізації державами, не маючи обов’язкового характеру звичайних норм [148].

Непрямий ефект міжнародних правил м’якого права не повинен бути недооціненим: вплив м’яких норм на національні законодавчі органи і національне законодавство має вираження у створенні еталонних моделей.

Первагами використання м’якого права в регулюванні митних відносин є:

1) м’яке право має можливість іти на компроміс по-різному: воно може адаптуватися у даний момент часу, що дозволяє державі прийняти зобов’язання, що підходить до даної ситуації. М’яке право також може бути набагато більш схильним до участі недержавних суб’єктів [152];

2) здатність впливати на майбутній розвиток зобов'язань твердого права, будучи певним перехідним механізмом е регулюванні суспільних відносин [160];

3) легкість зміни основних положень та уникнення тривалих парламентських процедур;

4) м’яке право може краще впоратися з різноманітністю економічних, культурних, географічних та інституційних факторів, які впливають на легітимність правових результатів. Нарешті, їх низький ступінь однорідності й зобов’язання полегшує навчання і переконання, що має важливе значення для зниження відповідності витрати у міру необхідності;

5) міжнародні стандарти, встановлені на основі м’якого права, можуть допомагати у повсякденній міждержавній дипломатії.

Якщо розглядати механізм перетворення норми м’якого права на міжнародний звичай, то тут акценти зосереджуються на авторитетності та відповідності потребам світової спільноти та інтересам держав. Якщо взяти за приклад положення Загальної декларації прав людини, то виявиться, що її норми отримали не однакову підтримку серед держав. Деяким правам, зафіксованим у Декларації, було віддано більший пріоритет, ніж іншим. Причина криється у змістові цих положень [110, с. 27]. Деякі положення Декларації мають конкретний зміст і можуть бути легко переведені у міжнародно-правові норми. Інші мають невизначений зміст.

Часто норми м’якого права створюються цілеспрямовано з надією на їх подальше перетворення на звичайні норми міжнародного права [48, с. 64].

Останнім десятиліттям світ зіткнувся з багатьма проблемами у дотриманні міжнародних законів і правил, в основному тому, що під тиском авторитету одних держав інші імлементують міжнародні стандарти, які не відповідають розвиткові суспільних відносин та правової системи. Таким чином, виникне необхідність м’якого закону, який не є обов’язковим.

Уряди суверенних держав закликають використовувати м’яке право замість твердого права, цей інтерес пояснюється саме тим, що уряди зобов’язуються виконувати моральні зобов’язання, коли вони підписують такі угоди під впливом морального переконання.

Міжнародна практика має численні свідоцтва визнання державами положень актів м’якого права як звичайних норм міжнародного права. Наприклад, положення Декларації ООН про визначення агресії 1974 р. народження, Декларації про принципи дружньої поведінки держав 1970 р. і т.д.

Докази існування міжнародно-правового звичаю (його матеріальні джерела) є дуже різними, до них належать:

дипломатичне листування;

політичні заяви;

офіційні керівництва з правових питань;

міжнародні та національні судові рішення;

урядові коментарі до проектів, розроблених Комісією міжнародного права ООН;

практика міжнародних органів і тощо [43, с. 27].

Таким чином, м'яке право, являючи собою практику держав, може бути як об'єктом перетворення, так і його способом.

Статут Міжнародного суду ООН у ст. 38 визначає міжнародний звичай «як доказ загальної практики, визнаної в якості правової норми» [1].

У процесі створення міжнародних звичайних норм, що має, переважно, стихійний характер, визначальну роль відіграє мовчазна згода держав, однак, є й інші точки зору. Окремі автори вказують, що міжнародна звичайна норма створюється рядом односторонніх актів. Супротивники цього, у свою чергу, зазначають, що немає підстав не розглядати ці дії як вираження згоди.

Інші автори (Дж. Голдсміт, Е. Познер) відзначають неспроможність класичної теорії, згідно з якою довгострокова практика держав «визріває» у міжнародно-правовий звичай, коли держави визнають її як юридично обов'язкову. На їхню думку, причиною виникнення звичайних норм є національні інтереси держави, переслідувані їм вигоди. Звичайне міжнародне право, таким чином, розуміється авторами як «стійка поведінкова модель, що є результатом переслідування державою своїх інтересів». Із цією точкою зору важко погодитися. Якщо зосередитися на національному інтересі та вигоді, то можна поставити під сумнів існування міжнародного права як такого, і вже у будь-якому разі, його

координаційний характер, тоді як не чим іншим, як компромісом, процес міжнародної правотворчості назвати не можна.

І.І. Лукашук виокремлює два види звичайних норм у сучасному міжнародному праві: традиційні – сформовані на практиці неписані правила, за якими визнаються юридична сила і новий вид, створений не практикою, а визнанням як правових норм, які містяться у кількох чи одному міжнародному акті [92]. При цьому в останньому випадку, самі норми визнаються звичайними, а акт є доказом їхнього змісту.

С.В. Черниченко виокремлює три ознаки міжнародної звичайної норми:

загальність визнання;

однаковість практики застосування;

opinio juris (правове переконання) [102, с. 83], тобто «упевненість в тому, що певна поведінка є обов'язковою в силу дії правової норми.

Щодо загальності визнання у доктрині і на практиці тривають незгасаючі суперечки. Ряд авторів вважає, що визначальне значення має кількісний фактор, тобто норма має бути визнаною більшістю держав.

На наш погляд, кількісний критерій фактично втрачає сенс з урахуванням різноманітності видів звичайних норм. Міжнародні норми не обов'язково повинні мати універсальне значення, щоби бути визнаними в якості обов'язкових. Існує достатня кількість партикулярних звичайних норм. За своєю природою вони нічим не відрізняються від норм універсальних. Особливість їх полягає у способі формування – практикою обмеженого числа держав – і обмеженою сферою дії.

Традиційно, серед чинників, що мають значення для формування міжнародно-правового звичаю, виділяється фактор часу і фактор повторюваних (безперервних) дій (системність). Спосіб формування міжнародних звичайних норм шляхом перетворення норм м'якого права не так залежить від часу. У цілому, можна констатувати, що часовий фактор не є таким важливим у процесі формування звичайної норми. Цей

висновок підтверджується практикою Міжнародного Суду ООН.

При різких змінах і появі нових проблем, які потребують нагального вирішення, звичайна норма може складатися в результаті єдиного прецеденту («моментальне звичайне право»). Важко погодитися з можливістю виникнення нової звичайної норми з одного єдиного прецеденту, в таких обставинах скоріше можна говорити про те, що за відсутності правового регулювання з конкретного питання норма м'якого права може стати єдиною альтернативою. У цьому разі, вона дійсно буде ефективною і, скоріше за все, багато держав будуть дотримуватися її, але це ще не означає, що вона стала чи неодмінно стане нормою звичаєвого права.

З урахуванням концепції «миттєвого» або «моментального» звичайного права слід зазначити, що не будь-яка практика держав може бути визнаною як звичайна норма.

Слід розділяти порушення звичайної норми міжнародного права (внаслідок протиправних дій) і процес еволюційного зміни звичайної норми міжнародного права. Наприклад, у ході практики застосування звичайної норми може виникнути нова норма звичайного права, яка розширює, змінює зміст попередньої або містить інше положення.

Загальною тенденцією сучасного міжнародного правотворчого процесу стало збільшення ролі opinio juris стосовно практики.

Міжнародний суд ООН не виключає можливості формування opinio juris міжнародними органами. Однак для цього недостатньо прийняття. Наприклад, в резолюції Генеральної Асамблеї, є важливим таке ставлення держав до цієї резолюції, що може виражатися в діях і заявах конкретних держав. Виокремлюється також і значення наступних рішень самої міжнародної міжурядової організації. Це свідчить про послідовність і прихильності відповідним нормам з боку організації. Однак знову виникає питання, наскільки вірним буде твердження щодо того, що у факті прийняття подальших рішень організації відбивається всеосяжна рішучість

держав-учасниць наслідувати раніше сформульовані норми? Вирішення цього питання більше залежить від додаткових дій держави, її поведінки і невираження протесту. З іншого боку, неможливо заперечувати вплив на сам факт прийняття рішення універсальною організацією, учасниками якої є практично всі держави світу. Це надає вирішенню особливої моральної сили і в кожному разі означає, що питання обговорювалося на глобальному рівні.

Необхідно врахувати те, що звичаї можуть бути різними за сферою дії. Для формування універсальних звичайних норм і партикулярних звичайних норм міжнародного права можуть мати значення різні чинники. З партикулярними нормами дещо простіше – достатньо, щоб як правовими їх було визнано учасниками конкретних відносин, оскільки ці норми обмежені за сферою дії і можуть бути обмеженими за колом осіб. При цьому, протест проти норми з боку третього держави не впливає на її існування, оскільки інші держави-учасниці відносин вважають себе пов'язаними ними.

Набагато більш складну проблему являє собою доказ наявності загальновизнаної, універсальної звичайної норми міжнародного права. Увагу слід приділяти не тільки кількості держав, що визнають норму, але і фактору змісту норми, її авторитетності та якості. Неможливо розраховувати на прийняття правила як норми міжнародного права усім співтовариством держав без винятку, також як не можна заперечувати відсутність такої норми за наявності протесту проти її існування з боку ряду держав. Авторитетність норми по’язана з усвідомленням її легітимності, правильності, моральної цінності. Вона є індикатором того, що відносини дозріли для правового регулювання, що держави готові до правового регулювання цих відносин і згодні з тими обмеженням для них, що пов’язані з таким регулюванням.

Ще одним аргументом на користь висновку про те, що найважливішим критерієм для визнання норми як звичайної служить її

зміст та її авторитет, служить те, що (універсальні) звичайні норми міжнародного права виникають для регулювання відносин, які мають глобальний характер. Самі вони, за своєю суттю, є найбільш загальними (за характером формулювань) нормами, які декларують ідеальні моделі, стандарти, принципи [45, с. 88].

Таким чином, як видно, розвиток «м'якого права» сприяє удосконаленню звичайних норм міжнародного права. У процесі перетворення норм м'якого права на норми «твердого» фактор часу не відіграє істотного значення, більш важливими стають такі аспекти, як: авторитетність норми (у тому числі з урахуванням рівня, на якому було прийнято акт м'якого права, що містить таку норму), усвідомлення її цінності, реакція держав на норму, політичні умови прийняття акта.

Договірна (конвенційна) норма права є результатом угоди, вираженої у формі договору, тобто явно вираженої згоди між державами про надання нормам юридично обов'язкової сили.

Норма міжнародного права з'являється в результаті завершення процесу укладення міжнародного договору. Такою завершальною стадією може бути обмін ратифікаційними грамотами, здача їх на зберігання, ратифікація, затвердження, підписання урядами – залежно від умови конкретного договору.

Щоб дослідити зв'язок м'якого права і міжнародних договірних норм, слід розглянути питання ролі актів м'якого права у:

1) тлумаченні міжнародних договорів;

2) підготовці міжнародних договорів, формуванні бази для їх укладення;

3) контролі за виконанням міжнародних договорів.

Крім безпосереднього перетворення на міжнародне право м'яке право відіграє важливу роль у тлумаченні міжнародних договорів, встановлює зміст міжнародних договірних норм.

Акти м'якого права являють собою форми практики держав, у зв'язку

з чим, вони, згідно з п. 3 ст. 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, можуть користовуватися при застосуванні договорів і для встановлення змісту міжнародних договірних норм.

У зв’язку із цим у теорії з’явився термін динамічне тлумачення (інтерпретація). Ним позначають тлумачення міжнародних договорів з урахуванням інших міжнародних норм, що функціонують на момент тлумачення, а не на момент прийняття міжнародного договору (така позиція, наприклад, відображена у Консультативному висновку Міжнародного Суду ООН у справі про Намібії).

Таким чином, первинний зміст норми міжнародного договору набуває більш широкого значення. Цікаво, що, впливаючи на інтерпретацію міжнародних договорів, акти м'якого права самі піддаються відповідному впливові.

Що стосується ролі резолюцій Генеральної Асамблеї ООН у зв’язку з міжнародними договорами, то тут, крім іншого, необхідно зазначити, що положення резолюцій можуть впливати і на ще не прийняті міжнародні договори на стадії їх розробки. Йдеться про формулювання термінології. Резолюції є формою закріплення практики держав і в цьому сенсі вони можуть бути вельми важливими. Такі визначення досить часто міститися в актах м’якого права.

На практиці мають місце випадки, коли держави-учасниці міжнародного договору включають до нього положення актів м’якого права. Акти м’якого права можуть забезпечувати і основу для внесення змін до міжнародні договори в установленому порядку [157].

Декларації займають особливе місце в ряду рекомендаційних актів. У них чітко формулюються зобов’язання, а мова декларацій подібна термінології багатосторонніх міжнародних договорів. Вони являють собою авторитетні зводи практики держав.

Декларації покликані вирішувати важливе завдання – нормативне заповнення прогалин у правовому регулюванні міжнародних відносин.

Вони створюють базу нормативного регулювання, і коли таку базу вже сформовано, на порядку денному з’являється інше завдання – ефективна реалізація розроблених норм.

Основними відмінними характеристиками м’якого права від міжнародних договорів є:

коли застосовується форма м’якого права легше досягти згоди, тому що держави, як правило, неохоче пов'язують себе з договорами, які можуть обмежити їх суверенітет і в кінцевому підсумку призвести до санкцій у разі порушення договору;

м’які угоди відрізняються від договорів тим, що вони не вимагають офіційного оформлення та ратифікації державами, і, отже, мати вплив на практику держав. У цей спосіб м’яке право може передбачати більш безпосереднє свідчення міжнародної підтримки і консенсус, ніж договір, чий вплив може бути значною мірою розбавлений застереженням і необхідністю чекати ратифікації і набуття чинності.

Важливим питанням є встановлення контролю за виконанням міжнародного договору. Роль резолюцій у надаванні оцінки дій держав щодо невиконання або недостатнього виконання положень прийнятих резолюцій, рішень конференцій та міжнародних договорів є також важливою. Крім того, це сприяє ефективності виконання міжнародних договорів, підвищенню їх авторитету та розширенню кола учасників.

Важливість використання та ефективність норм, які містяться у м’якому праві обумовлена особливими характеристиками м’якого права, його відмінностями від інших джерел міжнародного митного права, перевагами в застосуванні, можливістю перетворення на норми «твердого» міжнародного права, що було розглянуто у цій частині дослідження.

Вважається обгрунтованим подальше дослідження м’якого права в регулюванні митних відносин, оскільки, враховуючи тенденції сучасної міжнародної співпраці та процесів глобалізації, його використання вважається найбільш вдалим для введення одноманітних стандартів

здійснення митної справи в різних суверенних державах.

Висновки до розділу 2

1. Встановлено, що міжнародне митне право – це самостійна комлексна галузь права, яка регулює суспільні відносини між суб'єктами міжнародного права, що виникають у процесі їх співпраці з питаннь митного характеру. Словосполучення «питання митного характеру» як характеристика сукупності суспільних відносин означає все, що входить у доктринальне вітчизняне поняття митної справи, а також взаємообумовлючі сфери буття.

2. Визначено поняття «система джерел міжнародного митного права», а також основні її ознаки: є поєднанням харктеристик притаманих різним правовим системам, стаючи певним систематизованим видом того чи іншого зовнішнього вираження права; функціональне призначення опосередковане виробленням єдиного підходу для врегулювання суспільних відносин, узгодженням інтересів множинної кількості суверенних держав та народів з метою усунення конфліктів та відмінних способів їх вирішення; вбирає в себе найбільш обгрунтовані методи впливу права на суспільні відносини, відкидаючи ті, які є менш ефективними, встановлюючи при цьому якісно нові єдині правові стандарти, тощо.

3. Обгрунтовано, що систему джерел міжнародного митного права утворюють: міжнародні конвенції та договори; міжнародний звичай, визнаний як правова норма; загальноприйняті принципи права; судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих фахівців із міжнародного права; норми м'якого права.

4. Висвітлено, що система джерел міжнародного права опосередковується рівнем розвитку суспільних відносин, побудовою та функціонуванням єдиних міжнародних та міждержавних утворень,

створенням єдиних підходів до вирішення різних проблем правового характеру. Все це свідчить про подвійну природу сучасного етапу розвитку системи джерел міжнародного права. З одного боку, спостерігається постійне зближення правових систем та спрямування до поглинання міжнародним правом національного, а з іншого, – стримування державами процесів інтеграції з метою збереження власного суверенітету.

5. Систематизовано специфічні ознаки м'якого права, основними з яких виступають: регулює найбільш динамічні міжнародні відносини, які вимагають відповідного гнучкого підходу; є оперативним вирішенням виникаючих міжнародних проблем, стимулюючи при цьому нормотворчу діяльність міжнародних організацій та держав на рівні укладення політичних домовленостей; характеризується відмінними механізмами санкціонування, моніторингу та нагляду за дотриманням м'якого права і тощо.

6. Обгрунтовано, що норми м'якого права є предправом для міжнародних договорів або перетворюються на усталений міжнародний звичай. Для того, щоб цей механізм запрацював необхідна сукупність фактичних, правових, ідеологічних та інших чинників, які створюють оптимальне середовище для нового статусу норми м'якого права.

7. Встановлено зв'язок м'якого права і міжнародних договірних норм за допомогою визначення ролі актів м'якого права у: тлумаченні міжнародних договорів; підготовці міжнародних договорів, формуванні бази для їх укладення; контролі за виконанням міжнародних договорів.

8. Використання та ефективність норм, які містяться у м'якому праві, обумовлена особливими характеристиками м'якого права, його відмінностями від інших джерел міжнародного митного права, перевагами в застосуванні, можливістю перетворення на норми «твердого» міжнародного права.

9. Обгрунтовано подальше дослідження м'якого права в регулюванні митних відносин, оскільки, враховуючи тенденції сучасної міжнародної

співпраці та процесів глобалізації, його використання вважається найбільш вдалим для введення одноманітних стандартів здійснення митної справи в різних суверенних державах.

РОЗДІЛ 3
М'ЯКЕ ПРАВО ЯК РЕГУЛЯТОР МИТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

3.1. Вплив м'якого права на здійснення державної митної справи

Практика митного регулювання у багатьох зарубіжних країнах демонструє послідовний відхід від «суверенної законотворчості» митних питань. Національне митне законодавство наслідує принципи міжнародного митного права та тенденціям, що формуються. Більшість країн світу давно усвідомили, що розвиток взаємної торгівлі є благом для всіх, а єдині стандарти митного регулювання міжнародної торгівлі – це необхідність. ГАТТ/СОТ, ЮНКТАД, Всесвітня митна організація й інші авторитетні міжнародні організації формують єдині міжнародні стандарти і норми, які суверенні держави не можуть не враховувати при формуванні національних законодавств у сфері зовнішньоторговельного і митного регулювання, навіть не будучи членами вищеназваних організацій.

Міжнародний характер відносин передбачає специфічний порядок їх регулювання з використанням елементів уніфікації з іншими правовими системами. Тому величезне значення у митно-правовому регулюванні відіграє міжнародне право [116, с. 376].

У сучасних умовах розвитку міжнародної торгівлі ефективне здійснення зовнішньоекономічних операцій є неможливим без інституту, який регулював би митні відносини на світовому рівні, і Всесвітної митної організації. ВМО використовує різні форми впливу на національні митні системи, зокрема політичні, правові, економічні, технічні і тренінгові, та здійснює свій вплив на міжнародному, міждержавному та міжвідомчому рівнях. Основним управлінським інструментом ВМО є прийняті нею та іншими міжнародними організаціями конвенції та стандарти. ВМО активно використовує систему рекомендацій щодо їх імплементації в національні митні правила. Особлива увага приділяється стратегічному

управлінню та бюджетному фінансуванню програм адаптації митних систем до міжнародних вимог. Система відповідних тренінгів персоналу митниць, а також надання технічної допомоги робить вплив ВМО комплексним. Управлінський вплив ВМО на митну систему України збільшується. Основним доказом цього є той факт, що переважну більшість змін, запропонованих у проекті нового МКУ, спрямовано саме на приведення його у відповідність до міжнародних вимог [41, с. 21].

У першу чергу слід встановити, які саме норми міжнародного м'ягкого права регулюють відносини у сфері здійснення державної митної справи в Україні, адже спочатку необхідно встановити, що було введено до національного митного законодавства, а вже згодом – яким чином це було зроблено.

Розподіл за рівнями розвитку митної справи у світі охарактеризований досить давно і було запропоновано на основі оцінки ставлення держави до захисту прав громадян. Актуальним усе ж залишається питання оцінювання стану розвитку митної справи.

Цілком логічною умовою розвитку митної справи окремої держави буде трансформація принципів і механізмів реалізації митної справи країн зі вищим рівнем розвитку митної справи та сучасних наукових розробок у митне законодавство і митну справу в Україні. У держави і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) є свої інтереси у митній сфері, які переважно не збігаються. Чим меншою є суперечливість реалізації цих інтересів у митній сфері, тим розвиненішою вважається митна справа.

Урахуванню нових пріоритетів і нових викликів у митній сфері сприятиме вивчення та узагальнення світового досвіду. Особливістю розгляду міжнародно-правових актів є те, що предмет їх розгляду – це одночасно декілька напрямків митної діяльності. Тому логічний розгляд норм, що стосуються окреслених вище напрямків діяльності, у певних нормативних актах. Деякі міжнародні акти мають комплексний характер, тобто визначають загальні підходи до формування, реалізації та розвитку

митного законодавства і митної справи [87, с. 166].

Сутність норм м'якого права та його місце в системі джерел міжнародного митного права було розглянуто у попередніх розділах роботи. Визначаючи, яких саме норм м'якого права було внесено у митне законодавство України, та якою є їх роль в регулюванні митних відносин, необхідно виходити з того, що основними ознаками норм м'якого права є такі:

вони містяться у писаних нормативних документах;

є результатом активної нормотворчої діяльності держав та інших суб'єктів міжнародного права;

мають загальний характер;

є результатом узгодження волі державі інших суб'єктів міжнародного права; не мають якостей формальної визначеності;

не породжують для держав конкретних чітких прав і обов'язків;

можуть бути проміжним етапом на шляху формування міжнародно-правових норм [74, с. 30].

Слід зазначити, що норма м'якого права – юридично необов'язкове правило поведінки, створене в односторонньому порядку міжнародною організацією (норма-рекомендація) або узгоджене суб'єктами міжнародного права (політична домовленість), закріплене як принцип діяльності або формально визначених норм і реалізоване державами на добровільній основі в рамках міжнародного та національного права. Міжнародне м'яке право (політичні, рекомендаційні норми) є самостійним регулятором відносин, що складаються на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях, які передбачають, але не обмежуються необхідністю законодавчих зусиль з боку держав для втілення їх положень [135].

Отже, можна виокремити дві групи норм м'якого права, які певним чином регулюють митну справу в Україні: ті, які містяться у рішеннях міжнародних організацій та ті, що є результатом певних політичних

домовленостей.

Резолюції міжнародних організацій, як правило, мають рекомендаційний характер. Відповідно до ст. 10 Статуту ООН її Генеральна Асамблея з основних питань діяльності ООН формує лише рекомендації [1]. Такі норми не є імперативними, а їх виконання не може здійснюватися примусово. Вони надають правомірності діям, які були б неправомірними за відсутності рекомендаційної норми.

Питання економічного співробітництва посідають важливе місце в діяльності Генеральної Асамблеї ООН. Уже на її 16-й сесії, що відбулась у 1961 р., було прийнято резолюцією «Міжнародна торгівля як важливий інструмент економічного розвитку», в якій уперше було порушено питання про скликання у межах ООН міжнародної економічної конференції. А на 17-й сесії (1962 р.) за ініціативи колишнього СРСР було прийнято рекомендації щодо проведення міжнародної торговельної конференції.

Як свідчить досвід, резолюції Генеральної Асамблеї ООН використовують при розробці міжнародних договорів. Текст рекомендацій трансформується у текст статей договору. Положення резолюцій часто набирають обов’язкового характеру з огляду на те, що відбувається процес створення норм права за допомогою звичаю. Резолюції можуть застосовуватись і для констатування чи тлумачення чинних міжнародно-правових норм [59, с. 14].

Відповідно до статуту, ООН здійснює міжнародне співробітництво з питань економічного, соціального, культурного, гуманітарного та митного характеру. Прикладом є Рішення Генеральної асамблеї ООН про міжнародну Стратегію розвитку 1970 р., якою передбачалося здійснення заходів міжнародного характеру, спрямованих на прискорення економічного розвитку країн, що розвиваються, та уніфікації їх митних відносин. Окремим положенням було виокремлено напрямки митної політики для соціалістичних країн щодо країн, що розвиваються [163].

Одним із ключових актів м’якого права, які пост-фактум вплинули

на митну справу в Україні, є Хартія економічних прав і обов'язків 1974 р. Статтею 4 цього міжнародного документу визначається, що кожна держава має право брати участь у міжнародній торгівлі і в інших формах економічного співробітництва, незалежно від будь-яких відмінностей у політичних, економічних і соціальних системах. Статтею 14 також визначено, що держави повинні вживати заходів щодо забезпечення додаткових переваг у здійсненні міжнародної торгівлі для країн, що розвиваються, з метою досягнення суттєвого збільшення їх валютних надходжень, диверсифікації їх експорту, прискорення темпів розширення торгівлі з урахуванням їх потреб розвитку, збільшення можливостей для цих країн брати участь у розширенні світової торгівлі, та забезпечення суттєвого поліпшення умов доступу на ринки для товарів, які представляють інтерес для країн, що розвиваються, і, коли це необхідно, шляхом проведення заходів щодо встановлення стабільних, справедливих і вигідних цін на сировинні товари [2].

Значну кількість рекомендацій із питань міждержавного економічного співробітництва приймають органи ООН та установи, що входять до її системи (наприклад, ЮНКТАД, ЮНІДО). Хоча рішення цих організацій мають рекомендаційний характер, проте істотним є їх морально-політичне значення, оскільки рекомендації поширюються на більшість держав планети, що входять до відповідних організацій [59, с. 14].

Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) є найбільшою міжнародною організацією, яка займається розглядом та вирішенням пратично всіх правових питань міжнародної торгівлі та її розвитку. Держави, створюючи зазначену Організацію, визнавали, що вона має унікальну можливість для всеосяжного огляду проблем торгівлі взагалі і торгівлі, пов'язаної з економічним розвитком. У резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 30 грудня 1964 р., яка є актом, що засновує ЮНКТАД, визначено основні функції Організації, до яких належить:

встановлення принципів і політики, які стосуються міжнародної торгівлі і відповідних проблем економічного розвитку (пункт 3b);

розробка рекомендацій для проведення в життя зазначених принципів і політики (пункт 3c) тощо [151].

Діяльність ЮНКТАД, пов'язану з регулюванням митних питань, можно поділити на два напрямки: регулювання зовнішньої торгівлі та автоматизація і модернізація деяльності митних служб [33].

Перша конференція ЮНКТАД відбулась у Женеві в 1964 р., в рамках якої було прийнято 59 рекомендацій, які мали практичне значення з огляду на актуальні проблеми світової торгівлі та фактично заклали основу її правового регулювання. Зазначені та інші численні документи становлять Заключний акт Конференції. У доповіді Ради по торгівлі і розвитку, яка є постійним органом ЮНКТАД, зазначається, що «було досягнуто спільну згоду про те, що рекомедації Конференції не мають сили і зобов'язання закону. Однак, на думку делегації країн, що розвиваються, прийняття рекомендацій ipso facto передбачає прийняття відповідного зобов'язання щодо виконання відповідних заходів». Хоча обов'язковість прийнятих рішень нічим не обумовлена, проте деякі з них слід визнати такими в силу міжнародно-правового звичаю, а саме – внутріорганізаційних і процедурних положень, а також рішень Женевських принципів міжнародних торгових відносин і торгової політики, які виходять з основних принципів загального міжнародного права, а саме: мирного співіснування держав, суверенітету, рівноправності, невтручання у внутрішні справи держав, право на самовизначення народів та націй [56, с. 65].

Частиною вищезазначеного Заключного акта є Принципи, які визначають міжнародні торговельні відносини і торговельну політику та сприяють розвиткові. У них встановлюється обов'язок розвинених країн надавати преференційні, тарифні і нетарифні поступки усім країнам, що розвиваються (принцип восьмий), проголошувалася необхідність

збільшити надходження міжнародної фінансової, технічної та економічної допомоги (принцип одинадцятий) тощо. Принцип четвертий визначив, що економічний розвиток і соціальний прогрес повинні бути спільною справою всього міжнародного співтовариства [62, с. 26].

Друга Конференція ЮНКТАД в 1968 р. прийняла рекомендації щодо впровадження Загальної системи преференцій для країн, що розвиваються. Відповідно до яких, розвинуті країни можуть застосовувати захисні заходи, що мають тимчасовий характер і застосовуються в узгодженні з міжнародними планами, при цьому вони не повинні обмежувати або експорт окремих товарів, які є менш конкурентоздатними, з країн, що розвиваються. Ця система являє собою автономні преференційні схеми для окремих країн. Подальшиий розвиток системи преференцій знайшов своє відображення в діяльності ГАТТ/СОТ [38, с. 160].

На десятій Конференції, яка відбулась у Бангкоці в лютому 2000 р., було прийнято політичну декларацію – «Дух Бангкока» («The Spirit of Bangkok»), як основну стратегію, спрямовану на развиток економіки в процесі глобализации. Крім того, ЮНКТАД зосередила свої аналитичні дослідження у сфері взаємозв'язку між торгівлею, інвестиціями, технологіями и розвитком підприємництва [121].

На XIII Сессії ЮНКТАД було сформульоване завдання щодо усунення нетарифних заходів з метою лібералізації торгівлі, у зв'язку з чим, по результатах цієї сесії було прийнято Дохінський мандат, який встанвлює такі завдання у сфері нетарифного регулювання: аналіз впливу нетарифних бар'єрів на торгівлю і розвиток; активізація роботи щодо створення баз данних нетарифних заходів; реалізація ініціативи «Прозорість в торгівлі» тощо. У цьому міжнароному документі підкреслювалася необхідність роботи над спрощенням процедур торгівлі [29].

Міністерства та відомства України, насамперед, Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції, взаємодіють з ЮНКТАД,

використовуючи можливості Організації з надання консультативної та матеріально-технічної допомоги.

У рамках ООН в 1966 р. було створено Комісію по міжнародному торговому праву – ЮНСІТРАЛ. Діяльність ЮНСІТРАЛ знаходить головне вираження в розробці й прийнятті документів, у яких містяться узгодженні норми, принципи та стандарти в галузі міжнародного торговельного права. Одним із напрямків роботи є прийняття Типових законів, наприклад, про електронну торгівлю, про електиронний підпис, тощо.

Вагомим для розвитку митної справи в Україні є використання положень, зазначених у цих модельних актах. Метою прийняття Типового закону про електронну торгівлю є створення міжнародно-визнаних норм, що встановлюють можливий порядок усунення деяких юридичних перешкод, які можуть виникати у зв'язку з використанням сучасних засобів зв'язку для укладення міжнародних торговельних угод.

Типовий закон складається з двох частин. Перша присвячена електронній торгівлі в цілому, друга – електронній торгівлі в окремих галузях. Особливу увагу в 1 частині типового закону приділено застосуванню юридичних вимог щодо «повідомлення даних», яка означає інформацію підготовану, відправлену, отриману або таку, що зберігається за допомогою електронних, оптичних або аналогічних засобів, включаючи електронний обмін даними, електронну пошту, телеграму або телефакс. Суб'єктами відносин є укладання повідомлення даних, адресат і посередник, який діє як самостійна особа, яка допомагає іншій відправляти, отримувати і зберігати повідомлення даних, а також надає інші послуги. У типовому законі фігурує безособова «інформаційна система», яка складається з компаній, що володіють певними частинами цієї мережі.

ЮНІСТРАЛ заклала форму тлумачення основних понять, які використовуються в електронній торгівлі («письмова форма», «підпис»), що дає змогу державам адаптувати їх до національного законодавства.

Крім того, у цих законах визнається юридична сила електронних документів, вимоги до електронного цифрового підпису [11].

Виходячи з того, що було прийнято Закони України «Про електронний цифровий підпис» та «Про електронний документообіг», і їх положення не суперечать, а навпаки підтримують та розвивають норми Типового закону, можна стверджувати, що мети створення цього міжнародного документа – досягнуто.

Відповідно до Постанови ВР України Про приєднання України до Конвенції про створення Ради Митного Співробітництва 1950 р., Україна є її членом [5]. Рада митного співробітництва – організація, якої було створено в 1953 р. і зараз має назву Всесвітня митна організація. Одночасно з Конвенцією про її заснування, було підписано ще два документи: Конвенція про оцінку товарів у митних цілях та Конвенція з митної номенклатури. Програма діяльності Ради включає:

розробку рекомендацій з метою забезпечення однакового тлумачення та застосування двох конвенцій (номенклатурної та оцінюючої);

виконання функцій, визначених ними, а також посередницьких і примірювальних дій у разі виникнення незгоди або суперечок;

керівництва щодо налагодження співробітництва між митними адміністраціями;

забезпечення єдиних підходів до дозволу на безмитний імпорт;

відшкодування або зменшення мита;

полегшення транспортування товарів, застосування окремих конвенцій, спрощення та узгодження митної документації.

У 1993 р. у м. Аруші в рамках діяльності ВМО було прийнято Декларацію Аруша. Через десять років її було переглянуто (у 2003 р.). Переглянута Декларація Аруша є основним інструментом і найважливішим елементом глобального та ефективного підходу, спрямованого на запобігання корупції та підвищення професійної

сумлінності у митній сфері. Декларація Аруша є частиною розширеного пакета інструментів з професійної етики ВМО.

Професійні стандарти ВМО з підготовки митників від 2008 р. визначали необхідність підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу національних митних органів як на внутрішньодержавних, так і на міжнародних засадах було виділено в окремий перспективний напрямок міжнародного митного співробітництва. Тим самим, визначено пріоритетні напрями міжнародного співробітництва з питань професійного навчання державних службовців, які, насамперед, стосуються:

вивчення міжнародного досвіду з формування змісту та організації навчання;

управління професійним навчанням;

розробки концептуальних засад визначення змісту іспитів та методики їх проведення;

розширення практики підготовки навчально-методичних та довідково-інформаційних матеріалів тощо, у тому числі з використанням можливостей інформаційних технологій;

створення за міжнародної підтримки навчальних центрів із питань професійного навчання державних службовців [108].

У 2009 р. ВМО в тісному контакті з національними адміністраціями розробила комплекс заходів, які покликані сприяти подоланню труднощів, викликаних поточною крзою, і забезпечити стабільність функціонування системи міжнародної торгівлі. Пакет вироблених ВМО антикризових заходів складається із двох блоків: Рекомендації митним адміністраціям, що стосуються принципів роботи. Заходи ВМО, спрямовані на сприяння національним митним адміністраціям у поточній ситуації.

До першого блоку належать такі рекомендації ВМО:

1. Активне використання системи аналізу та управління ризиками й інших інструментів, покликаних спростити принципи міжнародної торгівлі

– ВМО рекомендує митним адміністраціям впровадити або більш активно застосовувати системи аналізу та управління ризиками й інші сучасні інструменти, покликані спростити принципи міжнароної торгівлі, при проведенні процедур митного контролю, що дозволить підвищити їх ефективність і одночасно із цим сприятиме підвищенню швидкості транскордонного товарообігу. Зокрема, ВМО закликає митні адміністрації застосовувати методи контролю в обсязі, пропорційному кількості товарів, які переміщуються, що дозволить уникнути зайвого адміністративного тиску на законослухняних торгових операторів. Таким чином, національні адміністрації повинні зосередити свою увагу на злочинах, пов'язаних з порушенням митних правил, таких як контрабанда, контрафакція, підробка товаросупроводжувальних документів (заниження митної вартості, зазначення невірної країни походження товару тощо), а також діяльність, що становить загрозу суспільної безпеки, а не ставати інструментом розв'язання завдань, обумовлених політикою протекціонізму.

2. Підвищення ефективності двосторонньої взаємодії митних служб – ВМО пропонує національним митним адміністраціям підвищити рівень інформаційного обміну, що також сприятиме спрощенню міжнародної торгівлі.

3. Тісна взаємодія з національними міністерствами, що визначають політику у сфері торгівлі – ВМО рекомендує митним адміністраціям проводити консультації з державними органами, уповноваженими усфері економічної політики, з питань, пов'язаних з оподатковуванням та інвестиціями.

4. Співпраця з торговими операторами – ВМО пропонує митним адміністраціям встановлювати робочі контакти із законослухняними учасниками зовнішньоекономічної діяльності з метою забезпечення своєчасного інформаційного обміну і прискорення виконання необхідних процедур, що дозволить гарантувати безперервну роботу міжнародного ланцюга поставки товарів. Основним елементом цього співробітництва є

використання програм «уповноважених економічних операторів» (УЕО), відповідно до якої економічні оператори, діяльність яких відповідає визначеному набору критеріїв, одержують певні переваги, наприклад, оформляються в прискореному режимі. Ці принципи встановлюються Рамковими стандартами безпеки та спрощення міжнародної торгівлі. Взаємне визнання статусу УЕО сприятиме спрощенню торгівлі протягом усього ланцюга поставки товарів.

5. Комплексне управління кордоном – ВМО рекомендує національним митним адміністраціям координувати свою діяльність з іншими державними органами, уповноваженими у сфері адміністрування кордону, для більш ефективної гармонізації і спрощення процедур.

6. Відстрочення платежів – ВМО пропонує національним адміністраціям застосувати підхід, відповідно до якого законослухняні економічні оператори одержували б відстрочку у сплати митних платежів або ж вносили їх через певний час після випуску товарів у вільний обіг.

7. Гнучкий підхід у роботі з гарантіями (забезпеченням), що надаються – ВМО рекомендує митним адміністраціям розглянути доцільність застосування гнучкого підходу при встановлені критеріїв для лімітів банківських гарантій на час поточної фінансової кризи.

До другого блоку належать такі антикризові заходи, що вживаються ВМО, як:

1. Популяризація заходів, спрямованих на спрощення торгівлі – ВМО продовжить прикладати зусилля у сфері популяризації принципів спрощення і гармонізації митних процедур.

2. Дохийський раунд переговорів ГАТТ/СОТ – будучи єдиною міжнародною організацією, що володіє необхідною компетенцією у сфері митних процедур, ВМО продовжить сприяти групі, відповідальній за проведення переговорів із питань спрощення торгівлі, що діє під егідою ГАТТ/СОТ. Крім цього, експерти ВМО також продовжать брати участь у місіях підвищення рівня інституціонального розвитку, які проводяться під

егідою ГАТТ/СОТ.

3. Інституціональний розвиток – ВМО докладає значних зусиль у контексті сприяння інституціональному розвиткові митних адміністрацій країн, що розвиваються, за допомогою проведення консультацій, діагностичних місій, профільної підготовки кадрів, сприяння практичному застосуванню розроблених ВМО інструментів і надання технічного сприяння при впровадженні заходів спрощення міжнародної торгівлі, покликаних сприяти подоланню труднощів, обумовлених світовою фінансовою кризою.

4. Консультування організацій-донорів – ВМО продовжить консультування організацій-донорів, що є потенційними спонсорами програм інституціонального розвитку, покликаних, крім іншого, сприяти імплементації принципів спрощення міжнародної торгівлі.

5. Проведення досліджень – ВМО має намір продовжити вивчення фінансової кризи для того, щоб здійснювати збір актуальної профільної інформації і пошук нових заходів, покликаних сприяти оздоровленню міжнародної економіки і прискоренню транскордонного товарообігу [79, с. 8].

Окрім конвенцій і стандартів безпеки, як інструмент управління митною справою ВМО активно використовує систему рекомендацій щодо їх імплементації в національне митне законодавство. Особлива увага приділяється стратегічному управлінню та бюджетному фінансуванню програм адаптації митних систем міжнародним вимогам. Система відповідних тренінгів персоналу митниць, а також надання технічної допомоги робить вплив ВМО комплексним.

Найбільш повно вплив м’якого права виражає втілення в законодавство більшості держав світу Рамкових стандартів безпеки та полегшення світової торгівлі. Не виключенням є Україна, яка активно впроваджує положення цього акта.

Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі

передбачають наявність генеральної угоди про мінімальні пільги, які компанії-партнери можуть отримати завдяки статусу уповноваженого економічного оператора. Такі пільги можуть містити в собі прискорене проходження вантажів незначного ризику через митницю, підвищення рівня безпеки, оптимізацію витрат ланцюга поставок товарів за рахунок ефективного вирішення питань безпеки, підвищення репутації організації, розширення ділових можливостей, більш повне розуміння митних вимог і більше тісний контакт між уповноваженим економічним оператором і митною адміністрацією [18].

Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі встановлюють основні принципи, завдання та напрямки взаємодії митних адміністрацій з уповноваженими економічними операторами. «Друга опора» зазначеного міжнародного документа визначає основні стандарти таких відносин, зокрема це:

1) Партнерство – уповноважені економічні оператори, що беруть участь у міжнародному ланцюгу поставок товарів, здійснюють самооцінку з урахуванням заздалегідь встановлених стандартів безпеки та передової практики для того, щоб їх власні програми та процедури забезпечували адекватні гарантії для вантажів та контейнерів до того, як вони будуть випущені з-під митного контролю у пункті призначення;

2) Безпека – уповноважені економічні оператори використовують у своїй діяльності найбільш ефективні методи забезпечення безпеки;

3) Уповноваження – митні адміністрації спільно з представниками торгового співтовариства розробляють порядок процедури акредитації за критеріями якості, які забезпечуватимуть компанії, що мають статус уповноваженого економічного оператора, відповідні стимули;

4) Технологія – всі сторони зберігають цілісність вантажів і контейнерів за допомогою сприяння у використанні сучасних технологій;

5) Комунікація – митна адміністрація регулярно оновлює програму партнерства «митниця-бізнес» для того, щоб сприяти впровадженню

мінімальних стандартів безпеки та найбільш ефективних методів забезпечення безпеки ланцюга поставок товарів;

6) Полегшення – митні адміністрації працюють спільно з уповноваженими економічними операторами для забезпечення максимальної безпеки та полегшення функціонування міжнародного ланцюга поставок товарів, що розпочинається на їх митній території або проходить через неї.

Одним з основних регуляторів міжнародних митних відносин є «Генеральна угода з тарифів і торгівлі». Країни, що приєдналися до Угоди, зберігали значну свободу дій, а саме – правові норми ГАТТ застосовувалися тією мірою, що не суперечила національному законодавству. Таким чином, ГАТТ 1947 стала першою багатосторонньою інституцією для регулювання міжнародної торгівлі, яка сприяла подальшому її розвиткові. За роки існування ГАТТ відбулося вісім раундів багатосторонніх переговорів, ураховуючи Женевський 1947 р., на якому відбулися перші переговори щодо скорочення тарифів і прийнято текст ГАТТ. Перші п’ять раундів стосувалися виключно зниження митних тарифів. Потім розпочався поступовий перенос центру тяжіння переговорів на розробку нових принципів і правил застосування засобів регулювання торгівлі.

Шостий раунд, так званий «Кеннеді-раунд», мав на меті переговори з нетарифних заходів, однак досягнення із цих питань виявилися досить скромними. «Токіо-раунд» 1973 –1979 рр. привів до появи дванадцяти угод із принципово важливих питань Міжнародної торгівлі. «Уругвайський раунд» 1986 – 1994 рр. завершився уклденням 15 квітня 1994 р. Маракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі. Угода встановлює, що головними цілями СОТ є забезпечення якомога більш вільного режиму торгівлі, створення механізму багатосторонніх переговорів та врегулювання суперечок між її членами [132, с. 24].

Україна зробила перші кроки до Світової організації торгівлі ще на

початку 90-х р. XX ст. Так, 30 листопада 1993 р. Україна подала до Секретаріату ГАТТ офіційну заявку. У тому ж році Україні було надано статус у країни-спостерігача. Формальним початком процесу приєднання можна вважати створення 17 грудня 1993 р. Робочої групи з приєднання України до ГАТТ. Наступним кроком, відповідно до процедури приєднання, стало подання на розгляд Робочої групи 28 червня 1994 р. Меморандуму про зовнішньоторговельний режим України. З 1997 р. розпочався процес двосторонніх переговорів з країнами-членами ГАТТ/СОТ [65].

З метою забезпечення реалізації державної політики щодо захисту інтересів вітчизняних товаровиробників, створення умов для приєднання України до Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) та вступу до Світової організації торгівлі (СОТ), проведення переговорів щодо гарантованого взаємного доступу до товарних ринків було затверджено Концепцію трансформації митного тарифу України на 1996 – 2005 рр. відповідно до системи ГАТТ/СОТ [9].

Україна з 2008 р. є членом Світової організації торгівлі, однак шлях приєднання був складним і неоднозначним. Участь у СОТ – це згода на міжнародну конкуренцію за певними правилами. Для боротьби з можливими обмеженнями конкуренції у СОТ передбачені певні механізми державного втручання у підприємницьку діяльність. Теперішня участь України у СОТ дає можливість конкурувати на рівних умовах з іншими країнами-учасницями. Однак, скористатися цією можливістю необхідно таким чином, щоб Україна не лише формально мала доступи до вільного ринку, але й реально конкурувала на ньому з іншими країнами, причому конкурувала на паритетних засадах, застосовуючи адекватні заходи захисту конкуренції [140, с 222].

Крім того, членство в СОТ було обов’язковою умовою для початку переговорів між ЄС і Україною щодо створення зони вільної торгівлі. Членство у СОТ надає Україні можливість користуватися загальними

правилами доступу на світові ринку, захисту внутрішнього ринку механізмами вирішення суперечок, надання допомоги вразливим секторам тощо [103, с. 10].

Норми м'якого права, що є результатом певних політичних домовленостей відіграють певну регулюючу роль у здійсненні державної митної справи, і найяскравіше вони виражені у взаємовідносинах України та регіональних митних союзів, а саме СНД та ЄС.

Геополітичне розташування України об'єктивно зумовлює її перспективи в налагодженні тісних і взаємовигідних зв'язків, насамперед з країнами-членами СНД, які мають з нею спільні кордони – Росією, Білоруссю і Молдовою.

В 1993 р. було прийнято Статут СНД, який ст. 5 визначив, що до сфер спільної діяльності належить співробітництво у формуванні і розвитку спільного економічного простору загальноєвропейського і євразійського ринку та митної політики [6].

Питання щодо спільної діяльності у сфері митних відносин вирішує спеціально для цього створений орган – Рада керівників митних служб держав-учасниць СНД, як постійно діючий орган галузевого співробітництва призначений для забезпечення координації взаємодії митних служб держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав в області митної політики.

Основними напрямками діяльності Ради є:

визначення пріоритетних напрямів у сфері митної справи держав-учасниць Співдружності;

сприяння зближенню і гармонізації митних законодавств держав-учасниць Співдружності;

координація практичної взаємодії митних та інших зацікавлених національних служб і відомств держав-учасниць СНД за основними аспектами митної політики;

сприяння реалізації прийнятих міждержавних і міжурядових рішень

у сфері митної справи держав-учасників СНД [15].

У процесі здійснення своєї діяльності в цілях практичної взаємодії у сфері митної справи Радою було підготовлено та затверджено 10 лютого 1995 р. Основи митних законодавств держав-учасниць СНД. Відповідно до Основ до сфери митної справи віднесено митну політику, порядок і умови переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів, справляння митних платежів, здійснення митного оформлення та здійснення митного контролю [8].

Крім Основ, які є базовими документами у сфері уніфікації митного регулювання країн-учасниць СНД, існує ще цілий ряд нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток співпраці цих країн у митно-правовій сфері. Зокрема, наприклад, укладену 8 липня 1995 р. Угоду про порядок митного оформлення товарів, що походять із митних територій держав-учасників СНД і переміщуваних між ними відповідно до митного режиму випуску для вільного обігу, метою якого стало створення необхідних технічних та інших умов для практичної реалізації режиму вільної торгівлі між цими державами. А режим вільної торгівлі, передбачений відповідною Угодою про створення зони вільної торгівлі в рамках СНД, у свою чергу, припускав звільнення від митних зборів, податків і зборів, що мають еквівалентну дію, й усунення будь-якого роду кількісних обмежень.

У 2007 р. було прийнято Концепцію подальшого розвитку Співдружності незалежних держав та План основних заходів щодо її реалізації, схвалених рішенням Ради глав держав СНД у Душанбе 5 жовтня 2007 р. Відповідно до Плану основних заходів розробляється Стратегія економічного розвитку СНД, в рамках якої митне співробітництво повинно розвиватися з цілої низки напрямків. Один вз цих напрямів – інвентаризація міжнародної правової бази СНД у митній сфері. Основною метою інвентаризації є аналіз ефективності діючих угод, виявлення прогалин у правовому регулюванні, а також усунення існуючих колізій.

Для реалізації цього завдання Радою затверджено План-графік проведення інвентаризації міжнародно-правової бази Співдружності незалежних держав у митній сфері на 2008 – 2009 рр. та утворено експертну групу, яка розпочала свою роботу [19].

Пріорітетним напрямком розвитку державної митної політики є вступ України до ЄС. На шляху до заданої мети між Україною та ЄС було укладено ряд полятичних домовленостей, які якісно змінили методи регулювання державної митної справи та перенесли принципи її здійснення на новий рівень.

У 1999 р. було підписано Спільну стратегію Європейського Союзу щодо України, відповідно до якої, партнерство між Європейським Союзом та Україною повинно грунтуватися на спільних цінностях та інтересах, що є невід'ємним фактором зміцнення миру, стабільності та процвітання в Європі.

Одним із напрямків програми є заохочення розвитку та зміцнення ініціатив з регіонального та транскордонного співробітництва за участю України та сусідніх країн шляхом: цільового використання існуючих програм транскордонного співробітництва, регіональних і міждержавних програм. У цьому контексті особлива увага буде приділятися питанням прикордонного управління, включаючи технічну модернізацію пунктів перетину кордону на державному кордоні України з Угорщиною, Польщею, Румунією та Словаччиною [13].

Розширення Європейського Союзу, яке відбулося у 2004 р., призвело до історичних змін політичних, географічних та економічних умов для України та Євросоюзу. Відповідно було прийнято План Дій «Україна – Європейський Союз». Щодо здійснення митної справи, то були визначені такі напрямки її удосконалення:

1. Розробка та імплементація митного законодавства, що відповідає міжнародним стандартам та стандартам ЄС. Основними засобами реалізації є:

завершення впровадження нормативно-правової бази, необхідної для імплементації Митного кодексу, у відповідності до міжнародно визнаних стандартів, особливо угод СОТ, зокрема що стосується митної вартості, а також у відповідності до митного законодавства ЄС;

здійснення подальшого перегляду Митного кодексу, враховуючи положення законодавства ЄС і раніше надані рекомендації;

впровадження митного контролю, заснованого на аналізові ризиків, та визначення необхідного організаційного забезпечення;

підготовка та введення в дію законодавства у митній сфері щодо митного контролю прекурсорів, контрафактної та піратської продукції, товарів подвійного призначення, предметів культури.

2. Удосконалення функціонування митниці (Customs service). Основними засобами реалізації являється:

спрощення та модернізація митних процедур на кордонах і всередині держави (розроблення підхіду «одне вікно» для всієї документації, пов'язаної із зовнішньоторговельними операціями та контролем, у першу чергу, шляхом активізації співробітництва між усіма службами, що працюють на кордоні;

започаткування механізму постійного інформування та надання консультацій суб'єктам ЗЕД щодо законодавства та процедур здійснення експортних та імпортних операцій;

прийняття та впровадження Політики митної етики на основі визнаних у світі стандартів (Арушська Декларація);

забезпечення підвищення кваліфікації працівників митної служби, посилення комп'ютеризації митної адміністрації, модернізація митних лабораторій [17].

Єврокомісія наприкінці 2008 р. презентувала нову ініціативу «Східне партнерство» в рамках Політики європейського сусідства, якої спрямовано на поглиблення співпраці з Азербайджаном, Вірменією, Білоруссю, Грузією, Молдовою і Україною.

Головною метою Східного партнерства є створення необхідних умов для прискорення політичної асоціації та подальшої економічної інтеграції між Європейським Союзом і зацікавленими країнами-партнерами. Істотне посилення політики ЄС щодо країн-партнерів досягатиметься шляхом розвитку особливого східного виміру Європейської політики сусідства. Із цією метою Східне партнерство підтримуватиме проведення країнами-партнерами політичних і соціально-економічних реформ та сприятиме наближенню до Європейського Союзу [23].

Як наслідок у 2008 р. було укладено Протокол про наміри Прем'єр-міністрів України та Республіки Польща щодо взаємодії з метою удосконалення системи інституційного забезпечення європейської інтеграції України. У цьому протоколі сторони домовилися щодо співпраці у процесі впровадження в Україні реформ, спрямованих на досягнення стандартів Європейського Союзу. Для цього, зокрема, сторони домовилися щодо взаємодії експертів та фахівців із питань євроінтеграції, організації навчання та стажування представників українських органів державної влади в Управлінні Комітету європейської інтеграції Республіки Польща тощо [61]. Як видно із самого формулювання тексту Протоколу про наміри від 28 березня 2008 р., суб'єкти, які підписали цей акт, однозначно не встановлювали жодних обов'язків для протилежної сторони, а лише окреслили загальний напрямок роботи, основну мету співпраці. З іншої ж сторони, це прояв правотворчості таких суб'єктів, оскільки підписання такого Протоколу надає державам, які його підписали, право звертатися до іншої держави для отримання думки експерта чи проведення навчальної програми з питань євроінтеграції із посиланням на цей Протокол. Саме тому Протокол про наміри від 28 березня 2008 р., поряд з іншими аналогічними за своєю правовою природою документами (такими як: Декларація про співробітництво між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Республіки Болгарія у галузі

європейської та євроатлантичної інтеграції від 14 квітня 2004 р., Спільна заява Міністра Закордонних справ Литовської Республіки П. Вайтекунаса та Міністра закордонних справ України Б. Тарасюка щодо співробітництва з виконання Плану дій Україна – ЄС від 11 жовтня 2006 р., Меморандум між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Республіки Білорусь про взаємодію у реалізації взаємовигідних проектів в рамках ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство» [61], є одним із яскравих прикладів актів «м'якого права» у сфері інтеграції України до Європейського Союзу. Більше того, вищезгадані акти «м'якого права» є такими як на рівні міжнародного правопорядку, так і на рівні внутрішнього законодавства України.

Першим рамковим документом, що запроваджує новий інституційний механізм, є Порядок денний асоціації (ПДА), ухвалений 8 червня 2009 р. на засіданні Ради з питань співробітництва. Слід особливо зазначити, що ПДА набуває характеру «підготовчого» документа до запровадження асоціації. Основним завданням ПДА є забезпечення підготовки та реалізації майбутньої угоди про асоціацію до набрання нею чинності [25].

Положення ПДА є правовим засобом імплементації угоди про асоціацію, будучи яскравим прикладом застосування норм мягкого права [83].

Порядок денний асоціації чітко визначає правові підстави щодо укладання угоди про асоціацію (ст. 217 Договору про функціонування Євросоюзу). Цим документом закріплено також принцип політичної асоціації та економічної інтеграції, що був уперше відображений у політиці Східного партнерства.

На виконання завдань, викладених у ПДА, створюється власний інституційний механізм його імплементації. Цей інституційний механізм являє собою Спільний комітет на рівні вищих посадових осіб сторін (розд. 1 та розд. 9 ч. III ПДА) [25].

Ряд важливих домовленостей політичного характеру, що ругулюють

митну справу в Україні, було прийнято на основі укладення двохсторнніх міжнародних документів. Зокрема можна виокремити такі.

Меморандум про порядок надання взаємодопомоги між Державною митною службою України і Державним митним комітетом Азербайджанської Республіки являється тлумаченням норм угоди між Урядом України та Урядом Азербайджанської Республіки про співробітництво в митних справах, підписаної 24 березня 1997 р. У ньому визначається порядок надання запитів щодо інформації про товари, які оподатковуються оподатковуваним високим митом, значних заниженнях митної вартості, а також обмін списками товарів, стосовно яких, застосовуються заборони й обмеження імпорту або експорту [20].

Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполученого Королівства Велика Британія і Північної Ірландії про адміністративну взаємодопомогу між митними службами. Учасники, через свої Митні Адміністрації надають один одному взаємну допомогу:

з метою забезпечення належного виконання митного законодавства;

запобігання, розслідування та припинення порушень митного законодавства [21].

Протокол між Державною митною службою України та Національним митним агентством Республіки Болгарія про реалізацію Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Болгарія щодо співробітництва у митних справах визначає заходи з координації митного контролю та обмін інформацією здійснюються Сторонами у межах їх компетенції та можливостей і відповідно до чинного законодавства держав [14].

У 2014 р. було підисано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з іншої. Відповідно до цього міжнародного документа встановлюються:

нові принципи надання пільг і преференцій;

нові умови сплати мит, зборів та інщших платежів;

застосування заходів нетарифного регулюваня;

вирішення спорів; тощо.

До цієї угоди додається Протокол про надання адміністративними органами взаємної допомоги у вирішенні митних питань [30].

У цій частині наукової роботи було здійснено аналіз використання норм м'якого права в регулюванні державної митної справи з часів входження України у СРСР. Так, як практика митного регулювання у багатьох зарубіжних країнах демонструє послідовний відхід від «суверенної законотворчості» митних питань, Україна має наслідувати ці тенденції.

Крім того, було виокремлено дві групи норм м'якого права, які певним чином впливають на державну митну справу в Україні: ті, які містяться в рішеннях міжнародних організацій, та ті, що є результатом певних політичних домовленостей. Останні найбільш виражені у взаємовідносинах України та регіональних митних союзів, а саме СНД та ЄС. Геополітичне розташування України об'єктивно зумовлює її переспективи в налагодженні тісних і взаємовигідних зв'язків, насамперед з країнами-членами СНД, які мають з нею спільні кордони – Росією, Білоруссю і Молдовою. Проте пріорітетним напрямком розвитку державної митної політики є вступ України до ЄС. На шляху до заданої мети між Україною та ЄС було укладено ряд полятичних домовленостей, які якісно змінили методи регулювання державної митної справи та перенесли принципи її здійснення на якісно новий рівень.

3.2. Сутність механізму перетворення норм м'якого права на норми національного митного права

Встановлюючи сутність перетворення норм м'якого права в національне митне право, необхідно виходити з того, що м'яке право, у

першу чергу, є міжнародним правом, а тому йому притаманні всі характерні ознаки перетворення норм міжнародного права на національне.

Крім того, можна визначити такі фактори, що опосередковують даний механізм:

загальні положення щодо перетворення норм м'якого права на правові норми поширюються на механізм перетворення норм міжнародного мягкого права на національне митне право;

норми міжнародного м'якого права, у контексті розгляду цього питання, повинні певним чином стосуватися здійснення регулювання державної митної справи, тобто належатидо регуляторів міжнародного митного права;

не всі м'які норми міжнародного митного права перетворюються на національне митне право, тобто існують певні причини та передумови, в залежності від яких здійснюється їх фрагментарна імплементація в національне законодавство;

механізм перетворення норм міжнародного м'якого права опосередкований особливостями правового регулювання державної митної справи; тощо.

До 1990 р. в Україні проблема співвідношення та застосування міжнародного права знаходилася переважно на стадії теоретичних розробок і тому досі не завершено формування цілісного механізму її реалізації.

Після того, як Конституція України 1996 р. визначила, що в національну правову систему включається нова складова, що має досить специфічний характер, проблема співвідношення міжнародної і національної систем правового регулювання за порівняно короткий період зазнала стрімкої еволюції поглядів та підходів до її вирішення.

Запровадження норм міжнародного права в національне законодавство і, тим більше, ефективне його застосування досить складне, клопітке і довготривале питання. Воно вимагає не лише ухвалення норми

закону, чи, навіть, Конституції, а потребує створення відповідного механізму, який забезпечить реалізацію міжнародних норм з урахуванням особливостей національної системи права.

При визначенні співвідношення цих двох правових систем можна погодитися з думкою, що «внутрішньодержавне право повинне бути погоджене з міжнародним таким чином, щоб забезпечувати здійснення останнього [138, с. 140].

При внесенні положень міжнародного права в національне законодавство, норма міжнародного права не перетворюється на щось інше, вона зберігає свій статус. А ось її змісту, правилу надається статус норми національного права. Власне, мова йде про імплементацію міжнародної норми за допомогою внутрішнього права [50].

Міжнародно-правова норма, як і внутрішньодержавна правова норма, по суті, становить певну модель чи стандарт відповідної поведінки суб'єктів міжнародного права і без «запуску» механізму її імплементації є лише фразою в тексті міжнародно-правового акта. Саме тому міжнародна спільнота все більше уваги приділяє питанню імплементації норм міжнародного права. Оскільки цінність будь-якої правової норми, у тому числі і норм міжнародного права має прояв у процесі їх реалізації, тобто лише тоді, коли вона знаходить втілення у фактичній поведінці суб'єктів права, їх діяльності щодо практичного здійснення міжнародно-правових розпоряджень [89, с 275].

Різновиди механізму взаємодії норм міжнародного та національного права включають:

по-перше, конституційно-правові механізми (тобто конституційно-правові норми та інші правові засоби, що забезпечують узгодження міжнародного та національного права);

по-друге, міжнародний механізм імплементації (сукупність засобів реалізації міжнародно-правових норм, що створюються спільними зусиллями держав. Він включає скупність правових засобів, які

використовують суб'єкти міжнародного права на міжнародному та національному рівнях з метою реалізації норм міжнародного права);

по-третє, міжнародний організаційно-правовий механізм імплементації (сукупність міжнародно-правових засобів, що регулюють процес імплементації міждержавних інститутів);

по-четверте, внутрішньодержавний організаційно-правовий механізм (комплекс національних правових засобів, що забезпечують імплементацію норм міжнародного права у внутрішньодержавний правопорядок та державних владних інститутів, що безпосередньо реалізують приписи держави щодо імплементації міжнародних зобов'язань) [125, с. 408].

Механізм перетворення норм м'якого права на національне митне право передбачає уніфікацію внутрішнього законодавства. Уніфікацією є процес приведення чинного законодавства у єдиної системи, усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних чи близьких видів суспільних відносин. Головними методами уніфікації законодавства є систематизація законодавства, імплементація норм міжнародного права в національне законодавство, адаптація норм національного законодавства з вимогами міжнародного права і тощо.

Найпоширенішим способом внесення норм міжнародного права в національне є імплементація. Прийнято тлумачити розуміння поняття «імплементація» в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні поняття «імплементація» означає усі заходи з реалізації норм міжнародного права, а у вузькому розумінні – здійснення норм міжнародного права у внутрішньодержавній сфері (при цьому можуть також використовуватись і такі терміни, як «виконання», «дотримання», тощо) [118, с. 201].

Деякі дослідники трактують імплементацію більш широко, вважаючи, що вона є цілеспрямованою організаційно-правовою діяльністю держав, яка провадиться індивідуально, колективно або в рамках

міжнародних організацій з метою своєчасної, всебічної та повної реалізації прийнятих ними, відповідно до міжнародного права, зобов'язань. Водночас «імплементація норм міжнародного права дуже часто є неможливою без додаткових заходів правового характеру, які вживаються суб'єктами міжнародного права на міжнародному, національному рівнях або послідовно на тому й на іншому [156].

Для того, щоб з'ясувати, який термін «форма національної імплементації», «спосіб національної імплементації» чи «метод національної імплементації» найбільш влучно відображає сутність зовнішніх проявів «процесу юридичного осередкування реалізації норм міжнародного права на території держави, здійснюваний шляхом не тільки правотворчої та організаційно-виконавчої, але й правозастосувальної та правотлумачної діяльності державних органів», необхідно виходити з такого.

Текстуальне значення поняття «спосіб» не повною мірою відображає зовнішні прояви «національної імплементації, адже йдеться не про прийом – спосіб, який використовує держава для імплементації, а про зовнішню форму зв'язку між національним та міжнародним правом. Для використання поняття «метод» також характерний подібний недолік, адже методом позначається прийом, а не зовнішній прояв. Поняття «форма» видається найбільш вдалим для використання у контексті національної імплементації, адже форма відображає зовнішні прояв зв'язку між національним та міжнародним правом, що вибудовується в процесі націоналної імплементації. На теперішній час у доктрині міжнародного права немає єдиної термінології для позначення такого явища, як форми або способи, або методи національної імплементації [52, с. 7].

Кожна держава має право самостійно обирати форму імплеметації, тобто втілення і реалізації норм міжнародних права [4, с. 96].

Існують такі форми національної імплементації:

автоматична інтеграція: норми міжнарного права автоматично

стають частиною внутрішньодержавного права, тобто не потрібно прийняття адміністративного чи законодавчого акта для набуття чиннності нормами міжнародних договорів;

матеріальна інкорпорація: положення вводяться у внутрішньодержавне право через законодавчі чи адміністративні акти, які їх адаптують до юридичних реалій тієї чи іншої країни;

формальна (процедурна) інкорпорація: міжнародні норми стають частиною внутрішньодержавного права через прийняття або опубліквання закону чи адміністративного акту. Проте, на відміну від матеріальної інкопрації, такі закони чи адміністративні акти мають процедурний характер і не адаптують положень міжнародного договору до внутрішньодержавного права [156].

Що стосується імплементації норм м'якого права в національне митне законодавство України, то можна стверджувати, що формою такої національної імплементації являється матеріальна інкорпорація.

Держави можуть здійснювати таку імплементацію з власної ініціативи, або внаслідок виконання однією з обов'язкових умов, наприклад, членства в міжнародних структурах. Більше того, ефективність «м'яко-правових» актів у сфері міжнародних економічних відносин багато в чому залежить і орієнтована на імплементацію норм у національне законодавство держав-учасниць.

Добровільне виконання положень актів м'якого права пов'язано багато в чому із прийняттям необхідних кроків на внутрішньодержавному рівні. Незважаючи на те, що в результаті такого перетворення з'являється норма внутрішнього права, цей процес не проходить безслідно і для міжнародного права. Впровадження державами норм м'якого права у внутрішнє законодавство та їх виконання можуть вплинути, по-перше, на перетворення цих норм у звичайні норми міжнародного права, по-друге, може сприяти гармонізації законодавства держав.

Імплементація норм міжнародного м'якого права може

здійснюватися за допомогою: відсилань, рецепції чи адаптації, трансформації чи інкорпорації [94, с. 130].

Трансформація пов'язана з повною переробкою тексту міжнародно-правового акта чи окремих його статей із прийняттям на цій основі норм внутрішнього права. При цьому, норми внутрішнього права нерідко отримують інше словесне вираження, ніж першоджерела.

При трансформації не може йтися про пряму дію міжнародно-правових норм у внутрішньому праві, тому що на етапі трансформації відбувається їх заміна нормами внутрішнього права. Називаючи трансформацію перетворенням, цей термін вживають умовно: міжнародно-правову норму не змінюють, і вона не втрачає свого статусу. Вона лише служить зразком, на основі якого вносяться зміни в національне законодавство.

Рецепція – текстуальне повторення нормотворчим органом держави змісту міжнародно-правової норми у статті нормативно-правового акта. Звернення до рецепції може мати різні мотиви: від бажання повторити вдале формулювання статті міжнародно-правового акта до прагнення продемонструвати найбільш повне дотримання прийнятого міжнародного стандарту. Держава, використовуючи рецепцію, вживає заходи із приведення свого законодавства у відповідність до норм міжнародного договору на етапі підготовки до приєднання до нього (попередня рецепція). Тим самим вдається поєднати момент прийняття на себе зобов'язань за міжнародним договором і початок їхнього виконання у внутрішньому правопорядку.

Відсилання є вказівкою у внутрішньодержавному нормативно-правовому акті на міжнародне право як на джерело, що регулює ці відсильні відносини. Відсилання санкціонує пряме застосування суб'єктами внутрішнього права норм міжнародного права у внутрішньодержавних правовідносинах.

Відсилання є дуже складним у застосуванні, і користування ним

передбачає низку особливостей. Насамперед відсилання звернене здебільшого до індивідуально невизначеного кола міжнародних договорів. Це означає, що у відсильній нормі немає переліку міжнародних норм, до яких слід звертатися. Відсилання вказує тільки на предмет правового регулювання.

Крім того, механізм перетворення м'ягкого права на національне митне право характеризується таким терміном як адаптація митного законодавства.

Адаптація митного законодавства України до визнаних міжнародних стандартів і норм просувається досить повільно. На практиці ці норми й вимоги в Україні запроваджуються без офіційного приєднання до відповідних міжнародних ковенцій, прийнятих під егідою Всесвітньої митної організації. Прикладом може служити Закон України «Про митний тариф України», в якому враховано не тільки усі вітчизняні акти, але й міжнародні домовленості за участю України, чинні ставки ввізного мита, митні тарифи зарубіжних держав (насамперед, країн ЄС і СНД) [115, с. 62].

В Україні особливості митного регулювання та гармонізація норм відповідно до міжнародних стандартів опосередковані, у першу чергу, соціалістичним минулим. Крім того, негативно на розвиток державної митної справи впливає невизначеність напрямків митної політики.

У будь-якому разі, будучи членом міжнародних організацій та враховуючи зовнішньоекономічні відносини з іншими державами, Україна постійно модернізує та приводить у відповідність до міжнародних стандартів митне законодавство. Як наслідок, Українську державу сприймають як рівноправного учасника міжнародних відносин, що відкриває подальші перспективи поглиблення інтеграційних процесів.

Основним напрямком розвитку державної митної спрви на теперішній час є приєднання до ЄС. Що передбачає адаптацію національного законодавства не лише до законодавства даного союзу, але й до міжнародних стандартів на основі яких він здійснює свою діяльність.

Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу, затвердженою Указом Президента України від 11.06.1998 р. № 615, визначено основні положення зовнішньоекономічних пріоритетів щодо інтеграції України в Європейський правовий та глобальний міжнародний простір, мету і стан адаптації митного законодавства до даних інтеграційних процесів [12].

Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затверджена Законом України від 18.03.2004 р. охоплює основні аспекти процесу адаптації законодавства, зокрема: етапи імплементації та цілі першого етапу реалізації програми, послідовність процесу адаптації, інституційний механізм, повноваження Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, а також перелік нормативних актів, які мають бути гармонізовані до acquis ЄС [16].

У подальшому процес адаптації митного законодавства був опосередкований вступом України до СОТ. Можна відзначити такі зміни в законодавстві з питань митної справи, опосередковані цим фактом.

Зі вступом України до СОТ було скасовано митні збори, сплачуватиметься лише митне оформлення товарів і транспортних засобів поза місцем розташування митних органів або поза робочим часом, установленим для митних органів. Для удосконалення процедур контролю за переміщенням через митний кордон України товарів, що містять об’єкти права інтелектуальної власності, їх реєстрації прийнято нормтивно-правові акти, якими внесено зміни до законодавства України з питань митної справи щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності. Положення цих нормативно-правових актів базуються на положеннях Угоди з торговельних аспектів прав інтелектуальної власності (далі –Угода ТРІПС), що є однією з 28 угод системи ГАТТ/СОТ, та спрямовані на гармонізацію митного законодавства України у сфері захисту прав інтелектуальної власності із загальноприйнятими в європейській та світовій практиці нормами та стандартами.

Здійснюючи міжнародне митне співробітництво в рамках Всесвітньої митної організації, а також у рамках Європейської економічної комісії ООН – міжнародних організацій, під егідою яких і відбувається розроблення і прийняття більшості міжнародних договорів із митних питань, Україна стала учасницею таких міжнародних митних конвенцій:

Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки міжнародного дорожнього перевезення від 14 листопада 1975 р. (Конвенція МДП);

Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства від 9 червня 1977 р. (Конвенція Найробі);

Міжнародна конвенція про узгодження умов проведення контролю вантажів на кордонах від 21 жовтня 1982 р. (Женевська конвенція 1982 р.);

Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису і кодування товарів від 14 червня 1983 р. зі змінами і доповненнями, внесеними Протоколом від 24 червня 1986 р. (Конвенція про ГС);

Конвенція про тимчасове ввезення від 26 червня 1990 р. (Стамбульська конвенція) [63, с. 66].

У 2010 р. було прийнято Концепцію реформування діяльності митної служби України «Обличчям до людей», схвалену колегією Держмитслужби, відповідно до якої, основним завданням митної служби України є забезпечення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, гарантування безпеки зовнішньої торгівлі та суспільства, захист митних інтересів України.

Концепція реформування діяльності митної служби України «Обличчям до людей» наголошує на тому, що зміни у зовнішньому середовищі та актуальні завдання на порядку денному держави роблять необхідною концентрацію митної служби на адмініструванні міжнародної торгівлі з метою сприяння зростанню і розвиткові національної економіки, зміщують акценти в її діяльності у бік посилення економіко-регуляторної

та інформаційної складової. Дана переорієнтація створює конкурентні переваги митної служби у порівнянні з незаконним переміщенням через митний кордон: прості, швидкі та зручні (необтяжливі фінасово та бюрократично) митні послуги, впевненість суб'єктів ЗЕД та громадян у законності власних дій [26].

Позитивним кроком у сфері адаптації законодавства України до законодавства ЄС стало прийняття 13.03.2012 р. Митного кодексу України у новій редакції [34, с. 138].

Новим Митним кодексом імплементовано ряд міжнародних стандартів у сфері регулювання митною справою. Уперше регламентовано електронне декларування, централізоване оформлення, управління ризиками, інститут уповноваженого економічного оператора, пост-аудит та ряд інших питань.

У 2013 р. на Всеукраїнському форумі працівників Міністерства доходів і зборів була презентована п'ятирічна Стратегія розвитку відомства. Документ був розроблено спільно з консультантами міжнародної аудиторської компанії Price waterhouse Coopers. Окремим напрямом Стратегії є розвиток міжнародної торгівлі, якісна імплементація норм Митного кодексу та стандартів Всесвітньої митної організації, підвищення ефективності процедур митного контролю, розвиток митної інфраструктури [31].

Підсумовуючи, слід акцентувати увагу на тому, що, встановлюючи сутність перетворення норм м'якого права в національне митне право, необхідно виходити з того, що м'яке право, у першу чергу, є міжнародним правом, а тому йому притаманні усі характерні ознаки перетворення норм міжнародного права на національне. Виокремлено основні положення що характеризують цей механізм. Що стосується імплементації норм м'якого права в національне митне законодавство України, то можна стверджувати, що формою такої національної імплементації є матеріальна інкорпорація.

Добровільне виконання положень актів м’якого права пов’язано багато в чому із прийняттям необхідних кроків на внутрішньодержавному рівні. Незважаючи на те, що в результаті такого перетворення з’являється норма внутрішнього права, цей процес не проходить безслідно і для міжнародного права. Впровадження державами норм м’якого права у внутрішнє законодавство та їх виконання може вплинути, по-перше, на перетворення цих норм у звичайні норми міжнародного права, по-друге, може сприяти гармонізації законодавства держав.

3.3. Втілення норм м’якого права у Митний кодекс України

Сучасне законодавство України з питань митного регулювання сформувалося в результаті чергових революційних змін: на зміну Митному кодексу України 2002 р. прийшов Митний кодекс 2012 р. Митне регулювання на території Української держави перестало бути виключно державним (національним). Така нормотворча діяльність не має на увазі швидкої правової адаптації митного законодавства до положень міжнародних стандартів у митній сфері. При цьому слід зазначити, що стандарти є демонстрацією змісту конкретний митно-правових інститутів (включаючи їх місцезнаходження у системі митно-правових норм).

Рамкові стандарти безпеки і полегшення світової торгівлі розроблені Всесвітньою митною організацією в рамках концепції розвитку митних систем та у цілях:

встановлення стандартів, що забезпечують безпеку і полегшення міжнародному ланцюгу постачань товарів;

забезпечення комплексного управління міжнародним ланцюгом постачань товарів для всіх видів транспорту;

підвищення ролі митних служб і максимального використання їх можливостей щодо забезпечення безпеки і передбаченості міжнародних постачань товарів;

зміцнення співпраці між митними адміністраціями у виявленні недобросовісних постачань товарів;

зміцнення співпраці між митними адміністраціями (їх структурними підрозділами) і підприємницьким співтовариством;

сприяння безперервному руху вантажів [140].

У червні 2006 р. Україна приєдналася до Рамкових стандартів безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації. Система Рамкових стандартів уперше забезпечила захист країн і трейдерам в усьому світі, оскільки націлена на усунення слабких місць у світовій системі торгівлі, що стосуються безпеки. Водночас той факт, що члени ВМО погодилися з необхідністю координації спільних дій у виконанні зазначених у Рамкових стандартах цілей, ще не гарантує, що тлумачення і застосування їх положень у всіх державах будуть однаковими. Тому, на відміну від рішень Світової організації торгівлі, які є обов'язковими для всіх її держав-членів, розробки ВМО мають рекомендаційний характер [18].

Як вірно наголошує І.Г. Бережнюк, стандарти ВМО мають гнучку структуру, яка дає можливість митним адміністраціям впроваджувати їх з різною швидкістю. Такий підхід дозволяє митним адміністраціям виконувати положення Рамкових стандартів відповідно до рівня їх власного розвитку та з урахуванням існуючих умов і вимог. До того ж Рамковими стандартами передбачено можливість надання відповідної допомоги при їх імплементації митним адміністраціям тих держав, Уряди яких приймають цей документ.

Рамкові стандарти безпеки і спрощення торгівлі, маючи рекомендаційний характер, лише визначають принципову домовленість сторін про форми, напрями та умови співробітництва, які надалі повинні бути втілені у конкретних міжнародних договорах. Щодо цього у їх тексті прямо зазначається: «Рамкові стандарти являють собою мінімальний набір стандартів, що можуть впроваджуватися на різних етапах з урахуванням

можливостей кожної окремої митної адміністрації. Вони не повинні дублювати вже існуючі вимоги, встановлені на міжурядовому рівні, і не повинні вступати з ними в суперечність. У подальшому вони можуть бути доопрацьовані» [42, с. 5].

Митний кодекс України вібрав у себе ряд положень Рамкових стандартів безпеки та полегшення світової торгівлі, що означає підвищення ролі м'якого права в регулюванні митних відносин.

У першу чергу, слід вказати на появу нового інституту митного права – уповноваженого економічного оператора. Стаття 12 нового МКУ визначає, що уповноважений економічний оператор це підприємство, створене відповідно до законодавства України, яке відповідає умовам, встановленим ст. 14 цього Кодексу, та має право користуватися спеціальними спрощеннями відповідно до ст. 15 цього ж Кодексу [28].

Фактично, ст. 14 МКУ визначає умови, яким повинно відповідати підприємство для отримання сертифіката уповноваженого економічного оператора. До таких умов зараховують:

1) здійснення зовнішньоекономічної діяльності протягом не менше трьох років;

2) відсутність невиконаного зобов'язання зі сплати митних платежів та пені;

3) відсутність заборгованості відповідно до податкового законодавства;

4) відсутність протягом трьох років до дня звернення до митниці фактів притягнення посадових осіб підприємства до адміністративної відповідальності за порушення митних правил (недекларування товарів, переміщення товарів через митний кордон поза митним контролем, з приховуванням від митного контролю, зберігання, перевезення чи придбання товарів, увезених поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, неправомірне звільнення від сплати митних платежів чи зменшення їх розміру, ухилення від їх сплати);

5) наявність такої системи обліку товарів, яка дає змогу порівнювати документи і відомості, що подаються митним органам під час митного контролю та митного оформлення, з документами і відомостями про провадження господарської діяльності;

6) відсутність суми непогашеного грошового зобов'язання, визначеного за результатами документальної перевірки [28].

У Рамкових стандартах насамперед встановлюються критерії, відповідно до яких компанії, задіяні в мережі постачання товарів, можуть отримати статус партнера з підтримки безпеки. Стандарт «Партнерство» наголошує, що УЕО, які беруть участь у міжнародній мережі постачаня товарів, мають проводити самооцінку за завчасно встановленими параметрами безпеки і передової практики з метою забезпечення адекватних гарантій для своїх відправок і контейнерів, допоки вони не будуть випущені з під митного контролю у пункті призначення.

Стаття 13 МКУ узаконює анкету з результатами такої самооцінки, а також критерії її проведення. Однак аналіз двадцяти обов'язкових критеріїв самооцінки УЕО показує відсутність окремих важливих аспектів. Так, Рамкові стандарти, окрім оцінки загроз, охоплюють такі критерії:

наявність плану забезпечення безпеки з урахуванням оцінки загроз;

наявність плану комунікаційних заходів;

прийняття процедурних заходів щодо недопущення потрапляння в міжнародну мережу вантажів з порушеннями чи без відповідних документів;

оцінку фізичної безпеки приміщень і споруд, що використовуються у функції завантажувальних чи складських майданчиків, безпеки контейнерів і вантажів, транспортних засобів та оцінку захисту інформаційних систем, передбачається перевірка персоналу.

Рамкові стандарти також рекомендують митницям та УЕО спільно визначати й документально фіксувати відповідні партнерські заходи, які реалізовуватимуть УЕО. Спільно підготовлений документ між митницею

та компанією повинен мати конкретні процеси, які можна перевірити, а також потрібно, щоб бізнес-партнери УЕО, включаючи виробників, постачальників і продавців, заявили про свій намір дотримуватися стандартів безпеки. Доводиться констатувати, що МКУ даний аспект також не врегульовує. Стандарт «Безпека» описує вимогу до УЕО використовувати у своїй діяльності найбільш ефективні методи забезпечення безпеки. УЕО мають розробити програми і заходи безпеки для посилення захищеності методів роботи ділових партнерів, пов'язаних з транспортуванням, завантаженням, розвантаженням та зберіганням вантажів у безпечній мережі поставок товарів. Стандарт «Технологія» орієнтує всі сторони зберігати цілісність вантажів та контейнерів через сприяння використанню сучасних технологій. УЕО повинен, як мінімум, відповідати вимогам, викладеним у Митній конвенції щодо контейнерів 1972 р. та Конвенції МДП 1975 р. Митниця повинна мати документ з викладеними процедурами перевірки пломб, а також процедурами, що застосовуються в разі виявлення порушень. У стандарті «Комунікація» наголошено, що УЕО мають з розумінням ставитися до зусиль митниці сприяти діалогу щодо обговорення питань взаємного інтересу, включаючи митні правила, процедури і вимоги до безпеки приміщень та партій вантажів. Стандарт «Спрощення» констатує, що митна адміністрація мусить створити механізми, які дозволять бізнес-партнерам висловлювати свої зауваження щодо змін, які суттєво впливають на їх роль у забезпеченні безпеки мережі постачання товарів.

Можна стверджувати, що переважну більшість змін, запропонованих у новому МКУ щодо УЕО, спрямовано на приведення його у відповідність до міжнародних вимог. Разом із тим, окремі норми нового Митного кодексу України не повною мірою відповідають вимогам Рамкових стандартів ВМО [42, с. 8].

На теперішній час митною службою України проводиться робота із широкого впровадження у роботу митних органів процедур із митного

контролю та оформлення, заснованих на застосуванні інформаційно-телекомунікаційних технологій. Найбільш клопіткою та інноваційною із таких процедур є електронне декларування. Як слушно наголошує В.О. Сергійчик, електронне декларування дозволяє прискорити товарообіг, скорочувати час на здійснення митного контролю, виключити суб'єктивні фактори при здійсненні митних процедур шляхом застосовування при здійсненні митного оформлення товарів митної декларації та документів контролю за доставкою товарів (попереднього повідомлення та попередньої митної декларації) в електронному вигляді [124, с. 78].

Одним із положень Рамкових стандартів є запровадження попереднього електронного декларування. Рекомендаціями до стандарт «Попередня електронна інформація» є:

1) для забезпечення адекватної оцінки ризиків, митна адміністрація повинна своєчасно вимагати попередню електронну інформацію про вантажні або контейнерні відправлення;

2) необхідність комп'ютеризації опосередковує попередню передачу митним службам інформації в електронному форматі, включаючи електронний обмін інформацією при експорті та імпорті;

3) стандарти 7.1, 6.9, 3.21 і 3.18 Загального додатка до ПКК вимагають, щоб митні служби застосовували у своїй роботі інформаційні та комунікаційні технології, включаючи використання технологій Інтернет-торгівлі. Із цією метою СОТ підготувало докладне Керівництво щодо використання в митних службах автоматизованих систем, до якого слід звертатися;

4) використання комерційних систем економічних операторів для перевірки їх на предмет виконання митних вимог. Зокрема, стосовно уповноваженого ланцюга поставок товарів наголошується, що надання митним службам можливості доступу в режимі on-line до комерційних систем сторін, за умови вирішення усіх можливих питань конфіденційності

і правових питань, сприяло б отриманню більш широкого доступу до достовірної інформації і відкрило б можливості для значного спрощення процедур;

5) одним з основних елементів безпеки ІКТ в стратегії забезпечення безпеки ланцюга поставок товарів є цифровий підпис. Використання цифрових підписів або інфраструктури сертифікації відкритих ключів може відігравати важливу роль в забезпеченні безпеки електронного обміну інформацією. Ланцюг комплексного митного контролю включає надання учасникам зовнішньоекономічної діяльності можливості завчасно подавати свої декларації, як у митну адміністрацію країни-експортера, так і в митну адміністрацію країни-імпортера. Було б дуже корисним, якби економічні оператори змогли скористатися взаємним визнанням цифрових сертифікатів. Це дозволило б економічним операторам підписувати усі електронні повідомлення, що направляються тим митним адміністраціям, які погодилися визнати такий сертифікат; тощо [18].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р. №1236-р було схвалено Концепцію створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця», яка передбачає реалізацію в три етапи протягом 2009-2013 рр.

Електронна митниця як автоматизована система обліку зовнішньоекономічних операцій юридичних та фізичних осіб повинна забезпечувати виконання таких функцій:

накопичення інформації про зовнішньоекономічні операції юридичних та фізичних осіб у відповідних базах даних (на центральному та регіональному рівнях);

взаємодія з іншими зовнішніми інформаційними системами;

уведення інформації про можливу зовнішньоекономічну операцію юридичної або фізичної особи безпосередньо з первинних документів, включаючи їх відцифрований образ;

хронологічне накопичення інформації про зовнішньоекономічні операції юридичних та фізичних осіб;

формування аналітичних звітів про експортно-імпортні операції країни;

дотримання необхідного рівня технічного захисту інформації.

Власником Електронної митниці є ДМСУ, яка володіє, користується і розпоряджається основними структурними компонентами Електронної митниці, необхідними для забезпечення її функціонування [22].

З метою ефективного впровадження електронної форми декларування товарів Державною митною службою видано низку регуляторних актів, які регламентують цю процедуру. Держмитслужбою переглянуто встановлені раніше критерії оцінки, яким мають відповідати підприємства для подання електронних документів, та наказом Держмитслужби від 17.03.2011 р. № 216 затверджено Умови електронного декларування. Для того, щоб розпочати електронне декларування, підприємство-суб'єкт ЗЕД має бути внесене до Реєстру підприємств, до товарів яких може застосовуватися процедура електронного декларування. Наказом Держмитслужби України 17.03.2011р. № 216 суттєво спрощено процедуру допуску підприємств до електронного декларування, ведення їх Реєстру, передбачено включення до такого Реєстру митних брокерів [27].

В Україні прийнято закони «Про електронний цифровий підпис» та «Про електронний документообіг». Основою для їх прийняття стали модельні закони ЄС, що було розглянуто у попередніх пунктах дослідження.

Новий Митний кодекс України визначив ряд нових положень щодо застосування електронного декларування. Відповідно до ст. 31 Митний кодексу України проведення передбачених митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення здійснюється з використанням інформаційних технологій, у тому числі

заснованих на інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах, і засобів їх забезпечення. У державній митній справі можуть застосовуватися інформаційні, телекомунікаційні та інформаційно-телекомунікаційні системи і засоби їх забезпечення, розроблені, виготовлені або придбані органами доходів і зборів.

Оновлене митне законодавство визначає, що інформаційні ресурси органів доходів і зборів – це сукупність електронної інформації, що включає електронні дані, створені, оброблені та накопичені в інформаційних системах органів доходів і зборів. До них належать відомості, що містяться в документах, які надаються під час проведення митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів, та інших документах. У свою чергу, необхідні для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення документи, подання яких органам доходів і зборів передбачено законом, надаються цим органам іншими органами державної влади в електронній формі із застосуванням засобів електронного цифрового підпису. Порядок інформаційного обміну між органами доходів і зборів та іншими державними органами за допомогою електронних засобів передачі інформації визначається Кабінетом Міністрів України.

Крім того, ст. 34 Митного кодексу України визначено, що центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, встановлює вимоги до інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем і засобів їх забезпечення, що використовуються:

1) суб’єктами зовнішньоекономічної діяльності при застосуванні спеціальних спрощених процедур;

2) утримувачами складів тимчасового зберігання, митних складів, митними брокерами, іншими суб’єктами господарювання за їх бажанням для подання документів і відомостей, передбачених цим Кодексом.

Використання для митних цілей зазначених систем допускається тільки після перевірки їх відповідності встановленим стандартам (вимогам) та проведення консультацій за участю усіх безпосередньо заінтересованих сторін. Перевірка організується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику.

Новелою є встановлення нової форми взаємодії між органами доходів і зборів та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, які відповідно до закону можуть обмінюватися будь-якою інформацією, обмін якою прямо не передбачений законодавством України з питань державної митної справи, зокрема, з метою налагодження співробітництва з питань ідентифікації та протидії ризикам. Такий обмін може відбуватися на основі письмової угоди та передбачати доступ органів доходів і зборів до електронних інформаційних систем суб'єкта господарювання. Будь-яка інформація, що надається сторонами у ході співробітництва, є конфіденційною, якщо сторони не домовилися про інше.

Захист електронної інформації в інформаційних системах органів доходів і зборів та суб'єктів, що беруть участь в інформаційних відносинах, здійснюється у порядку, визначеному законодавством.

Контроль за здійсненням захисту електронної інформації в інформаційних системах органів доходів і зборів, а також за дотриманням правил користування засобами захисту інформації, здійснюють центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, та інші уповноважені державні органи [28].

Виходячи із вищезазначеного, можна стверджувати, що на основі актів м'якого права в Україні було започатковано новий підхід до здійснення митного регулювання, якого відображено у Митному кодексі України.

Значне зростання світового товарообороту потребує відповідного коригування підходів до організації роботи митних органів. Зокрема, відповідно до Стратегічного плану розвитку на 2009–2012 рр., затвердженим Всесвітньою митною організацією, сформовано поточні завдання, що стоять нині перед митними органами:

збирання митних платежів;

забезпечення високого рівня національної безпеки;

формування системи суспільного захисту;

спрощення митних процедур для полегшення торгівлі;

збирання статистичних даних щодо обсягів зовнішньоекономічної діяльності [163].

Одним із напрямків виконання даних завдань було втілення системи управління ризиками у митній справі.

Відповідно до Стандартного правила 6.3. Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур при застосуванні митного контролю використовується система управління ризиками. Митна служба застосовує метод аналізу ризиків для визначення осіб та товарів, у тому числі транспортних засобів, що підлягають перевірці, та ступеня такої перевірки.

Крім того, для підтримки системи управління ризиками, митна служба приймає стратегію, яка базується на системі засобів оцінки імовірності недотримання законодавства [3].

Огляд кожної партії вантажів являє собою неприйнятне і непотрібне навантаження. Фактично, огляд кожної партії вантажів просто паралізує світову торгівлю. Тому сучасні митні адміністрації використовують автоматизовані системи управління ризиками, що зумовлені різними факторами. Відповідно до Стандарту «Системи управління ризиками» Рамкових стандартів безпеки та полегшення світової торгівлі митна адміністрація повинна створити систему управління ризиками з метою виявлення потенційно небезпечних вантажів

та автоматизувати таку систему. Така система має включати механізм валідації оцінок загроз і рішень з відстеження вантажів, а також визначення найбільш ефективних методів роботи.

Для втілення цього Стандарту ВМО рекомендовано:

1) з метою виявлення вантажних контейнерних відправок, які за попередньою інформацією та даними стратегічної розвідки являють собою потенційну загрозу безпеці, митним адміністраціям слід розробити на основі передової міжнародної практики автоматизовані системи, що використовують механізми управління ризиками;

2) управління ризиками являє собою «систематичне застосування управлінських процедур і методів, які надають у розпорядження митних служб інформацію, необхідну для роботи з транспортними операціями або товарними партіями, які представляють певний ризик»;

3) ефективний режим управління ризиками містить у собі такий важливий компонент, як збір інформації, її обробку та поширення з метою забезпечення митного контролю та функціонування митних служб. Ця розвідувальна функція у поєднанні зі Стандартними методами оцінки ризиків дозволяють отримувати індикатори ризику для проведення митними службами цільового відбору та перевірки вантажів і транспортних засобів;

4) Керівництво ВМО з управління ризиками, Глобальна інформаційно-розвідувальна стратегія ВМО, Стандартні методи оцінки ризиків ВМО і Загальні індикатори підвищеного ризику являють собою корисні довідкові матеріали для управління ризиками (та їх оцінки) [18].

Новий Митний кодекс України містить Главу 52 Система управління ризиками. Відповідно до ст. 361 управління ризиками – це робота органів доходів і зборів з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів. Під ризиком розуміється ймовірність недотримання вимог законодавства

України з питань державної митної справи. Органи доходів і зборів застосовують систему управління ризиками для визначення товарів, транспортних засобів, документів та осіб, які підлягають митному контролю, форм митного контролю, що застосовуються до таких товарів, транспортних засобів, документів і осіб, а також обсягу митного контролю.

Цілями застосування системи управління ризиками є:

запобігання, прогнозування і виявлення порушень законодавства України з питань державної митної справи;

забезпечення більш ефективного використання наявних в органів доходів і зборів ресурсів та зосередження їх уваги на окремих згрупованих об'єктах аналізу ризику, щодо яких є потреба у застосуванні окремих форм митного контролю або їх сукупності, а також у підвищенні ефективності митного контролю (сферах ризику);

забезпечення у межах повноважень органів доходів і зборів заходів із захисту національної безпеки, життя і здоров'я людей, тварин, рослин, довкілля, інтересів споживачів;

прискорення митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України.

Аналіз ризику та його об'єкти визначено у ст. 362, яка встановлює, що аналіз ризику – це систематичне використання органами доходів і зборів наявної у них інформації для визначення обставин та умов виникнення ризиків, їх ідентифікації й оцінки ймовірних наслідків недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи.

Діяльність органів доходів і зборів з оцінки та управління ризиками полягає у виконанні таких завдань:

формування інформаційної бази даних системи управління ризиками органів доходів і зборів;

аналіз, виявлення та оцінка ризиків, у тому числі з використанням інформаційних технологій, що включають систематичне: виявлення умов і

факторів, що впливають на виникнення ризиків; визначення сфер ризику; визначення критеріїв із заданими наперед параметрами, використання яких дає можливість здійснювати вибір об'єкта контролю, що становить ризик (індикаторів ризику); здійснення оцінки імовірності виникнення ризиків та можливої шкоди у разі їх проявлення;

3) розроблення і реалізація практичних заходів з управління ризиками;

4) аналіз результатів та коригування вжитих заходів з управління ризиками [28].

Виходячи із вищезазначеного, можна стверджувати, що національне митне законодавство, використавши норми м'якого права, відповідає міжнародним стандартам шодо системи управління ризиками.

У цій частині дослідження було встановлено, що Митний кодекс України вібрав у себе ряд положень Рамкових стандартів безпеки та полегшення світової торгівлі, що означає підвищення ролі м'якого права в регулюванні митних відносин. У першу чергу, слід указати на появу нового інституту митного права – уповноваженого економічного оператора. закріплення електронного декларування та системи управління ризиками.

Більшість змін, запропонованих у новому МК України спрямовано на приведення його у відповідність до міжнародних вимог. Разом із тим, окремі норми нового МК України не повною мірою відповідають вимогам Рамкових стандартів ВМО. Українська держава, пристосовуючи міжнародні стандарти до рівня суспільних відносин, зіткнулась з рядом проблем. По-перше, це відсутність належного інституційного механізму. По-друге, закорумпованість органів державної слади. По-третє, відсутність комплексних програм щодо втілення міжнародних стандартів. По-четверте, постйне реформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Вбачається обґрунтованим використання норм м'якого права у процесі інтеграції України до ЄС (оскільки однією з умов досягнення

бажаного результату є однотипне регулювання митних відносин), а також у впровадженні практики таких форм зв'язків між експортерами та імпортерами товарів як бартер, кліринг та розрахунок у вільно конвертованій валюті.

Крім того, новели митного права потребують для їх реалізації вироблення відповідної підзаконної бази та запровадження правових механізмів. Вбачається за необхідне проведення подальшої адаптації митного законодавства до міжнародних стандартів, використовуючи при цьому найбільш гнучкі норми, тобто норми м'якого права.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що окрім конвенцій і стандартів безпеки, як інструмент управління митною справою ВМО активно використовує систему рекомендацій щодо їх імплементації в національне митне законодавство. Особлива увага приділяється стратегічному управлінню та бюджетному фінансуванню програм адаптації митних систем міжнародним вимогам. Система відповідних тренінгів персоналу митниць, а також надання технічної допомоги робить вплив ВМО комплексним.

2. Визначено, що практика митного регулювання у багатьох зарубіжних країнах демонструє «послідовних підхід від суверенною законотворчості» митних питань. Національне митне законодавство наслідує принципи міжнародного митного права та тенденції, що формуються.

3. Обгрунтовано, що норма м'якого права – це юридично необов'язкове правило поведінки, створене в односторонньому порядку міжнародною організацією (норма-рекомендація) або узгоджене суб'єктами міжнародного права (політична домовленість), закріплене як принцип діяльності або формально визначені норми і реалізоване державами на добровільній основі в рамках міжнародного та

національного права.

4. Виокремлено дві групи норм м’якого права, які певним чином регулюють митну справу в Україні: ті, що містяться у рішеннях міжнародних організацій, та ті, що є результатом певних політичних домовленостей. Останні найбільш виражені у взаємовідносинах України та регіональних митних союзів, а саме СНД та ЄС. Геополітичне розташування України об’єктивно зумовлює її переспективи в налагодженні тісних і взаємовигідних зв’язків, насамперед з країнами-членами СНД, які мають з нею спільні кордони – Росією, Білоруссю і Молдовою. Проте пріорітетним напрямком розвитку державної митної політики є вступ України до ЄС. На шляху до заданої мети між Україною та ЄС було укладено ряд політичних домовленостей, щорякісно змінили методи регулювання державної митної справи та перенесли принципи її їздійснення на якісно новий рівень.

5. Обґрунтовано, що вагомим для розвитку митної справи в Україні є використання положень, зазначених у модельних актах. Наприклад, використання Типового закону про електронну торгівлю є створення міжнародно-визнаних норм, що встановлюють можливий порядок усунення деяких юридичних перешкод, які можуть виникати у зв’язку з використанням сучасних засобів зв’язку для укладення міжнародних торговельних угод.

6. Систематизовано положення, що опосередковують механізм перетворення норм м’якого права в національні правові норми, а саме: загальні твердження щодо перетворення норм м’якого права на правові норми поширюються на механізм перетворення норм міжнародного м’якого права в національне митне право; норми міжнародного м’якого права, у контексті розгляду даного питання, повинні певним чином стосуватися здійснення регулювання державної митної справи, тобто відноситись до регуляторів міжнародного митного права; не усі м’які норми міжнародного митного права перетворюються на національне митне

право, тобто існують певні причини та передумови, у залежності від яких здійснюється їх фрагментарна імплементація в національне законодавство, тощо.

7. Установлено, що добровільне виконання положень актів м'якого права пов'язано багато в чому із прийняттям необхідних кроків на внутрішньодержавному рівні. Незважаючи на те, що в результаті такого перетворення з'являється норма внутрішнього права, цей процес не проходить безслідно і для міжнародного права. Впровадження державами норм м'якого права у внутрішнє законодавство та їх виконання можуть вплинути, по-перше, на перетворення цих норм на звичайні норми міжнародного права, по-друге, може сприяти гармонізації законодавства держав.

8. Визначено, що норм м'якого права перетворюються на національне митне законодавство України переважно за допомогою механізму матеріальної інкорпорації через відсилання, рецепції чи адаптації, трансформації чи інкорпорації.

9. Обгрунтовано, що в результаті перетворення м'якого права в національне митне законодавство України з'являється норма внутрішнього права, проте цей процес не проходить безслідно і для міжнародного права. Впровадження державами норм м'якого права у внутрішнє законодавство та їх виконання може вплинути, по-перше, на перетворення цих норм на звичайні норми міжнародного права, по-друге, може сприяти гармонізації законодавства держав.

10. Встановлено, що Митний кодекс України увібрав у себе ряд положень Рамкових стандартів безпеки та полегшення світової торгівлі, що означає підвищення ролі м'якого права в регулюванні митних відносин. У першу чергу, слід указати на появу нового інституту митного права – уповноваженого економічного оператора. Можна стверджувати, що переважну більшість змін, запропонованих у новому МКУ щодо УЕО, спрямовано на приведення його у відповідність до

міжнародних вимог. Разом із тим, окремі норми нового Митного кодексу України не повною мірою відповідають вимогам Рамкових стандартів ВМО.

11. Визначено, що митною службою України здійснюється робота із широкого впровадження в роботу митних органів процедур із митного контролю та оформлення, заснованих на застосуванні інформаційно-телекомунікаційних технологій. Новелою Митного кодексу є закріплення електронного декларування. Встановлення нової форми взаємодії між органами доходів і зборів та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, які відповідно до закону можуть обмінюватися будь-якою інформацією, обмін якою прямо не передбачений законодавством України з питань державної митної справи, зокрема, з метою налагодження співробітництва з питань ідентифікації та протидії ризикам.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** сформульовано найбільш суттєві результати і положення дослідження. Наведено теоретичні узагальнення та визначено сутністно нові підходи до місця м'якого права в регулюванні митних відносин.

1. Обґрунтовано необхідність переосмислення системи джерел митного права України та її визначення через сукупність усіх форм юридичного закріплення й організаційного забезпечення інформації про загальнообов'язкові правила поведінки (юридичні норми) у сукупності їх взаємозв'язків, через які об'єктивізуються приписи, що регулюють державну митну справу.

2. Уперше в системі джерел митного права виокремлено м'яке право, під яким слід розуміти юридично необов'язкові міжнародні норми, що створюються державами, міжнародними організаціями та не суперечать основним принципам і нормам міжнародного права, яких спрямовано на регулювання міжнародних відносин.

3. Встановлено, що норма м'якого права – це юридично необов'язкове правило поведінки, створене в односторонньому порядку міжнародною організацією (норма-рекомендація) або узгоджене суб'єктами міжнародного права (політична домовленість), закріплене як принцип діяльності або формально визначених норм і реалізоване державами на добровільній основі в рамках міжнародного та національного права.

4. Визначено, що, беручи за основу факт існування міжнародного митного права під системою його джерел, розуміються формально визначені правила та стандарти, які взаємопов'язані між собою та спрямовані на однотипне врегулювання суспільних відносин і забезпечуються волею та згодою суверенних держав. Стан цієї системи залежить від рівня розвитку суспільних відносин, побудови та

функціонування єдиних міжнародних та міждержавних утворень, створення єдиних підходів до вирішення різних проблем правового характеру.

5. Охарактеризовано подвійну природу сучасного етапу розвитку системи джерел міжнародного права. З одного боку, спостерігається постійне зближення правових систем та спрямування до поглинання міжнародним правом національного, а, з іншого – стримування державами процесів інтеграції з метою збереження власного суверенітету.

6. Стверджено, що норми м'якого права є передправом для міжнародних договорів або перетворюються на усталений міжнародний звичай. Для того, щоб цей механізм запрацював, необхідною є сукупність фактичних, правових, ідеологічних та інших чинників, які створюють оптимальне середовище для нового статусу норми м'якого права.

7. Встановлено обумовленість важливості використання норм, які містяться у м'якому праві, яка випливає з особливих характеристик м'якого права, його відмінностей від інших джерел міжнародного митного права, переваг у застосуванні, можливості перетворення на норми «твердого» міжнародного права. Враховуючи тенденції сучасної міжнародної співпраці та процесів глобалізації, вважається за доцільне подальше дослідження м'якого права в регулюванні митних відносин.

8. Здійснено аналіз використання норм м'якого права в регулюванні державної митної справи з часів входження України в СРСР. На основі якого виокремлено дві групи норм м'якого права, які певним чином регулюють державну митну справу в Україні: ті, що містяться у рішеннях міжнародних організацій, та ті, що є результатом певних політичних домовленостей.

9. Визначено, що норми м'якого права, які є результатом певних політичних домовленостей, використовуються у взаємовідносинах України та регіональних митних союзів, а саме СНД та ЄС. Геополітичне розташування України об'єктивно зумовлює її перспективи в налагодженні

тісних і взаємовигідних зв'язків, насамперед з країнами-членами СНД, які мають з нею спільні кордони – Росією, Білоруссю і Молдовою. Проте пріоритетним напрямком розвитку державної митної політики є вступ України до ЄС. На шляху до заданої мети між Україною та ЄС було укладено ряд політичних домовленостей, які якісно змінили методи регулювання державної митної справи та перенесли принципи її здійснення на якісно новий рівень.

10. Визначено, що механізм перетворення м'якого права на національне митне законодавство України відповідає механізмові матеріальної інкорпорації, яка реалізовується за допомогою відсилання, рецепції чи адаптації, трансформації чи інкорпорації.

11. Обґрунтовано, що добровільне виконання положень актів м'якого права пов'язано багато в чому із прийняттям необхідних кроків на внутрішньодержавному рівні. Незважаючи на те, що в результаті такого перетворення з'являється норма внутрішнього права, цей процес не відбувається безслідно і для міжнародного права. Впровадження державами норм м'якого права у внутрішнє законодавство та їх виконання можуть вплинути, по-перше, на перетворення цих норм на звичайні норми міжнародного права, по-друге, можуть сприяти гармонізації законодавства держав.

12. Обґрунтовано, що в результаті перетворення м'якого права на національне митне законодавство України з'являється норма внутрішнього права, проте цей процес не проходить безслідно і для міжнародного права. Впровадження державами норм м'якого права у внутрішнє законодавство та їх виконання може вплинути, по-перше, на перетворення цих норм на звичайні норми міжнародного права, по-друге, може сприяти гармонізації законодавства держав.

13. Визначено, що на основі актів м'якого права в Україні було започатковано новий підхід до здійснення митного регулювання, який відображений у Митному кодексі України. У першу чергу, слід указати на

появу нового інституту митного права – уповноваженого економічного оператора, закріплення електронного декларування, системи управління ризиками. Більшість змін, запропонованих у новому МКУ, спрямовано на приведення його у відповідність до міжнародних вимог. Разом із тим, окремі норми нового Митного кодексу України не повною мірою відповідають вимогам Рамкових стандартів ВМО.

14. Встановлено, що новели митного права потребують для своєї реалізації вироблення відповідної підзаконної бази та запровадження правових механізмів. Вбачається за необхідне проведення подальшої адаптації митного законодавства до міжнародних стандартів з використанням при цьому найбільш гнучких норм, тобто норм м’якого права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти:

1. Статут ООН і Статут Міжнародного Суду: міжнародний документ від 26.06.1945 р. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
2. Хартія економічних прав та обов'язків держав: ООН; Хартія, Міжнародний документ від 12.12.1974. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_077/card6#Public
3. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіотська конвенція) // Офіційний вісник України. – 2011. – № 71, № 18. – Ст. 727.
4. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 р. // Голос України. – 1991.
5. Про приєднання України до Конвенції про створення Ради Митного Співробітництва 1950 року : Постанова Верховної Ради України від 19.06.1992 р. № 2479-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 35. – Ст. 522.
6. Статут Співдружності Незалежних Держав СНД від 22.01.1993 р. : Статут, Міжнародний документ. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_033/card6#Public
7. Про заходи щодо впорядкування розрахунків за договорами, що укладають суб'єкти підприємницької діяльності України : Указ Президента України від 04.10.1994 р. № 566/94 – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/566/94/card6#Public
8. Рішення про Основи митних законодавств держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав [...]: Рішення, Міжнародний документ від 10.02.1995. – [Електронний ресурс] – режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_509

9. Про Концепцію трансформації митного тарифу України на 1996-2005 роки відповідно до системи ГАТТ/СОТ від 06.04.1996 р. № 255/96, : Указ Президента України. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/?code=255/96
10. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
11. Типовий закон про електронну торгівлю Комісії ООН з права міжнародної торгівлі: Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 16.12.1996 р. [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995 _ 321.
12. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998 № 615/98 // Урядовий кур'єр. – 1998.
13. Рішення про Положення про Раду_Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України схвалена Європейською Радою 11 грудня 1999 року: Міжнародний документ від 11.12.1999 р. – [Електронний ресурс] – режим доступу http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_492
14. Протокол між Державною митною службою України та Національним митним агентством Республіки Болгарія про [...] : Міжнародний документ від 04.09.2001 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 8. – Ст. 787.
15. керівників митних служб держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у [...]СНД: Міжнародний документ від 30.05.2002 р. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show
16. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.

17. План дій «Україна – Європейський Союз»_Європейський Союз, Україна: Міжнародний документ від 12.02.2005 р. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_693/card6#Public.
18. Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації: Резолюція Ради Митного Співробітництва [...] від 01.06.2005 р. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/976_003
19. Рішення про Концепцію подальшого розвитку Співдружності Незалежних Держав і План основних заходів з її [...] СНД: Рішення від 05.10.2007 р. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_e82.
20. Меморандум про порядок надання взаємодопомоги між Державною митною службою України і Державним митним [...]_Держмитслужба України, Азербайджан: Меморандум, Міжнародний документ від 30.07.1999 р. // Офіційний вісник України. – 2008 р. – № 55. – Ст. 135.
21. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполученого Королівства Великобританії і [...]: Меморандум, Міжнародний документ від 16.01.1998 р. // Офіційний вісник України. – 2009. – № 58. – Ст. 207.
22. Про схвалення Концепції створення багатофункціональної комплексної системи «Електронна митниця» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2008 р. № 1236-р // Офіційний вісник України. – 2009. – № 93.
23. Спільна заява Саміту Східного партнерства_ЄС, Україна, Азербайджан [...]: Заява, Міжнародний документ від 07.05.2009 р. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994
24. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо [...]: Рішення Конституційного

Суду Украъни від 23.06.2009 р. № 15-рп/2009 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 48. – Ст. 1629.

25. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію Україна, ЄС: Порядок, Нота, Міжнародний документ від 20.11.2009 р. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_990
26. Концепція реформування діяльності митної служби України «Обличчям до людей»: рішення Держмитслужби України від 29 жовтня 2010 р. –[Електронний ресурс]. – режим доступу: www.customs.gov.ua
27. Про затвердження умов електронного декларування : наказ Держмитслужби України від 17.09.2011р. № 216 // Офіційний вісник України. – 2011. – № 28.
28. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44-45, № 46-47, № 48. – Ст. 558.
29. Дохинский мандат: добавление к Докладу Конференции Организации Объединенных Наций по торговле и развитию о работе ее тринадцатой сессии от 21-26 апреля 2012 г. // United Nations Conference on Trade and Development. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/td500_Add1_ru.pdf
30. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством, Європейський Союз, Євратом : Міжнародний документ від 27.06.2014 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – т 1. – Ст. 83.
31. Стратегія розвитку міністерства доходів і зборів – [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.customs.gov.ua.http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/103256.html

Спеціальна література:

32. Актуальні проблеми теорії держави і права: Навчальний посібник. – 2010. – К.: Вид. О.С. Ліпкан. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://studall.org/all-28547.html
33. Андреев Г. Роль ЮНКТАД в совершенствовании таможенного администрирования и регулирования внешней торговли. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/34808/1/ andreev_2012_2_CA_issues_r.pdf
34. Ашурков О.О. Рівень інтеграції України з ЄС і Митним союзом з огляду на стан адаптації відповідного законодавства // Економіка та право. – 2013. – № 2. – Ст. 138–148.
35. Бахин С.В. Субправо: новые тенденции в унификации международного права // Известия ВУЗов: науч.-теорет. жур. – 2002. – № 1. – Ст. 149-158.
36. Большой юридический словарь / под ред. А.Я. Сухарева, В.Е. Крутских. – М., 2002 – 704 с.
37. Борисов К. Г. Международное таможенное право : учеб. пособ / К.Г. Борисов. – М. : Изд-во РУДН, 1997. – 224 с.
38. Борисов К.Г. Международное таможенное право : учеб. пособ / К.Г. Борисов. – М., 2001. – 616 с.
39. Бекяшев К. А. Таможенное право : учеб. пособ / К.А. Бекяшев, Е.Г. Моисеев. – М. : Проспект, 2003. – 184 с
40. Бережнюк І. Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти : монографія / І.Г. Бережнюк. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2009. – 543 с.
41. Бережнюк І. Г. Розвиток системи митного регулювання України в умовах розширення міжнародного співробітництва : автореф. На здобуття наукового ступеня дис. д-ра екон. наук / І.Г. Бережнюк . – К : Б.в., 2010. – 32 с.
42. Бережнюк І.Г. Інститут уповноважених економічних операторів у

Рамкових стандартах ВМО та Митному кодексі України // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Економіка. – 2012. – № 1. – Ст. 5–9.

43. Броунли Я. Международное право (в двух книгах). Кн. 1. М., 1977. – М. : Прогресс, 1977. – 535 с.
44. Буткевич В.Г. Соотношение международного и внутригосударственного права / В.Г. Буткевич. – К. : Вища шк., 1981. – 311 с.
45. Вилегжанін О.М. Международный обычай как основной источник международного права / О.М. Вилегжанін, Р.А. Каламкараян // Право и государство. – 2012. – № 6. – Ст. 78–89.
46. Вельяминов Г.М. Конференция ООН по торговле и развитию и международное право // Советский ежегодник международного права. – М., 1970. – Ст. 150–167.
47. Вельяминов Г.М. Международное экономическое право и процесс (Академический курс) : учеб. / Г.М. Вильяминов – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 496 с.
48. Волова Л.И. Международное инвестиционное право / Л.И. Волова, И.Э Пашутина. – М. , 2001. – 191 с.
49. Волохов О.С. Особливості використання м'якого права в актах міжнародного регулювання праці / О.С. Волохов // Форум права. – 2012.– № 2.– Ст. 94–101.
50. Волошин Ю.О. Концепція трансформації як засіб реалізації норм міжнародного права у національний правопорядок держав: змістовна та видова характеристика – [Електронний ресурс] – режим доступу: kul.kiev.ua›images/chasop/2011_2/272.pdf
51. Габричидзе Б.Н. Курс таможенного права Российской Федерации : учеб. для вузов: в 3 ч. / Б.Н. Габричидзе, А.Г. Чернявский. – М. : Дело и Сервис, 2002. – 528 с.
52. Галецька Н. Загальнотеоретична характеристика поняття «форма

національної імплементації» / Галецька Н. // Вісник Львівського університету. Сер. : Юридична. – 2014. – Вип. 59. – Ст. 3–8.

53. Гардоцкий Л. П. Международное сотрудничество по уголовнім делам // Законность. – № 6. – Ст. 61–63.
54. Гарсиа Гарридо М.Х. Римское частное право: Казусы, иски, институты / Мануэль Хесус Гарсиа Гарридо [пер. с исп.]; отв. ред. Л.Л. Кофанов. – М. : Статут, 2005. – 812 с.
55. Гребельник О.П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : підруч. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 696 с.
56. Гребенюк М. С. Створення Конференції Організації Об'єднаних Націй з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) як міжнародної організації універсального характеру / М.С. Гребенюк // Вісник Академії адвокатури України. – 2006. – Вип. 6. – С. 62–68.
57. Громыко А.А. Во имя торжества ленинской внешней политики. Избранные речи и статьи / А.А. Громыко – М., 1978. – 599 с.
58. Данилюк І.Г. Сучасна українська мова. Словник синонімів та антонімів / І.Г. Данилюк. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО» 2009. – 592 с.
59. Дахно І.І. Міжнародне економічне право : курс лекцій 2-ге вид., стереотип/ І.І. Дахно. – К : МАУП, 2003. – 160 с.
60. Демченко І.С. М'яке право у регламентації прав людини у сфері охорони здоров'я // Міжнародне право. – 2013. – Ст. 152–157.
61. Додін Є.В. Правові основи митної справи в Україні // Митна справа. – 2004. – № 5. – Ст. 6–18.
62. Документы Конференции Организации Обьединенных Наций по вопросам торговли и развития : Женева, 23 марта –16 июня 1964 г. Нью-Йорк. : [б. и.], 1964. – 8 т. Т. 1: Заключительный акт и доклад. – 1964. – 450 с.
63. Доротич С.І. Правові механізми адаптації митної системи України до вимог СОТ / С.І.Доротич // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління. – 2009. – № 1. – Ст. 63–67.

64. Древ'янко А.С. Система джерел права як особливе правове явище /А.С. Древ'янко // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 42. – Ст. 215–221.

65. Дубініна А.А. Митна справа : підруч. / А.А. Дубініна, С.В. Сорокіна, О.І. Зельніченко – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 320 с.

66. Дукова Н.М. Правотворчість фіскальної (митної) служби: історичні аспекти та сучасний стан / Н. М. Дукова // Митна справа. – 2015. – № 2. – Ст. 29–34.

67. Жиленкова К.Є. Перспективи для України від вступу в СОТ. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=2664

68. Житарєв Є.В. Перспективи використання модельних нормативних актів у правовій сфері України / Є.В. Житарєв // Адвокат. – 2013. – № 4. – Ст. 37–41.

69. Жорин Ф.Л. Правові основи митної справи в Україні (конспект курсу лекцій з програмних тем) : навч. посіб. / Ф.Л. Жорин – К. : КНЕУ, 2001. – 248 с.

70. Зайчук О.В. Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / за ред. О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – 2-ге вид., доповн. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 668 с.

71. Задорожній О.В., Буткевич В.Г., Мицик В.В. Конспект лекцій з основ теорії міжнародного права. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://iir-mp.narod.ru/books/ipl/konspekt.pdf

72. Іванченко О.М. Процес імплементації в національне законодавство модельних норм права: теорія та практика / О.М. Іванченко //Актуальні проблеми політики. – 2014. – Вип. 52. – Ст. 64–74.

73. Ігонін В.К. Ідеологічні (доктринальні) джерела митного права України / В.К. Ігонін // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право. – 2010. – № 1. – Ст. 40–46.

74. Кашлач О. Нормы «мягкого» права: понятие и признаки / О. Кашлач // Международное право и международные отношения. – 2006. – № 2. – Ст. 26–32.
75. Кашлев Ю.Б. Хельсинкский процесс 1975–2005: свет и тени глазами участника / Ю.Б. Кашлев – М. : Известия, 2005. – 498 с.
76. Київець О.В. Сучасне міжнародне право: проблеми ефективності системи через призму джерел міжнародного права / О.В. Київець // Право і Безпека. – 2010. – № 2. – Ст. 15–19.
77. Київець О.В. Історичні передумови формування сучасної системи джерел міжнародного права // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2013. – № 3. – С. 111–122.
78. Ківалов С. В. Митна політика України : підруч. / С.В. Ківалов, Б.А. Кормич. – О. : Юрид. л-ра, 2001. – 256 с.
79. Ківалов С.В. Всесвітня митна організація: історія та сучасність // Митна спрва. – 2009. – № 6. – Ст. 3–9.
80. Класифікація факторів для потреб економічного аналізу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.analizplus.com
81. Колодкин Р.А. Международные рекомендательные нормы: (на примере резолюций-рекомендації и Генеральной Ассамблеи ООН) : дисс. Кандидата юрид. Наук / Колодкин Р.А., М., 1986. – 219 с.
82. Комзюк В.Т. Сутність та значення митного співробітництва у діяльності митних органів / В.Т. Комзюк // Адміністративне право і процес. – 2013. – № 3. – Ст. 101–108.
83. Костюченко Я.М. Правове регулювання співробітництва України і Європейського Союзу. : дис. кандидата юрид. Наук : 12.00.11 / Костюченко Я.М. – Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – [Електронний ресурс] – режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe

84. Копиленко О. Правове моделювання як ефективний засіб нормативно-правової уніфікації у правотворчості / О. Копиленко // Університетські наукові записки : часопис Хмельницького Університету управління та права : Право. Економіка. Управління. – 2005. – Вип. 23. – Ст. 24–31.
85. Крестовська Н.М. Теорія держави і права : Елементарний курс. 2-ге вид. / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвеева – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – 432 с.
86. Кунєва Ю. Міжнародні нормативно-правові акти як передумови та основи розвитку митної справи в Україні / Ю. Кунєва // Вісник Академії митної служби України. – Сер.: Право. – 2013. – № 2. – Ст. 164–170.
87. Кунєва З.Ю. Міжнародні нормативно-правові акти як передумови та основи розвитку митної справи в Україні / З.Ю. Кунєва // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право. – 2013. – № 2. – Ст. 164–170.
88. Колодкин Р.А. Международные рекомендательные нормы: (на примере резолюций-рекомендації и Генеральной Ассамблеи ООН) : дисс. Кандидата юрид. Наук / Колодкин Р.А., М., 1986. – 219 с.
89. Лисик В.М. Становлення та розвиток механізму імплементації норм міжнародного гуманітарного права / В.М. Лисик // Альманах міжнародного права. – 2010. – Вип. 2. – ст. 274–283.
90. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть : учеб / И.И. Лукашук. – М. : БЕК, 1997. – 390 с.
91. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: учеб – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: БЕК, 2001. – 432 с.
92. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть : учеб, 3-е изд., перераб. и доп. / И.И. Лукашук – М. : 2005. – 415 с. – [Електронний ресурс].– режим доступу: http://www.alleng.ru/d/jur/jur198.htm
93. Марченко М.Н. Источники права / М.Н. Марченко. – М. : ТК Велби, Изд-во «Проспект», 2008. – 760 с.

94. Медведєв Ю.Л. Імплементація норм міжнародного права в право України: зміст та способи реалізації / Ю.Л. Медведєв // Публічне право. – 2014. – № 1. – Ст. 129–135.

95. Международное право : учеб., под ред. А.А. Ковалева, С.В. Черниченко. – М. : Омега-Л,, 2006. – 832 с.

96. Мингазов Л.Х. Эффективность норм международного права / Л.Х. Мингазов; науч. ред.: Баскин Ю.Я. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1990. – 207 с.

97. Мицик В.В. Еволюція міжнародно-правового регулювання міжнародних митних відносин / В.В. Мицик // Вісник Київського університету. – Сер. Суспільно-політичні науки. – 1991. – № 4. – С. 62–67.

98. Мицик В.В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник // / Мицик В.В., Буткевич В.Г,, Мицик В.В., Задорожній О.В.; ред. В.Г. Буткевич. – К. : Либідь, 2002. – 608 с.

99. Міжнародне право: підручник / Л.Д. Тимченко, В.П. Кононенко. – К. : Знання, 2012. – 631 с. – (Вища освіта XXI століття). – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://pidruchniki.com/component/option,com_jdownloads

100. Міжнародне публічне право: підручник / В.М. Репецький, В.М. Лисик, М.М. Микієвич та ін. ; за ред. В. М. Репецького. – 2-ге вид. – К. : Знання, 2012. – 437 с.

101. Международное торговое право : некоторые вопросы теории и практики [Текст] : [сб. ст. / под ред. В. И. Лисовского]. – М. : Междунар. отнош., 1979. – 272 с.

102. Международное право : учеб. : для специальности «Юриспруденция» / Ашавский Б.М., Бирюков М.М., Бордунов В.Д. и др.]; под ред. А. А. Ковалева, С. В. Черниченко; Дипломат. акад. МИД Рос. Федерации. – М. : Омега-Л, 2006. – 831 с.

103. Мельник Т. Тарифне регулювання у контексті членства України у

СОТ / Т. Мельник // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету . – 2009. – № 2. – Ст. 5–12.

104. Мережко О. Теорія джерел міжнародного права – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.justinian.com.ua/article.php?id

105. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства : учеб. для юрид. вузов и фак-ов. – М. : Издат. гр НОРМА, 1999. – 552 с.

106. Нешатаева Т.Н. Международные организации и право. Новые тенденции в международно-правовом регулировании / Т.Н. Нешатаева. – М. : Дело, 1998 – 272 с.

107. Огаренко Т.О. Соціальні фактори регулювання правової системи: проблемне поле дослідження // Держава та регіони. Сер. Право. – 2013. –№ 2 (40). – Ст. 28–32.

108. Павленко О.О. Професійна підготовка митників у європейських країнах: структура, рівні та зміст – [Електронний ресурс] – режим доступу: pravoznavec.com.ua›period/article2233

109. Павлов С.С. Правова традиція у формуванні та розвитку правової реальності в сучасній юридичній науці // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 25. – Ст. 104–109.

110. Павлова Л.В. Специфика правотворчества в области прав человека // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2002. – № 4. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://elib.org.ua/internationallaw/ua_show_archives.php?archive=1254124015&id=1095934864&start_from=&subaction=showfull&ucat=1

111. Палагусинець О.В. Розвиток парламентаризму у практиці міжнародних організацій : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.11 / Палагусинець О.В. – К., 2010. – 215 с.

112. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія / Н.М. Пархоменко. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка»», 2008. – 336 с.

113. Перепьолкін С. Історія міжнародного митного права: з 1891 р.

дотепер. – [Електронний ресурс] – режим доступу:_ http://eppd13.cz/wp-content/uploads/2015/2015-2-2/06.pd

114. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України. Академічний курс : підруч.: у 2 т. / за ред. В.Ф. Погорілка. – К., 2006. – Т. 1. – 544 с.

115. Приймаченко Д.В. Митні формальності: правова природа та зміст поняття: міжнародно-правовий аспект / Д.В. Приймаченко, В.В. Прокопенко // Адміністративне право і процес. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://applaw.knu.ua/

116. Прокопенко В.В. Місце міжнародного митного права у системі міжнародного права / В.В. Прокопенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 57. – Ст. 375–380.

117. Пчелинцев С.В. «Сиракузские принципы толкования ограничений и отступлений от положений Международного пакта о гражданских и политических правах» и другие международные документы, не имеющие официального статуса: проблемы применения / С.В. Пчелинцев // Юрист-международник. – 2006. – № 1. – Ст. 34–39.

118. Репецький В. М. Міжнародне публічне право / В.М. Репецький. – К. : Знання, 2012. – 437 с.

119. Родионова О.М. Развитие научных представлений об источниках права: На примере источников гражданского права // Правоведение. – 2005. – № 3. – Ст. 130–143.

120. Саваськов П.В. Нормы международного мягкого права // Международное право / отв. ред. Ю. М. Колосов, В. И. Кузнецов. – М., 1998. – Ст. 22 – 23.

121. Савин К.Н., Нижегородов Е.В. Экономические процессы в мировом хозяйстве: введение в экономический анализ. – Тамбов : Изд-во ФГБОУ ВПО «ТГТУ», 2011. – 300 с. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://textb.net/80/index

122. Сандровский К.К. Международное таможенное право /

К.К. Сандровский // Митна справа. – 1999. – № 1. – Ст. 78–80.

123. Сандровський К.К. Митне право в Україні. – К. : Вентури, 2000. – 208 с. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.twirpx.com/file/1228467/

124. Сергійчик В.О. Інформатизація митних органів України: до питання щодо правового регулювання порядку електронного декларування / В.О. Сергійчик // Митна справа. – 2013. – № 4. – Ст. 76–84.

125. Середа Т.М. Загальнотеоретична характеристика механізму імплементації норм права Європейського Союзу в Україні / Т.М. Середа // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ . – 2013. – № 2. – Ст. 405–411.

126. Скакун О.Ф. Теорія права і держав: підруч. О.Ф. Скакун – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 520 с.

127. Скрипник О.М. Історія міжнародних організацій. : Навч посіб / О.М. Скрипник. – Умань : ПП Жовтий О.О., 2011 – 226 с.

128. Словник міжнародного права. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://subject.com.ua/pravo/dict/631.html

129. Смирнова К. Концепція «м'якого» права (soft law) в міжнародному праві та праві Європейського Союзу / К. Смирнова // Український часопис міжнародного права. – 2012. – № 3. – Ст. 74–78.

130. Сорокіна С.В. Особливості застосування правил Інкотермс 2010 у митній справі / С.В. Сорокіна // Прогресивні техніка та технології харчових виробництв ресторанного господарства і торгівлі. – 2012. – Вип. 1. – Ст. 539–547.

131. Стрельцова О.В. Джерела права Європейського Союзу (теоретичні аспекти) : авторефер. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. Наук : спец. 120001: Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень / О.В. Стрельцова. – К. 2008. – 20 с.

132. Терещенко С.С. Генеральна угода з тарифів і торгівлі в контексті визначення митної / С.С. Терещенко // Вісник Київського національного

торговельно-економічного університету. – 2009. – № 6. – Ст. 21–30.

133. Толстых Л.В. Международное право: практика применения. Консультативные заключения Международного Суда ООН /Л.В. Толстых – М., 2004. – 167 с.

134. Тополь Ю.О. Джерело та форма права: поняття, зміст, проблема співвідношення, Ю.О. Тополь // Університетські наукові записки. – 2012. – № 1. – Ст. 145–151.

135. Халафян Р.М. Концепция международного «мягкого права» в международно-правовой доктрине / Р.М. Халафян // Евразийский юридический журнал. – 2012. – № 2 (45). – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=2859:-l-r-&catid=109:2010-06-17-09-48-32

136. Хомюк Н.С. Система джерел права: деякі теоретичні аспекти / Н.С. Хомюк // Вісник Львівського університету. Сер.: Юридична. – 2013. – Вип. 58. – Ст. 27–33.

137. Хомюк Н.С. Співвідношення поняття система джерел права з суміжними поняттями / Н.С. Хомюн // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 4. – Ст. 36–38.

138. Цюкало О.С. Питання імплементації міжнародно-правових норм у правову систему України / О.С. // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 1. – Ст. 139–159.

139. Ченцов В.В. Митне право України : навч. підруч., – К., 2007. – 283 с.

140. Чорна О.В. До питання про міжнародні стандарти у митній сфері – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/7300/1/CHorna_1006.pdf

141. Шалінська І.В. Акти «м'якого права»: поняття та значення у міжнародному правопорядку. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39605/17-Shalinska.pdf?sequence=1

142. Шалінська І.В. Суб'єкти м'якого права / І.В. Шалінська // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – Т. 26 (65). – № 2-1 (Ч. 1). – Ст. 170–176.

143. Шалінська І.В. Форми існування актів «м'якого права» у системі джерел права України / І.В. Шалінська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – Т.1. – Вип. 4. – Ст. 30–32.

144. Шафранський А. Нетарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні в світлі вимог ГАТТ/СОТ// Міжнародна економіка. – № 1. – 2012. – Ст. 217–225.

145. Шеремет О.С., Жиденко Я.А. Тенденції та перспективи розвитку «м'якого права». – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11355/%D8

146. Шпакович О.М. Вплив актів міжнародних організацій на внутрішні правопорядки держав-членів: теорія і прак- тика : [монографія] / О.М. Шпакович. – К. : Видав-поліграф центр «Київський університет», 2011. – 415 с.

147. Шульга М.Г. Міжнародні договори в системі джерел Міжнародні договори в системі джерел митного права / М.Г. Шульга // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Вип. 4. – 2002. – Ст. 73–79.

148. Gunther Handl National Uses of Transboundary Air Resources: The International Entitlement Issue Reconsidered – 1986. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.law.tulane.edu/uploadedFiles/Faculty_and_Admin/CVs/ghandl_2012cv.pdf.

149. Peler H. Sand International Environ men Law after Rio // European Journal of International Law. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.ejil.org/pdfs/4/1/1209.pdf

150. Ulrich Fastenrath Relative Normalivity in International Law // European Journal of International Law – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.ejil.org/pdfs/4/1/1205.pdf

151. Establishment of the United Nations Conference on Trade and Development as an organ of 19 the General Assembly, – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.biotrade.org/ResourcesPublications/biotradebrief-lippiaalba.pdf

152. Soft law and the principle of fair and equitable decision making in international contract arbitration. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/dimatteo7.pdf

153. Hillgenberg Hartmut. A Fresh Look at Soft Law // European Journal of International Law – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.ejil.org

154. Alexandre Kiss, Dinah Shelton Guide to International Environmental Law – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://faculty.ksu.edu.sa/Almutaz/Documents/Enviro_courses/ENVS564/Guide%20to%20International%20Environmental%20Law_byAlexandre%20Kiss%20and%20Dinah%20Shelton.pdf

155. D'Amato, Anthony. Collected Papers-Vol. 2: International Law Studies, Martlnus Nijhoff Publishers, 2001. [Електронний ресурс] – режим доступу: http://anthonydamato.law.northwestern.edu/Adobefiles/Onu-reviewf.pdf

156. Council of Europe, Treaty Making – Expression of Consent by States to Be Bound by a Treaty, Netherlands: Kluwer Law International, 2001. – 350.

157. Ramlogan Rajendra The Environment and International Law; Rethinking the Traditional Approach // Vermont Journal of Environmental Law. Vol. 3. 2001-2002. [Електронний ресурс] – режим доступу: http://vjel.vermontlaw.edu/files/2013/06/The-Environment-and-International-Law.pdf

158. International Law. Second Edition. Edited by Antonio Cassese. Oxford

University Press. 2005. – P. 196. [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.goodreads.com/book/show/93862.International_Law

159. Text Book of International Law. Fifth Edition. Edited by Martin Dixon, Oxford University Press. 2005. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.goodreads.com/book/show/1439889.Textbook_on_International_Law

160. Andrew T. Guzman, «The Design of International Agreements», European Journal of International Law, 2005, – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://works.bepress.com/andrew_guzman/7/

161. Oxford Dictionary of Law, Sixth Edition. Edited by Elizabeth A. Martin, Jonathan Law. Oxford University Press. 2006. – P. 502. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=552149

162. Candelaria M. Sedfrey. The Legal Characterization of the Asia-Pacific the Economic Cooperation (APEC) and the Individual Action Plans in International Law. 2008. – P. 432. – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://ateneolawjournal.com/main/authorarticles/8

163. Resolution adopted by the General Assembly 2626 (XXV). International Development Strategy for the Second United Nations Development Decade 24 October 1970// UN Documents Gathering a body of global agreements – [Електронний ресурс] – режим доступу: http://www.un-documents.net/a25r2626.htm.